211894

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ŌZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1994

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

21 ЯНВАР, ЖУМА № 2—3 (3255) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Ислом КАРИМОВ:

БИР-БИРИМИЗСИЗ ЯШАЙ ОЛМАЙМИЗ

Иқтисодий қийинчиликлар собиқ СССРнинг барча республикаларини вақтинчалик бўлса-да ўз қобиғига ўралиб яшашга, чегараларни ёпишга, кўп йиллардан буён давом этиб келаётган савдо-сотиқ ишларини тўхтатиб қўйишга мажбур этди. Аммо бундай ҳолда узоқ яшаб бўлмайди. Буни ўз вақтида англаган Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ва Қозоғистон Республикаси Президенти Нурсултон Назарбоев Тошкентдаги учрашувлари пайтида ягона иқтисодий ҳудуд барпо этиш тўғрисида келишиб олдилар. Энди бу икки дўст давлат ўртасидаги барча тўсиқлар олиб ташланади. Қозоқлар Ўзбекистон, ўзбеклар Қозоғистон бозорларига бемалол бориб ўз молларини сота оладилар.

И. Каримов ва Н. Назарбоев имзолаган ҳужжатлар мазкур шартномага бошқа давлатлар ҳам қўшилиши мумкинлиги айтилган эди.

Президентимиз И. Каримовнинг шу йил 16 январ куни Қирғизистон Республикасига расмий сафари вақтида мазкур республика ҳам ягона иқтисодий ҳудуд барпо этиш тўғрисидаги шартномага қўшилажаги маълум бўлди. Шундай қилиб 1 февралдан минтақамизда ишчи кучи, табиий заҳираларнинг кўп қисмини ўзида жам этган улкан иқтисодий ҳудуд барпо этилади.

Бишкекда ўтказилган музокараларда давлатлар, ҳукуматлар ва банклараро — жами саккизта муҳим ҳужжат қабул қилинди.

Музокаралар тугагач, Президентлар оммавий ахборот воситалари мухбирлари учун матбуот конференцияси ўтказдилар.

— ...Баъзида олислардан келадиган турли ёрдам ҳамда ваъдаларга ишониб, минг йиллар мобайнида кимлар билан ёнма-ён яшаганимизга етарли эътибор бермадик. Ҳолбуки, бизнинг тарихий илдизларимиз, қонимиз, динимиз, дилимиз, тилимиз бир, битта ота-она фарзандларимиз, — деди Ислом Каримов. — Шундай экан, ҳар қандай вазиятда елкадош, ака-укадек иноқ бўлишимиз керак. Бирга бўлсак, бақамти ҳаракат қилсак, бизга ҳеч ким иқтисодий, сиёсий тазйиқ ўтказа олмайди...

Маълумки, Президентимиз Ислом Каримов маънавият ва қадриятларни тиклашга кўмаклашувчи «Руҳоният» уюшмасининг «Халқлар ўртасидаги тинчлик ва тотувлик учун» халқаро мукофотига сазовор бўлган эди. Тўхтағул Сотилғонов номидаги Қирғиз Давлат филармониясида шу мукофотни топширишга бағишланган тантанали маросим бўлди. Нуфузли мукофот ва эсдалик совғаларни мазкур уюшма раиси Охун Тўхтасартов топширди.

Президент И. Каримов «Руҳоният» халқаро уюшмаси ҳайъатига, Қирғизистон жамоатчилигига миннатдорчилик билдирди.

— Қабул қилинган қарор сиёҳи қуримасдан ишлай бошласа, қандай яхши, — деди Ислом Каримов. — Ягона иқтисодий ҳудуд тўғрисидаги шартнома ана шундай ҳужжатлардан бўлди. Одамлар у кучга кирмасдан, муддатни кутмасданоқ борди-келди, савдо-сотиқни бошлаб юбордилар. Бу бир дарёдан сув ичган қардошларнинг мақсадимиз муштараклигини, бир-биримизсиз яшай олмаслигимизни яна бир бор исботлайди.

Эл орасида

2-БЕТ

Композитор Дилбар Омонуллаева

5-БЕТ

1994: ИҚТИСОДИЙ БУРИЛИШ ЙИЛИ

ХУСУСИЙЛАШТИРИШНИНГ ЯНГИ МИҚЁСЛАРИ

Иқтисодий соҳада 1994 йилнинг энг муҳим белгиларидан бири шуки, худди шу йили давлатимиз ўзининг ҳақиқий пул бирлигига эга бўлади. Ёш, суверен давлатда мустақил валютанинг жорий этилиши шу даражада аҳамиятли масалаки, нафақат 1994 йил, балки яқин 4—5 йил давомида бу ҳодиса иқтисодий ҳаёт тарозусини белгилайдиган энг муҳим омиллардан бири бўлиб қолаверади. Зеро, ўз пулига ўтиш —узоқ давом этадиган жараённинг бошланғич нуқтаси холос. Муаммонинг оғири кейин бошланади, яъни пулнинг қадрини мустаҳкамлаш, юртимиз ҳудудида мавжуд пулларнинг бир пайтлар жаҳонга машҳур шуҳратини тиклаш жараёни анча йилни қамраб олади.

Жорий йилнинг яна бир хусусияти шундаки, у хусусийлаштиришни жадаллаштириш йили бўлиб тарихда қолади. Шу пайтга қадар мамлакатимизда «кичик хусусийлаштириш» ўтказилди, яъни савдо, маиший хизмат, маҳаллий саноат, умумий овқатланиш каби ҳажман кичик объектлардан иборат соҳаларда мулк давлат тасарруфидан чиқарилди. 1994 йилда хусусийлаштириш жараёни чуқурлашади ва у барча тармоқларни қамраб олади.

Натижада иқтисодиётда хусусий секторнинг салмоғи орта боради, бу эса ўз навбатида ислоҳотларнинг янада чуқурлашуви ва тезлашувига олиб келади.

Сўм-купон, айниқса, сўмнинг кира бошлаши билан ички бозорни ҳимоя қилувчи маҳкамавий тўсиқлар сусая бошлайди, чунки алоҳида, яъни мустақил валюта бу вазифани ҳар қандай маҳкамадан яхши бажара олади. Демак, 1994 йили экспорт-импорт операцияларини бошқаришда иқтисодий усуллардан фойдаланиш бош йўналиш бўлиб қолади. Натижада ташқи савдо ҳажми кескин ортади.

Ҳамдўстлик давлатларининг аксарияти ўз пулларига ўтиши ва бошқа қатор сабабларга кўра турли давлатларда ўтказилаётган ислоҳотларнинг бир-биридан фарқи янада яққол сезилиб қолмоқда. Айниқса, ҳамдўстлик давлатлари ўртасида маҳсулотлар билан таъминлаш, нарх-наво, иш ҳақи, аҳолини ижтимоий ҳимоя этиш борасидаги ўзига хослик ва фарқлар чуқурлашмоқда. Ўз-ўзидан маълумки, бундай ҳолатда узоқ хорижгина эмас, балки яқин хориж давлатлари ўртасида ҳам савдо-сотиқ билан шуғулланиш жозибали иқтисодий фаолият бўлиб қолади. Бошқача айтганда, 1994 йил — бизнес йили, айниқса, қўшни давлатлар ўртасида савдо-иқтисодий алоқаларни янада ривожлантириш ва иқтисодий ҳамкорликни кучайтириш йили бўлиб қолади. Мураккаб иқтисодий вазият қўшни давлатларнинг бир-бирига интилиш тенденцияларини кучайтиради.

Мамлакатимизда 1994 йил салмоқли қурилишлар йили бўлиб тарихда қолиши, шубҳасиз. Собиқ СССР парчаланишидан олдин иқтисодий қийинчиликлар туфайли тўхтаб қолган бир қатор йирик иншоотлар ва мустақиллик шарофати билан бошланган қурилиш объектларини барпо этиш давом этади. Навоий кон-металлургия комбинати, Янги Ангрен ва Толимаржон ГРЭСларининг, Муборак газни қайта ишлаш заводининг иккинчи ва учинчи навбатлари қурилиши давом этади, Кўкдумалоқ ва Мингбулоқ конларини ўзлаштириш ишлари жадаллашади. Бир пайтнинг ўзида иккита йирик автомобиль заводларини қуриш тезкор суръатлар билан олиб борилади ва 1994 йили ўзбек автомобилларининг дастлабки партиялари чиқа бошлайди.

Бу корхоналарнинг ҳар бири мамлакат халқ хўжалигида янги бир саҳифа очади ва келажаги буюк давлатнинг муҳим иқтисодий пойдевори бўлиб хизмат қила олади. Кези келганда шуни айтиш мумкинки, собиқ Иттифоқ пайтида бундай ҳажмдаги корхоналардан ҳар бири мамлакатимизда бир беш йилликнинг бош қурилиши бўлиши мумкин эди. Мамлакатимиз иқтисодий имкониятларининг ўсиши шундай йирик ҳажмдаги қурилиш ишларини олиб бориш учун мустаҳкам иқтисодий замин бўлмоқда.

Энг муҳими, ҳукумат бу соҳага доир зарур чора ва тадбирларни изчиллик билан давом эттира боради. Бунга шубҳа йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас.

Мураккаб иқтисодий шароитда мустақил иқтисодиётни шакллантириш, айниқса, келажакда буюк давлатлар қаторига чиқишга имкон берадиган иқтисодиёт пойдеворини барпо этиш фавқулодда қийин ва узоқ давом этадиган жараёндир. Ўрни келганда айтиш жоизки, келажаги буюк давлатга хос ва мос иқтисодий пойдевор барпо этиш биргина Президент ёки ҳукуматнинг иши бўлиб қолмаслиги керак. Бундай залворли масалани ҳал этиш жараёнида раҳбарият билан халқ бир тан-бир жон бўлиб ҳаракат қилсагина мўлжалланган вазифани ҳал эта оламиз. Шунда 1994 йил кучли иқтисодиёт барпо этиш йўлида муҳим сана бўлиб тарихда қолади.

Одил ОЛИМЖОНОВ,
иқтисод фанлари доктори, профессор

Уткир ҲОШИМОВ:

АДАБИЁТ ЯШАСА — МИЛЛАТ ЯШАР

Умидли дунё, деган гап бор. Инсон боласи ҳар гал янги йил кирганида ўтган йил рўёбга чиқмаган орзулари энди амалга ошишига умид қилади.

1993 йил моддий ҳаётимизда ҳарчанд тақчилликлар бўлишига қарамай, биз ундан шикоят қилсак, менимча, тўғри бўлмайди. Энг муҳими шундаки, ўтган йили юртимизда тинчлик барқарор бўлди. Одам бир нарсани йўқотмагунича унинг қадрига етавермайди. Тинчлик йўқолмасин! Халқимиз бир кун уруш бўлган хонадондан қирқ кун барака қочади, деб бежиз айтмаган.

Албатта, маънавий ҳаётимизда истиқлол берган шарофат ўз меваларини етиштиришга ишонамиз. Шунга қарамай, ўтган йил ижодкорлар, газета ва журналлар учун анчайин оғир келганини эътироф этиш керак. Қоғоз, матбаа харажатлари бир неча юзлаб марта қимматлашиб кетди. Қаламкашлар учун китоб чоп этиш анчайин қийин бўлиб қолди. Шундай пайтда «Шарқ юлдузи» журнали имкон даражасида адиб ва шоирларимизга кўмаклашмоқда. 1994 йил учун обуна ўтган йилдагидан анча ортиқроқ бўлганлиги бизни айниқса қувонтиради. Худога шукр, одамлар ўртасида бадиий сўзга, умуминсоний туйғуларга, ҳақиқатни ўқиш ва

ҳис этишга чанқоқлик ҳамон бор экан. Аслида тарихини, адабиётини, маънавиятини унутган халқ — халқ бўлмай қолади.

«...тўхтамасдан ҳаракат қилиб турғон вужудимизга, танимизга сув, ҳаво нақадар зарур бўлса, маишат йўлида ҳар хил қора кирлар билан кирланган руҳимиз учун ҳам шу қадар адабиёт керакдир. Адабиёт яшаса — миллат яшар. Адабиёти бўлмаган ва адабиётининг тараққиётига чолишмаган ва адиблар етиштирмаган миллат охири бир кун ҳиссиётдан, фикрдан маҳрум қолиб, секин-секин инқироз бўлур...»

Бу гаплар бугун айтилган эмас. Бу гаплар бундан роса 80 йил илгари «Садои Туркистон» газетасида босилган ва уларни ўн олти яшар ўсмир ёзган. Ўша ўсмир келажакда миллат тараққиёти ва маънавияти учун жонини фидо қилган буюк шоир Чўлпон эди.

Гарчанд Чўлпон адабиёт яшасагина миллат яшайди, деб бир қадар кескин фикр айтган бўлса-да, барибир бу гаплар бугунги кунда ҳам аҳамиятини йўқотмади.

Бир мулоҳазани кўп ўйлайман ва ўйлаган сайин изтироб чекаман. Бугунги кунда бозор иқтисоди давом этаётганини биламиз. Бу нарса ўтиш даврининг зарурати эканини ҳам тушунамиз. Қандай қилиб бўлмасин пул топишни мўлжаллаган одам учун на тарих, на тил, на миллий ғурур — ҳеч нима керак бўлмай қолади. Бинобарин у, чинакам маънода инсон бўлиши қийин. Менимча, бундай одамлар истиқлолни ҳам моҳият эътибори билан тушуниб етолмайди ва лозим пайтда уни ҳимоя қилолмайди. Шу боисдан ҳам Чўлпон адабиёт яшаса, миллат яшайди деганида ҳақли эди.

МУМТОЗ МУСИҚА КЕЧАСИ

Франция Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонаси ҳар иккала мамлакат мумтоз мусиқа меросига бағишланган концерт кечалари уюштира бошлади. Бундан уч кун аввал пойтахтимиздаги Муқимий номидаги театр залига йиғилган мусиқа ихлосмандлари халқимизнинг неча асрлардан бери ижро этилиб келаётган бетакрор куй ва қўшиқларини тинглаб дам олдилар. Севимли санъаткорларимиз Турғун Алиматов, Фаттоҳхон Мамадалиев, Муножот Йўлчиева, Шавкат Мирзаев, Марям Сатторова, Матлуба Дадабоева, Раҳматжон Қурбонов ва бошқалар шашмақом дурдоналарини Тошкент—Фарғона, Бухоро ва хоразмча усулларда ижро этдилар.

Ўзбекистон ва Франция ўртасидаги дўстлик ва маданий алоқаларни мустаҳкамлаш йўлида самарали фаолият кўрсатаётган элчихона мутасаддиларининг саъй-ҳаракатлари билан ташкил этилган бу ажойиб кеча ўзбек халқининг маданий ва маънавий мероси нақадар бой эканлигини кўрсатди. Собиқ тоталитар тузум ҳаётимизнинг ҳамма қирраларига, шу жумладан мусиқа санъатимизга ҳам ўзининг мафкуравий «тузатиш»ларини киритган эди. Эндиликда эса авлодлардан авлодларга ўтиб келаётган бой мусиқа меросимиз намуналарини асл ҳолида тинглаб ҳайратимиз ошмоқда. Чунки жуда кўпчилигимиз «Шашмақом» маънавиятидан бебаҳра қолдик, мусиқа тинглаш, уни идрок этиш, оҳангларни, нолаю нидоларни тушунишдан, завқланишдан, жунбушга келишдан ожизмиз. Маънавиятимиз озиқларини ортиқча тантанаворликдан, сохта гулдураклардан тозалаш, уни инсон руҳиятига самимий яқинлаштириш пайти келди.

Бундай пайтнинг келганлигини пайқаган хорижлик мутахассислар мусиқа маросимини қунт билан ўрганмоқдалар. Америкалик, белгиялик, франциялик ёш олимларнинг бу борадаги тадқиқотлари фикримизга далил бўла олади. Шундай бир пайтда ўзимиз хотиржам турсак бўлмас. Покланиш руҳдан бошланар экан, мусиқа саводимизни такомиллаштирмоғимиз зарур. Танбур нолаларидан лаззатлана билган кўнгилда нохушликка ўрин қолмайди.

Шу ўринда бир нарсани эслаб ўтайлик. Бундан икки йил аввал ҳафталигимизда мусиқа тарбиясига доир бир таклиф айтилган эди. Куйинчак газетхон пойтахт ресторанларидан бирида фақат мумтоз миллий мусиқа янграсин. Емакхона шовқин-сурондан, турли беҳаёликлардан холи бўлса, деган эди. Афсуски, бунга мутасаддилар эътибор бермади. Муқимий номидаги театрда ўтказилган кеча бўлса газета таклифи бежиз эмаслигини кўрсатди, санъат шайдоларига яхши кайфият бахш этди. Кечада Франция республикасининг Ўзбекистондаги элчиси жаноб Жан Пол Везнан ҳозир бўлди.

М. АҲМАДЖОНОВ

ИЗМИРДАН МАКТУБ

Гўзал Измир шаҳрида ўқиётган зиёлилар номидан ватандошларимизга саломлар йўллаймиз. Измир ғоятда гўзал, ёдгорликларга бой, кўркам бинолар кўкка бўй чўзган, бағрида доимо ҳаёт қайнаган шаҳар. Шу ерда илму-урфон ўрганиб, билимимизни ошириш насиб этганидан бахтиёрмиз. Шундай гўзал шаҳарда, қулай шароитда ўқиб турсак ҳам кўнглимиз доимо жонажон Ўзбекистонимизда, унинг қадрдон далалари, ям-яшил бўстонлари, ширинсув булоқларини қўмсайди. Юраклар она юрт билан доимо чамбарчас уруғини ҳис этамиз. Буюк бобомиз Мир Алишер Навоий:

Ватан таркини бир нафас айлама,
Яна ранжи ғурбат ҳавас айлама,

деб ёзган эди. Чиндан ҳам Ватандан қанча узоқда яшасанг, унинг қадрига шунча кўп етар экансан. Чет элда ўқиш бизга насиб этган экан, бу бахт елкамизга залворли масъулият ҳам юклайди. Бу фурсатни ғанимат билиб, унинг ҳар дақиқасини қадрлашга ҳаракат қиламиз. Янги йилда ҳаммамизни улуғларимиз руҳи қўлласин.

Яна бир фикр шуки, Ўзбекистон истиқлолини биринчи бўлиб қардош Туркия давлати таниди. Туркиянинг бу дадил ҳаракатидан сўнг кўпгина ўлкалар ҳам мустақиллик ҳақиқатини тан ола бошладилар. Демак, дўст Туркия давлатимизни жаҳондаги шерикларига: «Танишинг, бу киши Мавлоно Ўзбекистон бўладилар!» деб таништириб қўйди. Икки қардош халқ бир-бирини қайтадан топиб адашмади. Икки тарихий адаш ўлка Туркия ва Туркистон эгизак биродарлардек қучоқлашиб кўришди. Буни кўрган кўп миллионли турк дунёси севиниб байрам қилди, аждодлар руҳи шод бўлди. Биз бутунлай янги бир дунёга келдик. Энди бир-биримизни йўқотмаслигимиз керак. Ахир йўқотиш азобларини жуда кўп марталаб тотдик. Энди фақат топиш тотини тотайлик.

Толиб НОСИР,
Эгей университети қошидаги ижтимоий билимлар институти докторанти

БИЗНИНГ ШАРҲ

УМИДЛАР ВА ТАШВИШЛАР

БУНДАН ЕТТИ-САККИЗ ЙИЛ бурун «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси Орол денгизи қурий бошлаганини, Орол бўйида жуда хавфли экологик вазият юзага келганини республикамизда биринчи бўлиб халққа ошкор қилган эди. Лекин ўша пайтдаги раҳбарлар бунга эътибор берган бўлса-да, бирор бир амалий чора кўрилмади. Натижада давлат миқёсида тадбирлар белгиланмай, жамоатчилик асосида қўмита тузиш билан чегараланиб қолинди. Йиллар ўтиши билан Орол дарди ошса ошдики, камаймади. Оролнинг қуриши фақат Ўзбекистон ёки Қозоғистонга эмас, балки бутун Евроосиё минтақаси учун хавфли оқибатлар олиб келиши маълум бўлди. Шунинг учун ҳам бугун Орол муаммоси билан фақат Марказий Осиё давлатлари олимлари эмас, бир қанча халқаро ташкилотлар ҳам шуғулланмоқда.

Ўтган ҳафта Нукусда бўлиб ўтган халқаро симпозиум Орол денгизини сақлаб қолиш, денгиз бўйида вужудга келган экологик хавфни олдини олиш йўлида қўйилган яна бир қадам бўлди. Бу симпозиумда Марказий Осиё давлатлари бошлиқлари, Россия федерацияси бош вазири ўринбосари Юрий Яров ва БМТ вакиллари иштирок этди. Унда бундан буён қилинадиган ишларни ҳамкорликда олиб боришга келишиб олинди.

Кейинги пайтларда турли мамлакатлар давлат раҳбарининг бир жойга йиғилиб, кенгашиб, бугунги муҳим сиёсий, иқтисодий вазифаларни биргаликда ечишга интилишлари яхши анъанага айланиб бормоқда. Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари Орол муаммосини муҳокама қилган пайтда АҚШ Президенти Бил Клинтон, Россия Президенти Борис Елсин ва Украина Президенти Леонид Кравчук Москвада учрашишиб Украина давлати ҳудудида жойлашган 2000 та ядровий ракеталар тақдири ҳақида суҳбатлашдилар. Бу учрашув якунида бирор бир ҳужжат имзоланмаган бўлса-да, Кравчук Украина ядросиз ҳудуд бўлишга рози эканлигини билдирди. Демак, кейинги уч йилда биринчи марта Украинадан ракеталарни олиб чиқиб, йўқ қилиб ташлашга тўла розилик олинди. Энди гап бу келишувнинг амалга ошишида қолди. Шуниси қизиқки, бу ракеталар Россия ҳудудида йўқ қилинади. Бунинг учун АҚШ ҳукумати Россияга 60 миллион доллар миқдорда ёрдам беради. Аммо бу пул барча ракета зарядларини йўқ қилишга етадими, йўқми, номаълум. Ҳозирча ҳеч ким ҳисоблаб чиққани йўқ. Ўзаро келишувга биноан ракеталар олиб чиқиб кетилгач, Россия Украинага Атом электр станциялари учун 100 тонна уран беради.

Борис Елсинга мухолиф кучлар бу учрашувдаги келишувлардан Россия Президентининг обрўсини тушириш учун фойдаланишга уринмоқда. Улар Украина ракеталари нима учун Россияда йўқ қилиниши лозим? Қирғин қуролини ўз ҳудудида йўқ қилингани учун Россия Украинага 100 тонна уран бериб товон тўлаши ҳам керакми, деганга ўхшаш фикрлар билан чиқмоқдалар. Аммо уларнинг бу даъволарига қўшилиб бўлмайди. Украинадан ракеталарнинг олиб чиқиб кетилиши ядро уруши хавфини, ядро қуролларининг тарқалишини камайишига хизмат қилади. Бунга шубҳа йўқ.

Россиядаги яна бир воқеа кўплаб кишиларни ҳайратда қолдирди. Президент Б. Елсин бир вақтлар ўзи «ноёб топилма» деб атаган, Россиядаги кучли иқтисодий ислоҳотларнинг «ота»ларидан бири Егор Гайдарнинг бош вазирнинг биринчи ўринбосари вазифасидан кетиш тўғрисидаги истеъфосини қабул қилди. Бу Е. Гайдарнинг иккинчи марта ҳукуматдан кетишидир. Маълумки, у биринчи бор парламентнинг қаршилиги туфайли бош вазирликни топширган эди. У энди Давлат думасида «Вибор» партиясининг лидери сифатида иш олиб боради.

Шарҳловчилар Е. Гайдарнинг истеъфосини ҳозирги ҳукуматда иқтисодий ислоҳотларнинг қийин кечаётгани билан боғлашмоқда. Унинг ўзи ҳам Б. Елсин номига ёзган хатида буни тасдиқлади: «...Мен бир вақтнинг ўзида ҳам ҳукуматда ишлаб, ҳам унга мухолиф бўла олмайман».

Шуниси ачинарлики, Е. Гайдарнинг кетиши туфайли ҳукумат таркибидаги унинг тарафдорлари ҳам истеъфо бера бошлади. Россия молия вазири Борис Фёдоров ҳам янги ислоҳ қилинган ҳукумат таркибида бўлмайди. Б. Фёдоровнинг гапига қараганда, бош вазир унга яна молия вазири лавозимини таклиф этган. Аммо у ўзи қўйган шарт қабул қилинмагач, таклифни рад этди.

Оммавий ахборот воситалари бундан ўн кун бурун Грузиянинг собиқ президенти, инсон ҳуқуқлари учун атоқли курашчи Звиад Гамсахурдианинг фожиали ўлими ҳақидаги хабарни тарқатган эди. Мана орадан шунча кун ўтган бўлса-да, унинг ўлими тафсилотлари ҳақидаги шов-шувлар камайгани йўқ. Ҳатто, айрим газеталарда у тирик деган хабарлар ҳам босилди. Лекин бу хабарларга ишониш қийин. Буни унинг яқин қариндошлари ҳам тасдиқлашмоқда. З. Гамсахурдианинг ўлими тафсилотларини ўрганиш бўйича Грузия прокуратурасида тергов гуруҳи тузилди. Марҳумнинг жасадини текшириш учун Тбилисига Россиядан ва АҚШдан экспертлар борди. Аммо собиқ президентнинг турмуш ўртоғи Манана Арчвадзе З. Гамсахурдианинг жасади экспертиза кўригидан ўтказилишига мутлақо қарши эканлигини билдирди. У Россия президенти Борис Елсинга мурожаат қилиб, турмуш ўртоғининг жасади ҳеч бир тўсиқсиз Чечен республикасига олиб келинишига ёрдам беришини илтимос қилди. Шунингдек, у эрининг жасадини олиб келишда қатнашган қариндошлари ва бетараф кишиларга ҳеч қандай тазйиқ ўтказилмаслигини сўради. М. Арчвадзенинг фикрича, З. Гамсахурдианинг жасадини Грозныйга келтириб кўмишга Грузия Олий Кенгашининг раиси Э. Шеварднадзе қаршилик қилаётган эмиш.

НИМА БЎЛГАНДА ҲАМ, З. Гамсахурдианинг ўлими Грузия тарихи учун қора доғ бўлиб қолади. Чунки у собиқ СССР ҳудудида демократик йўл билан халқ сайлаган биринчи президент эди. Унинг ютуқ ва фожиаларига эса тарих ўз баҳосини беради.

Бекқул ЭГАМҚУЛОВ
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

Мирпўлат МИРЗО

ДЕМОКРАТИЯ БЕШИГИ

Собиқ иттифоқ даврида сайлов ҳақида гап кетса, бир ошнамнинг бундан ўн йиллар аввалги «панд-насиҳати» эсимга келаверади, «Овоз бераётганингда адашиб, парда билан тўсилган хонага кириб юрмагин, хатга тушиб қоласан...».

Эндиликда бу гаплар худди латифадек эсланяпти. Ҳолбуки, ўша пайтларда бундоқ «насиҳатлардан» танага кулгу эмас, муз югурарди. Бунинг теран илдизлари ўша вақтдаги, яъни собиқ СССРда ҳукм сурган сиёсат замирида бўлиб, бутун бир мамлакат якдилбозлик касалига мубтало эди. Айниқса, бу хуруж сайловлар даврида яққол кўзга ташланиб, номзодлар оладиган овозда акс этарди. Улар ҳисоботда 99,99 фоиз бўлиши шарт эди.

Дунёнинг олтидан бирини ташкил этган собиқ салтанатнинг ўз-ўзидан парчаланиб кетиши ҳақида турли хулосалар айтилмоқда. Менимча, уни худди ана шу якдилбозлик касали емириб борди ва оқибатда парчалаб ташлади.

Шу хусусдан «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида»ги Қонун ўзининг биринчи жумлалариданоқ дафъатан эътиборни тортади, яъни унинг муқаддимаси сайловлар кўп партиялилик асосида ўтказилади, деган муҳим таъкид билан бошланади.

Халқимизда кенгашли тўй тарқамас, деган нақл бор. Демак, Олий Мажлис мамлакатдаги ҳаёт жараёнини бошқаради, ундаги жамики муаммоларни чуқур ўрганиб, муҳокама этади, халқнинг дарду ҳасратига қулоқ тутади. Керак бўлса, масъул вазиятларда миллат тақдирини ҳал этади.

Модомики, халқ ўз тақдирини янгидан таркиб топажак Олий Мажлис ҳукмига ишониб топширар экан, унга кимлар аъзо бўлиши, сайлов жараёни қандай кечиши ҳеч биримизни лоқайд қолдирмаслиги керак. Қонунда мана шу руҳга жиддий эътибор қаратилган.

Жаҳонда номи танилиб, обрўси юксалаётган давлатимиз келажаги Олий Мажлис таркиби, савияси ҳамда иқтидори билан бевосита боғлиқдир. Сайланажак ноиблар энг муносиб шахслардан танланиши ғоят муҳим. Токи улар халқ турмуши даражаси олдида ўзларини масъул сезсинлар, одамларни тўғри йўлга етаклаб, ҳақиқатни, имону диёнатни ҳимоя қила олсинлар. Аксинча, улар худбин манфаатлар илинжида унвону мартабаларни кўзлаб, якдилбозлик ёки хушомад йўлига тушиб олсалар, халқнинг давлатга бўлган ишончига путур етиши шак-шубҳасиз.

Тарихий ҳақиқатлардан биламизки, ўз халқи уй-ташвишларидан, бир сўз билан айтганда, унинг кундалик ҳаётидан ҳамиша огоҳ давлат тобора мустаҳкамланиб боради ва ҳар қандай тасодифларнинг олдини ола биладиган қудрат касб этади. Айни чоғда у оддий халқнинг меҳр-муҳаббатини қозонади ҳамда қийин пайтларда унга суяниб иш кўради.

Демократия дегани ҳокимиятнинг халқ томонидан бошқарилиши демакдир. Адолатли сайловлар ана шу демократиянинг бешиги саналади.

Зотан, демократия давлат бошқарувининг тарихда энг синалган йўлидир. У улуғ шахсларга мураббийлик қилиш билан биргаликда фуқаролар қалбида қонун-тартиботга ҳурмат, Ватанга муҳаббат туйғуларини уйғотади, жамиятда мўътадиллик муҳитини яратади.

Демократия асло бошбошдоқлик дегани эмас. У ўзига теран фалсафий руҳни, донишмандликни сингдирганидагина адолатли кучга айланади. Фозил уламоларнинг биридан, ақлли одамдан донишманд одамнинг қандай фарқи бор, дея сўрашибди. У қуйидагича жавоб қилган экан: «Ақлли одам йўлида кетаётиб бирон чоҳга тушиб кетиши мумкин ва ундан чиқиб кета олади ҳам. Донишманд одам эса йўлида учрайдиган ҳар қандай чоҳларни олдиндан кўра билади ва уларни четлаб ўтади».

Айтмоқчимизки, Россия собиқ парламентининг кўрсатган кароматн туфайли улкан мамлакат таҳлика остида қолди.

Ҳар бир давлатнинг юқори доираларидаги хайрихоҳлик, ҳамфикрлик руҳияти, муҳим масалаларга муносабатдаги уйғунлик кайфияти ана шу юрт улусининг бахтини таъминлайди, унинг бошқарувчисини қудратли шахсга айлантиради.

Шуниси тағин эътиборлики, мазкур Қонунда сайловларнинг адолатли ўтишини кафолатлайдиган барча жиҳатлар қайд этилган. Жумладан, 24, 25-моддаларда номзодларнинг ўз дастурларини баён қилиш тартиби ва буни амалга ошириш воситалари ҳақида гап юритилади. Чунки сайлов жараёнидаги бу нозик нуқталар таркиб топажак Олий Мажлиснинг халқ назаридаги обрў-эътиборини белгиловчи ҳамда мавжуд демократик принципларни жаҳонга кўзгудек акс эттирувчи омиллардир.

Мазкур қонун у билан танишиб чиққан ҳар бир кишига ўзининг кенг қамрови, холисоналик руҳи билан қаноат ҳиссини беради, дея оламиз. Айрим фикр-мулоҳазалар, жузъий эътирозлар яқинда бўлиб ўтган сессияда атрофлича муҳокама қилинди. Хусусан, Президентимиз И. Каримовнинг қонун лойиҳасига киритган тузатишлари барчанинг кўнглидаги истакни ифода этди. Яъни лойиҳанинг «Сиёсий партиялардан номзод этиб кўрсатилган Олий Мажлис депутатлари рўйхатга олишни рад этиш ҳақидаги» 49-моддасида «агар муайян партия кўрсатган жамики номзодлар сайловларда тўплаган умумий овоз барча сайловчилар овозининг саккиз фоизидан кам бўлса, Олий Мажлис депутати этиб рўйхатга олинмайдилар», дейилган эди. Шу ўринда «нима учун энди саккиз фоиз? Бу рақам нимага асосланиб белгиланган?» деган ҳақли саволлар туғиларди.

Жамиятдаги ҳозирги ижтимоий-сиёсий ҳолатдан келиб чиқиб ҳамда тетапоя демократияни қўллаб-қувватлаган ҳолда лойиҳадаги мазкур миқдорни саккиз фоиз эмас, беш фоиз қилиб белгилаганлиги катта демократияга нисбатан ички хайрихоҳликдир.

Ҳар гал сайлов ҳақида гап кетса, эсимга дарҳол, юқорида айтганим — менга бир вақтлар «панд-насиҳат» қилган ошнам тушади. Илгари у шўролар сиёсатини чуқур англаганидан, «овоз бераётганингда парда билан тўсилган хонага кира кўрма...» деб эҳтиёткорликка чорлаб шипширди. Аминманки, энди у мустақил мамлакатимизнинг муборак тадбири — Олий Мажлисга ўтказилажак сайловларда барчани ҳар бир номзод ҳақида эринмай бош қотиришга, овоз бераётганда эса, албатта, парда билан тўсилган хонага кириб овоз беришга даъват этади...

ҚАДИМГИ ЎРИКЗОРДА

Халқ руҳиятининг эзгу бирлиги, яхшилигию ёмонлигининг нозик мезони ва одил ҳаками узоқ мозийдан бошлаб кўп асрлар оша шаклланиб, ривож топиб, гоҳ фалак бедодлигидан заволлар кўриб, гоҳ давр офтобининг раҳмат нуридан баҳравор бўлиб яшаб келаётган маҳалла ўзбекчилигимизнинг туб ижтимоий-маданий ва маънавий ўчоқларидан биридир.

Маҳалла куртаклари энг қадимги илк шаҳарчилик ва ўтроқ деҳқончилик маданиятимиз — бронза асри обидаларида (Сополли тепа, Жарқўточ) кузатилади. Афросиёб, Тупроққалъа, Далварзин каби ўнлаб қадимий шаҳарлар харобаларида эса маҳаллачиликнинг ижтимоий таркибий уюшув манзараси янада яққол юзага чиққан. Қадимий ва навқирон Тошкентнинг маҳаллачилик асосида қурилган ижтимоий тараққиёт йўли ҳам ғоят чуқур, ўзига хос мураккаб ва илмий тарихий талқинга муҳтож масаладир.

Бу муаммо ҳақида гап кетганда республикамизнинг барча шаҳарлари истисносиз, десак хато бўлмайди. Чунки тарихий тараққиёт давомида аҳоли ижтимоий уюшувининг шаҳар шаклида маҳаллавий таркибий тузилмалар етакчи аҳамият касб этиб келган. Бу ҳол, тарихдан маълумки, шаҳарларда ижтимоий ишлаб чиқариш, савдо-маданий алоқалар, маъмурий бошқарув, давлат ва халқ муносабатларини шакллантиришда айниқса муҳим бўлиб келган. Энг муҳими эса, маҳаллаларда ижтимоий ўз-ўзини бошқариш асослари борлиги халқ донолигининг асрлар оша яшаб келаётган тажриба таянчидир.

Шунинг учун бугунги кунда ҳукуматимиз маҳаллаларда халқимизнинг ижтимоий, маънавий, тарбиявий камолати учун зарур бўлган катта куч ва имконият мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда амалга ошираётган ишлар асло тасодифий эмас. Бу ишлар маҳаллаларнинг тарихий зарурият эканини чуқур тушуниш натижасидир.

Чиндан ҳам, сўнгги бир неча йил давомида Ўзбекистон шаҳарларида маҳаллаларнинг фаолиятини янада яхшилашга қаратилган қатор тадбирлар катта самара бермоқда. Бу соҳада Президентимизнинг 1992 йил 22 сентябрида маҳалла хайрия жамғармасини ташкил этиш тўғрисидаги фармони муҳим аҳамиятга эга бўлди. Ўтган даврда ишда беқиёс жонланиш юз берди. Маҳалла жамғармаси йиғилган маблағларни хайрли ишларга йўналтирмоқда.

Буни Тошкентнинг Бешёғоч даҳасидаги Ўрикзор маҳалласи мисолида ҳам кўриш мумкин. Бу ерлар қадимда боғ-роғлар макони, бир томони Бўржар билан чегарадош бўлган. Яна бир томони қадимий Ракат билан туташ. Ҳозир маҳаллада 300 дан ортиқ хонадон бор. Уларга меҳнат фахрийси Абдувоҳид ҳожи Қодиров раҳбарлик қилмоқда. Қўмита раиси 1952 йилдан бошлаб маҳалла фаолларидан ҳисобланади. Абдувоҳид ҳожи атрофига Саъдулла ота Эргашев, Обиджон ота Сайдалиев, Тўлаган ота Исҳоқов, Мели ота Зоҳидов каби кекса ва доно кишиларни йиғиб, маслаҳат билан маҳалла аҳлини кенгашга чақирди. Дув тўкилиб турган эски чойхонани бузиб, қайта қуриш ишини бошлаб юборди.

Қарангки, кенгашли тўй тарқамас, деганларидек шу қийин замонда зарур ҳамма нарсани, хизматни адо этадиган ҳимматлиларни топиш мумкин экан. Ахир чойхона фақат тўртта чойхўр тўпланиб тарқаладиган маскан эмас, балки маҳалла ҳаётининг маданий, тарбиявий, маънавий марказидир. Буни маҳалла аҳли чуқур тушунади. Ҳамма ҳашарга шай, қўлидан келган ишда ўзини аямайди. Чойхона оммавий тадбирлар учун ихчам сарой бўладиган зални ҳам ўз ичига олган. Ҳозирданоқ бу зал кўп эзгу ишлар — тўй-ҳашамлар, байрамлар масканига айланмоқда. Алоҳида каттагина жой маҳалла аёллари, қизлар учун йиғинлар, турли ўқув машғулотлари, бошқа бир бўлим эса намозхонлар эҳтиёжига мўлжаллаб жиҳозланди. Бундан ташқари, маҳалла этагида ҳашар йўли билан аҳли маҳалла эҳтиёжи учун алоҳида шинам масжид қурилди. Бу ишлар маҳалла аҳлининг руҳини кўтармоқда.

Абдувоҳид аканинг ташаббуси, куйди-пишдилиги, маҳалла аҳлининг қўллаб-қувватлаши туфайли яна кўпгина ободончилик ишлари ҳам амалга ошмоқда. Ботир Бобоев кўчасидан то Абдулла Авлоний кўчасигача 1600 метрли ташнов (канализация) ўтказилди. Бу ишда Тошкент тўқимачилик машинасозлиги заводи кўрсатган оталиқ ёрдами ғоят қўл келди. Қўшни пойабзал фабрикаси ҳам қараб турмади. Маҳаллага ўтган йили 50 минг сўм пул билан ёрдам кўрсатди.

Абдувоҳид аканинг назаридан маҳалланинг энг кичик муаммолари ҳам четда қолмайди. Новвойхона, пойабзал таъмирловчи устахона, турмуш учун зарур яна кўп нарсалар қуриш устида бош қотириб юрибди. Яқинда пойабзал устахонаси ишга туширилди. Абдувоҳид ака маҳаллага ажратилган идиш-товоқ ва асбоб-ускуналар ҳақида алоҳида мамнуният билан сўзлаб берди. Ҳозир маҳаллада бир йўла бир неча тўйни эплайдиган анжомлар бор экан.

Халқимизда элпарварлик жуда юксак қадрланади. Ҳозирги маънавий уйғониш ва янгиланиш даврида бу нарса айниқса маҳаллалар шароитида тез билинади. Абдувоҳид ака шу кунларда Танкистов, Зимная, Голубой, Ковтун каби кўча ва тор кўчаларнинг янги тасдиқдан ўтган номларини жойлаштириш ташвишидалар. Аммо, тунука, бўёқ, мих каби майда-чуйдалар шаҳар хўжалигида ҳал бўлмай турибди. Маҳалла «бир бурдадан берса эл тўйғизар...» қабилида иш тутиб шунинг уражатини ўз зиммасига олмоқчи бўлиб турибди.

Абдувоҳид ака маҳаллада жонланиб қолган ялпи фаоллик, ташкил қилинган жамоат марказларининг таъсири болалар тарбиясида яққол сезилаётганидан ғоят ҳурсанд. Бунга мисол қилиб, маҳалла болаларидан 30 га яқин араб ўзбек эски ёзувини ўрганиш, қадимий китобат ва ҳуснихат намуналаримиздан, маънавият обидаларимиздан баҳраманд бўлиш учун сабоқ олаётганини келтириш мумкин. Уларга малакали раҳбарликни шу маҳаллалик Тоҳир Қори ўғли Фатҳилла ака олиб бормоқда. Бу ишлар болаларнинг кундалик мактаб дарсларига халақит бермаслиги, айниқса, замонавий таълимга зид бўлиб қолмаслиги маҳалла қўмитаси раиси назоратида.

Суҳбат чоғида Абдувоҳид ҳожи Қодиров бир нарсани ўзига хос соғиниш билан эсладилар. Ўрикзор маҳалласида Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти профессор ва ўқитувчиларини аввалари яхши билишар экан. Улар бу ерга тез-тез келиб турли мавзуларда суҳбатлар ўтказиб туришган экан. Маҳалла аҳли бу яхши анъананинг яна қайта жонланишидан, самарали бўлишидан ҳам умидвор.

Раҳматулло ҒУЛОМ ҳожи ўғли,
Тошкент Давлат педагогика институтининг доценти,

Дилором ҚОДИРОВА,
шу институт ўқитувчиси

ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИДА

КОТИБИЯТ ЙИҒИЛИШИ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котибиятининг навбатдаги йиғилиши ўтган йилда амалга оширилган ишлар ҳисоботи ва 1994 йил режаларига бағишланди. Шу масала юзасидан уюшма бошқарувининг котиби Тўра Мирзо маъруза қилди. У котибият аъзоларини уюшма бадиий кенгашларининг фаолияти, янги романлар ва достонлар муҳокамаси, адабий-маърифий тадбирлар билан батафсил таништирди.

Нотиқ наср, назм, миллий адабиётлар кенгашлари ишига ҳам тўхталиб ўтди. Ўзбек насри, шеърияти ва адабий танқидчилиги муаммоларига бағишланган анъанавий муҳокамалар. «Адабиёт. Нашриёт. Китоб савдоси» мавзуида ноширлар ва китоб савдоси ходимлари иштирокида давра суҳбати уюштирилди. Ёзувчи Тоғай Муроднинг «Отамдан қолган далалар» романи асосида ҳозирги ўзбек романчилиги муаммоларига бағишланган илмий-назарий анжуман, шунингдек, республика ижодкор ўқитувчилари кенгаши ўтказилди.

Ёзувчи ва шоирларимиз, публицистларимиз ўтган йили баракали ижод қилдилар. Бадиий кенгашларда бўлиб ўтган кўпдан-кўп янги асарлар муҳокамаси шундан да лолат бериб турибди. Бироқ нотиқ ҳақли равишда таъкидлаб ўтганидек, кўплаб бадиий асарлар яратилганига қарамай, уларнинг китоб ҳолида чоп этилишида қатор қийинчиликлар бор. Қоғоз танқислиги муносабати билан бадиий асарларнинг ўз вақтида чоп этилиши ҳамон муаммолигича қолмоқда. Муҳокамада сўзга чиққан Одил Ёқубов, Мирмуҳсин, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти директори Бобохон Шарипов, Норбой Худойберганов, Шукрулло ва бошқа адиблар нашриёт ва китоб савдоси ишлари билан боғлиқ ана шу муаммоларни ҳал этиш йўллари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар. Тўра Мирзаев, Мамадали Маҳмудов ва бошқа адиблар халқимиз, миллатимиз номи ва тарихи билан боғлиқ айрим мунозарали масалаларни ойдинлаштириш учун махсус муҳокамалар ўтказиш зарурлигини таъкидлашди.

Ёзувчи Шукур Холмирзаев жамиятнинг маънавий қиёфаси, ҳалоллик ва эзгуликка муносабат ҳақида ҳаяжонланиб гапирди. Одамларни ташвишга солаётган ана шу маънавий масалалар ҳақида бадиий баркамол асарлар ёзилмаётгани, ёзилган ҳолларда эса уни китобхонга тез бориб етиши қийин бўлиб қолаётганини таъкидлади. Йиғилишда сўзга чиққан кўплаб адиблар Шукур Холмирзаевнинг фикрларини маъқулладилар. Ҳозирги ижодий ишларни қайта кўриш, ижодкорга ҳам маънавий, ҳам иқтисодий мадад кўрсатиш адабий-бадиий нашрларнинг ўз вақтида чиқиб туришини таъминлаш, бадиий адабиётлар нашр этишни камайтирмаслик йўлларини топиш, уддабурон муаллифларнинг ўз ҳисобидан савияси паст китобларни чиқараверишининг олдини олиш зарурлиги таъкидлаб ўтилди.

Йиғилишда уюшманинг 1994 йил учун мўлжалланган режалари ҳам муҳокама қилинди. Хусусан, бу йил Мирзо Улуғбекнинг 600 йиллиги, Абдулла Қодирийнинг 100 йиллиги, «Шоҳнома» яратилганлигининг 1000 йиллиги кенг нишонланиши керак. Келгуси йили эса атоқли ёзувчимиз Ойбекнинг 90 йиллиги бўлади. Шу муносабат билан уюшма котибияти олдида қатор муҳим ишлар турибди. Бу саналарни муносиб равишда нишонлаш учун кўплаб тадбирлар амалга оширилиши керак. Ёзувчиларимиз мустақилликни мустаҳкамлаш, миллий онг ва тафаккурни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантиришга ўз асарлари билан ҳисса қўшишлари зарур. Адибларимиз яратаётган асарларни ўз вақтида халққа етказиш юзасидан ҳам жонбозлик кўрсатиш талаб этилади.

Котибият йиғилишида Алиназар Эгамназаров, Саодат Пўлканова, Боқий Мирзо, Чоршанбе Бойбўсинов Деҳнавий, Абдулла Субҳон Салоҳиддин Сирожиддинов, Тоҳир Усмон, Сергей Протосеевичлар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилиндилар.

Йиғилишни уюшма бошқарувининг биринчи котиби Жамол Камол олиб борди.

ЭЛ ОРАСИДА

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Жамиятнинг маънавий соғломлиги қандай мезонлар билан ўлчанади? Жиноятлар илдизи нимага боғлиқ? Қандай ҳоллар эл осойишталигига таъсир кўрсатади?

Нимадан хотиржам бўлиб, нимани эътиборни соқит қилмаслик лозим?

Тошкент вилояти Ўрта Чирчиқ тумани Ички ишлар бўлими бошлиғи А. Йўлбориcов билан мулоқотда кўпчиликни қизиқтираётган ана шу долзарб масалалар хусусида мушоҳада юритишга ҳаракат қилдик.

— Эсингизда бўлса, 3—4 йил муқаддам машиналарни олиб қочиш, квартира ўғирликлари, тартиббузарлик ва бошқа турли хил жиноятлар ниҳоятда урчиб кетган эди, — деб сўз бошлади Абдукарим Муллахўжаевич. — Бу давлатни ҳам, жамоатчиликни ҳам, аҳолининг турли қатламларини ҳам беҳад ташвишлантириб қўйди. Гарчи, бугун хотиржам бўлишга анча эрта бўлса-да, жиноятчилик кўламига таъсир этувчи ижобий жараёнлар юз кўрсатаётганини ҳам қайд этмасдан бўлмайди. Масалан, бизнинг туманимизда ўтган йили жиноятларнинг умумий сони аввалги йилга нисбатан 15 фоизга, оғир жиноятлар содир этиш эса 28 фоизга камайди. Шу мисолларнинг ўзи ҳам жиноятлар манзарасидаги ўзгаришлар хусусида мушоҳада юритишга асос бўлади деб ўйлайман.

— Кўп ҳолларда очилмаган жиноятлар миқдори анча-мунчалиги жиддий ташвиш туғдирарди. Бу борада ҳам сезиларли ўзгаришлар борми?

— Албатта. Масалан, 1992 йилда туманда жами содир этилган жиноятларнинг очилиши 91 фоизни ташкил этган бўлса, ўтган йили уларнинг 93,8 фоизи очилди. Оғир жиноятларнинг очилиши 1992 йилда 84 фоизни ташкил этган бўлса, ўтган йили уларнинг 90,2 фоизини очишга муяссар бўлдик. Бошқача айтганда, умуман очилмай ётган жиноятлар кўлами 3 фоизга камайди.

Одамларнинг ва давлатнинг мол-мулкини ўғирлаш ҳоллари ҳам камайди. Давлат мулкини ўғирлаш ўтган йили бурноғи йилдагига нисбатан 64 фоизга камайди. 1992 йили 15 та машина олиб қочилган эди. Ўтган йили эса олиб қочилган 5 та машина ўғриларининг ҳаммаси қўлга туширилди. Машиналарни уюшган ҳолда ўғирлаб, эҳтиёт қисмларга бўлиб йўқ қилиб юбориш ҳоллари эса туманимиз ҳудудида бутунлай барҳам топди.

— Рўй бераётган қандай жараёнлар жиноятчилик кўламларига таъсир этаяпти, деб ҳисоблайсиз?

— Аслида жиноятлар миқдорининг болалаб кетишига собиқ иттифоқ ҳудудида аҳоли турмуш даражасининг ёмонлашганлиги, жамоат тартиби посбонларининг иқтисодий жиноятчиликнинг янги-янги турларини вақтида жиловлаб олишга тайёр эмаслиги ҳам сабаб бўлган эди. Бир тузумдан иккинчи тузумга ўтиш босқичида, янаям аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, аҳолининг муайян қатламлари орасида демократия жараёнларига тайёр эмаслик, баъзан эса собиқ тузумдан мерос бўлиб келаётган маъмуриятчиликнинг кучлилиги жиноятчиликнинг урчишига ўзига хос шароит яратган эди. Бунинг устига жорий этилаётган янги ислоҳотлар дастлабки кезларда кутилган натижани бермагани ҳам аниқ.

Эндиликда бу ислоҳотларни рўёбга чиқариш йўлидаги маъмуриятчиликларга барҳам берилмоқда. Президентимиз ташаббуси билан бутун мамлакат миқёсида жиноятчиликка қарши кураш бошланди. Бозор иқтисодиётига ўтиш йўлидаги ислоҳотларни изчиллик билан амалга ошириш йўлида қатъият кўрсатилмоқда. Энди бевосита саволингизга келайлик. Кузатишлар ва қиёсий таҳлилларнинг кўрсатишича, илгари жиноятлар кўпинча иш жойининг тайини йўқ, ҳаётда муайян ўрнини топмаган ёки қамоқ муддатини ўтаб келганидан сўнг бирор ишга жойлашолмай кўним топмаган кимсалар, яна кўп ҳолларда эса мактабни ҳали битириб-битирмаган, ўзини бирор фойдали соҳага бағишлай олмай, аросатда юрган ўсмирлар, ёшлар томонидан содир этиларди. Бу жараён ҳозир ҳам маълум даражада давом этиб келаётган бўлса-да, юқорида санаб ўтилган тоифадаги одамларнинг кўпчилиги тижорат соҳасида, кичик ва қўшма корхоналарда, хусусий ишбилармонликда меҳнат қила бошлашди. Эътибор беринг: туманимизда 147 минг аҳоли истиқомат қилса, шунинг 86 мингги ёшлар. Илгари жиноятнинг кўпи шулар ҳиссасига тўғри келарди. Ҳозир бу ёшлар иш билан таъминланган. Уларнинг даромади ҳам, топиши ҳам ёмонмас.

Шу ўринда битта мисол келтираман. Туманимизда моҳир ишбилармон Турғун Мадиёров раҳбарлик қилаётган Ким Пен Хва номидаги ҳиссадорлик уюшмаси бор. Унда 10—11 минг аҳоли яшайди. Туманимизда иқтисодий ислоҳотлар биринчи бўлиб ва энг кўп жорий этилган хўжалик шудир. Ислоҳотларга кенг йўл берилиши, биринчидан, бу ерда аҳолининг анча қисмини иш билан таъминлади. Уларнинг даромадлари ошди. Бу эса шундай соҳаларга кира олмаган аҳолининг бошқа қатламларида ишбилармонликка ҳавас уйғотди. Тадбиркорлик ҳисси шакллана бошлади. Ўз навбатида бу ҳол жиноятчиликнинг кўламига жиддий таъсир этди. Мазкур хўжаликда ўтган йили фақатгина учта жиноят содир этилди. Улар ҳам бўлса, майда уруш-жанжал негизида келиб чиққан.

— Ёшларнинг муайян қатламлари тижорат билан, хусусий корхоналардаги иш билан банд бўлиши тартиббузарлик ва жиноятчиликнинг камайишига олиб келмоқда, дедингиз. Қайтанга тижоратдан кўп пул топаётган кимсалар каттароқ жиноятлар қилишдан ҳам тап тортмайдиган бўлишмайдими?

— Йўқ. Дастлаб кичикроқ дўконда иш бошлаган тижоратчи топаётган даромадига янаям каттароқ дўкон очишни, буни эплаганлар эса бирор хусусий корхона қуришни ният қилмоқдалар. Табиийки, бундай интилишнинг фойдаси оз эмас. Болалар ўртасида жиноят содир этишлар таҳлили ҳам шундан далолат бермоқда. Яхшими-ёмонми ҳозир балоғат ёшидаги ўсмирлар орасида ишбилармонлик билан шуғулланувчи ота-оналари ва қариндошларига кўмаклашиш, тижорат сирларини эгаллашга ҳавас ортиб боряпти. Бурноғи йили шу ёшдаги болалар ўртасида жиноят содир этишлар туманимизда 45 та бўлган эди, ўтган йили у 30 тани ташкил этди. Бу ҳам юқоридаги фикримизни тасдиқлаб турибди.

— Ҳар қалай жиноятчилик ҳолларининг олди олиниши, тез очилиши, камайишида ички ишлар ходимларининг ҳам ҳиссаси бордир?

— Албатта, ўтган йилнинг бошидан «Дарвоза» ва «Тун» деб шартли равишда номланган операцияларни мунтазам йўлга қўйдик. Биринчисида туманга кириладиган ва чиқиладиган барча йўллар махсус назоратга олинади. Шу йўллар орқали туман ҳудудига кираётган ва чиқаётган машиналарни текшириб, шубҳалиларини алоҳида назоратга оламиз. Иккинчи операцияда эса туманнинг барча ҳудуди айланиб, текшириб турилади. Ўтган йили ана шу тадбирлар пайтида кўплаб жиноятларни фош этишга муваффақ бўлдик. Ашаддий жиноятчилар, тиллафурушлар, гиёҳвандларнинг ҳомийлари, 5 тонна мис олиб кетаётган ўғрилар ва бошқа шу каби устомонлар қўлга тушди. Баъзан кунора, баъзан ҳафтада икки-уч бор ўтказиб туриладиган бундай тадбирларни бўшаштирмасдан, уларнинг янада амалийлигини таъминлашга ҳаракат қиляпмиз. Гиёҳвандликка қарши кураш усулларини кучайтираяпмиз. Бурноғи йили гиёҳванд моддалар чекувчи ва сотувчи 30 одам қўлга тушган бўлса, ўтган йили 60 га яқин шундай хавфли кимсалар фош қилинди.

Аввал судланганларнинг такрор жиноят содир этишлари кўп бўлиб турарди. Шу сабабли биз бундай одамларга нисбатан эътиборни кучайтирдик. Қишлоқлар, маҳаллаларга тайинланган милиция ходимларига ўзларининг иш ҳудудларида яшаётган судланган ёки қамоқдан қайтганларни махсус бириктириб қўйдик. Яъни қамоқдан келганлар рўйхатдан ўтаётганда ўзлари ишга жойлаша оладиларми-йўқми, сўралади, агар жойлаша олишмаса меҳнат биржаси ва корхоналар, хўжаликларнинг раҳбарлари орқали бу масала ҳал этиб берилаётир. Уларнинг қандай ишлаётгани ҳам доимий кузатувда бўлади. Бу тадбир ўз натижасини бера бошлади. Такрор жиноят содир этишлар анча камайди.

Айни пайтда қишлоқ оқсоқоллари, маҳаллаларнинг жамоатчилиги билан ички ишлар ходимларининг муносабатлари ҳам яхши изга тушди. Эндиликда биз қишлоқ ва маҳаллаларга тайинланган ходимларимизнинг ҳисоботларини ўша жойдаги жамоатчилик ва аҳоли ўртасида бўлимимиз раҳбарлари иштирокида эшитишни йўлга қўйдик. Бундай ҳисоботлар чоғида нафақат ўша жойдаги маънавий муҳит ҳақида аниқ тасаввур ҳосил қилиш мумкин. Шу билан бирга тайинланган милиция ходимининг иш услуби, қобилияти, обрў-эътибори ҳақида ҳам зарур маълумотлар олишнинг имкони бор. Чунки халқ билан маслаҳатлашишга, одамларни яқиндан эшитишга имкон берилса, эл ҳеч нарсани яширмас экан. Борди-ю, милиция ходимининг ўзи тартиббузар, одамлар билан муомалани билмайдиган маданиятсиз бўлса, у ҳам сир бўлиб қолмайди.

— Суҳбатимиз ўз-ўзидан кадрлар масаласига бориб тақалмоқда. Одамлар орасида «ички ишлар ходимларининг маоши яхши, шу сабабли унга ўзини ураётганлар ичида бу ишга маънан яроқсиз, арзимайдиганлари ҳам топилади», деган гаплар юради. Сиз бунга қандай қарайсиз?

— Тўғри, бундай гапларни мен ҳам эшитганман. Аввало, яхши маош ҳақида фикр юритайлик. Тўғри, сўнгги пайтда муайян шароитларни ҳисобга олиб, ички ишлар ходимларининг иши қийинлиги, масъулиятлилиги назарда тутилган ҳолда маошлари нисбатан оширилди. Бу ўринда бир нарсани эътибордан қочирмаслик керак: милиция ходимларининг иши ҳамиша хавф-хатарга тўлиқ бўлади. Айтайлик, бирор жиноят юз берди. Ўша жойга дарҳол етиб борилганда ички ишлар ходимини қандай манзара кутади? Девор панасида, эшик ортида ким турибди, унинг қўлида нима бор? Буни олдиндан билиб бўлмайди. Ўша одамлар айтаётган маош баъзан милиция ходимининг биринчи маоши ҳам, охиргиси ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларга деярли ҳар куни юзма-юз келиб турибмиз-ку! Энди кадрлар масаласига тўхталайлик. Ички ишлар сафида бу ишга арзийдиган, маънан пок одамларгина ишлаши керак, деган гапга келсак, у ниҳоятда тўғридир. Шунинг учун биз ҳозир сафимизга келаётган ҳар бир ёшга қаттиқ талаб қўймоқдамиз. Бирор жойда ўз ўрнини тополмаган, дурустроқ ишлай олмаган, ўтмишининг тайини йўқ кимсаларни ишга қабул қилиш деярли барҳам топди. Ҳозир биз ходимларни танлов асосида ишга қабул қиляпмиз. Бу масаланинг бир жиҳати. Энди шу билан боғлиқ бошқа жиҳатларни ҳам олиб кўрайлик. Яхши бўлардики, сафимизда ишлаётганларнинг ҳаммаси милиция олий мактабини битирган, чиниққан, махсус сабоқларни олган етук мутахассислардан иборат бўлса. Аммо ҳозирча бундай мутахассислар талаб даражасидагидан кам.

Эндиликда илм даргоҳларига талабалар қабул қилишда амалга оширилаётган ислоҳотлар талабидан келиб чиқиб, келажакда ички ишлар ходими бўладиган мутахассисларни ҳам ёшлигидан танлаб, ўқитиб, тайёрлаб борилса бу борадаги эҳтиёжни тез қондириш мумкин бўларди. Ҳозир кўплаб турли тилларни ўргатадиган, ўқитадиган лицейлар очилган. Ҳарбий тайёргарлик соҳасида 8-синфни битирганларни қабул қиладиган лицейлар бор. Милиция ходимларини ҳам танлаб тайёрлайдиган шундай лицейлар очилса мақсадга мувофиқ бўлур эди. Менимча, бўлғуси ички ишлар ходимини тайёрлайдиган лицейларга ёшларни 5-синфдан бошлаб жалб этиш керак. Улар ана шу ёшдан бошлаб жисмоний тайёргарлик ва махсус сабоқларни олган ҳолда камолга етса, мактабни битиргандаёқ ишлашга ҳам, олий мактабда ўқишга ҳам сўзсиз тайёр бўлади. Бу бизнинг орзуимиз.

М. ЭШМУРОДОВ суҳбатлашди

ГАВҲАР ИЗЛОВЧИ

Фатҳулла Ғанихўжаевнинг номи манбашунос ва адабиёт тарихининг билимдони сифатида илм аҳли ўртасида яхши маълум. Унинг вақтли матбуот ва журналларда чоп этилган юзлаб мақолаларини ўқиб кўпчилик баҳраманд бўлган. Ўттиз беш йилдирки, Фатҳулла ака адабиётшуносликнинг кам ўрганилган соҳаси — Хоразм адабий муҳитини тадқиқ этиб келади. Жумладан XIX аср ўзбек адабиётининг атоқли намояндаларидан, Муҳаммад Раҳим II саройида табиб бўлиб хизмат қилган, «Мунис ул-ушшоқ», «Туҳфат ул-султон», «Миръот ул-ишқ», «Мазҳар ул-иштиёқ» каби девонлар тузган шоир ва таржимон Аҳмад Табибийнинг адабиётимиз тарихидан ўз ўрнини топишида Фатҳулла Ғанихўжаевнинг хизматлари катта. Унинг «Табибий» номли монографияси ҳозир ноёб китоб бўлиб қолган.

Қўлёзма манбалар билан шуғулланувчи олимларни уммондан гавҳар изловчиларга қиёс қилиш мумкин. Бирор шоирнинг адабий меросини турли жойлардаги қўлёзмалар хазиналаридан излашга тўғри келади. Фатҳулла ака ҳам узоқ йиллар Муҳаммад Ризо Огаҳийнинг собиқ Иттифоқ хазиналарида сақланаётган қўлёзма меросини излади. Ана шу меҳнатлари натижасида «Огаҳий асарларининг тавсифи» китоби юзага келди. Жумладан, буюк адибнинг собиқ СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимида, Салтиков-Щедрин номидаги давлат халқ кутубхонасида сақланаётган «Таъвиз ул-ошиқин», «Фирдавс ул-иқбол», «Риёз уд-давла», «Зубдат ут-таворих» каби асарларини тавсиф қилган.

Қўлёзмалар институтидаги қадимий қўлёзма китобларни тавсиф этиш ва уларнинг каталогини тузиш ишлари ҳам Фатҳулла Ғанихўжаев номи билан боғлиқ. Ўн беш йил давомида олим институтнинг «Шарқ қўлёзмаларини илмий тавсифлаш ва каталогини тузиш» бўлимига бошчилик қилиб келди. Мингга яқин туркий қўлёзмаларни ўқиб, ўрганиб чиқди. «Қўлёзмалар институти фонди каталоги»нинг I ва II жилдларининг тайёрланиши ва нашрдан чиқарилишида Фатҳулла аканинг хизматлари катта. Каталог тузиш эса монография ёзишдан ҳам машаққатлироқ меҳнат эканини шу соҳанинг мутахассислари яхши биладилар. Каталогнинг III ва IV жилдлари ҳам Ф. Ғанихўжаев раҳбарлиги остида нашрга тайёрланди.

Ф. Ғанихўжаевнинг илмий фаолияти асосан Қўлёзмалар институти билан боғлиқ. Университетни тамомлагандан сўнг бироз муддат Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида илмий ходим бўлиб хизмат қилди. 1968 йилдан эса Навоий номидаги Адабиёт музейида катта илмий ходим, музейнинг илмий ишлар бўйича директор муовини бўлиб ишлади. Андижон шаҳридаги Адабиёт музейини, Самарқанддаги Айний уй-музейини, Жиззахдаги Ҳамид Олимжон уй-музейини яратишда фаоллик кўрсатди.

Олтмиш ёш олим учун айни камолот паллаcи. Халқ маънавий меросини тадқиқ этишдек машаққатли ишда Фатҳулла ака ҳормай-толмай меҳнат қилишига тилакдошмиз.

Муҳаммаджон ҲАКИМОВ,
филология фанлари доктори,

Насимхон РАҲМОНОВ,
филология фанлари доктори, профессор,

Зоҳиджон ИСЛОМОВ,
ЎзФА Қўлёзмалар институтининг илмий котиби

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

ДОВУД ТАВБАСИДАГИ ИХТИЛОФ

«Довуд пайғамбар бир хотинни ёқтириб қолади. Унинг эрини урушга юборади. Мақсади у ўлса, хотинига уйланиш эди. Шундай бўлади ҳам. Хотин «Агар ўғил кўрсам, подшоҳлигингни унга берасан» деган шарт билан Довудга тегади. Бир куни икки ака-ука келиб, Довудга арзини айтадилар. Бири айтади: «Биз ака-укамиз, акамнинг тўқсон тўққизта совлиқ қўйи бор, менинг битта қўйим бор эди, уни ҳам тортиб олди». Довуд, менинг асримда киши кишига шундай зулм қилурму, нима учун шундай қилдинг, дейди: Унга иккинчиси: «Сиз ўзингиз тўқсон тўққизта хотинингиз бўла туриб, унинг устига Урёни ғазотга юбориб, ўлдириб хотинини олдингиз, бундан зиёда зулм бўлурму?» деб ғойиб бўлади. Довуд билса, улар фаришталар экан. Довуд ўзининг осий бўлганини билиб, худога нола қилади. Саҳрога кетиб, эртаю кеч сажда қилиб, йиғлайди. Кўзидан оққан ёшига ўтлар ўсиб, Довуд орасида кўринмай қолади. Гарчи инсон суратидаги фаришталар томонидан бўлса ҳам, унинг хотин масаласидаги иши зулм эканининг қайд этилиши адолатсизликни танқид қилишга қаратилганлигидан аҳамиятлидир («Ўзбек адабиёти тарихи», I том, 182-бет).

Бу мулоҳазалар 1859—1916 йиллар орасида Қозон ва Тошкентда босилган «Қиссаи Рабғузий» асаридаги ҳикоятнинг қисқача баёни ва таҳлили. Энди шу мавзудаги яна бир фактни олиб кўрайлик.

З. Косидовский «Библия афсоналари» китобида ёзади: «Давид ўзининг Доруссаломдаги саройига келади. Кунлардан бир кун уй деразасидан қаршисидаги уйга назар ташлаб, чўмилаётган аёлни кўриб қолади. Эси оғиб қолган Давид хизматкорларидан бу кимнинг хотини эканлигини суриштиради. Хизматкорлар бу аёл Давиднинг ўттиз саркардаларидан бири Урияннинг хотини эканлигини айтадилар. Урия эса бу маҳалда Иоав билан бирга аммонийларга қарши урушда эди. Давид эри йўқлигидан фойдаланиб, хотинга яқинлашишга эришади. Аёл ҳомиладор бўлади. Бундан ташвишга тушган Давид Иоавдан, Урияни ўз олдига юборишни сўрайди. Мақсади — эр-хотинни учраштириб, ҳомила бировдан эканлигини беркитиш эди. Урия келганда у урушнинг бориши тўғрисида ҳисоб сўрайди. Жасур саркарда ҳаммасини сўзлаб беради. Давид уни кундузи меҳмон қилиб, кечқурун уйингга боргин, деб чиқиб кетади. Аммо Урия сарой қоровуллари билан тунаб қолади. Эртасига Давид нима учун уйига бормаганлигини сўраганда, у ҳозир юрт уруш ҳолатида бўлса, мен уйга бориб хотиним билан қандай хотиржам ухлайман, деб жавоб беради. Давид Урияни яна Иоав қошига жўнатади ва ортидан махфий хат ҳам юборади. Хатда Урияни жанг қаттиқ бўлиши мумкин жойга сафарбар этиб, ўлдиртириб юбориш масаласи битилган эди. Иоав номардлик билан буюрилган буйруқни бажаради. Бечора Урия жангда ҳалок бўлади. Вирсавия эри учун аза очади. Давид уни кўп ўтмай никоҳига олади. Орадан ойлар ўтиб бола ҳам туғилади. Подшонинг бу шармандали иши туфайли Доруссаломда оммавий қаҳатчилик юз беради. Кунлардан бир куни Давид қошида обрў-эътиборли пайғамбар Нафан пайдо бўлади. У Давидга қайғули бир ривоятни сўзлайди:

Бир шаҳарда бири бой, бири камбағал икки киши бор экан. Бойнинг мол-қўйи кўп экан. Камбағалнинг эса биргина қўйи бўлиб, бола-чақаси билан шу қўйга суяниб кун кечирар экан. Бир куни бойнинг уйига меҳмон келибди, бой меҳмонга тушлик овқат тайёрлаш учун ўз мол-қўйидан олиш ўрнига, камбағал кишининг ёлғиз қўйини тортиб олиб, сўйиб, овқат тайёрлатибди.

Ҳикояни тинглаган Давид бой ўлимга лойиқ иш қилибди, деб ғазабланибди. Нафан унинг кўзларига боқиб: «Ўша бой — сенсан», дебди. Кейин Нафан «Яҳве сенга қаҳру ғазаб қилди, болага эса ўлимни буюрди» деб каромат қилади.

Давид хатосини англаб, кўп афсус-надомат чекади. Ер остига кириб юзтубан ётиб, зор-зор йиғлайди. Бола етти кун ўлим билан олишади. Давид Оллоҳдан кўмак сўраб, илтижо қилади. Ҳар қанча тоат-ибодат, илтижо этмасин, Оллоҳ болага сиҳат ато қилмайди. Давид Оллоҳдан менинг жонимни ол, аммо болани соғайтиргин деб сўраса ҳам, Тангри кечирмаслигини, яъни Давид ўлгани билан ҳам бола ҳаётга қайтмаслигини англайди. Кўп ўтмай бола ўлади.

Шундай қилиб Вирсавия Давиднинг энг севимли хотинига айланади. Бир йилдан сўнг у яна ўғил туғади. Бу — Сулаймон эди».

Хўш, бу бир мавзудаги икки ривоятнинг тарбиявий аҳамияти борми? Бундай саволнинг қўйилиши, албатта, ноўрин. Чиндан ҳам ривоятлар ибратли. Бировнинг хотинини тортиб олиб, қасддан ўлдиртириб юбориш, мол-мулкига, давлатига, амалига ишониб, ожиз ва камбағал кишига зулм ўтказиш — гуноҳларнинг энг каттаси. Шу сабабли ҳам Довуд ўз қилмиши учун Оллоҳга тавба-тазарруъ қилди. Бу тавбадан бошқалар ҳам ибрат олиши керак.

Аммо масалага бошқачароқ ёндашсак-чи? Масалан, ҳар икки ривоятдаги Довуд ўқувчида қилмишига тавба қилган ва бу тавбаси Оллоҳ даргоҳида қабул этилган киши таассуротини қолдиради. Зийрак ўқувчи эса тахминан шундай хаёллар ва саволлар гирдобида қолиши мумкин:

1. Оллоҳ даргоҳида ҳар қандай гуноҳни, ҳатто жиноятни ҳам қилиш мумкин, аммо охирида шу гуноҳингга тавба қилсанг бўлгани экан-да!

2. Аввалги ривоятлардан билган эдикки, Довуд бир кампир билан суҳбатда (ўзини танитмай) подшоҳларинг яхшими, деб сўрайди. Кампир эса подшоҳимиз яхшию аммо фуқаро молини ейди, дейди. Ўзининг боқиманда эканлигидан пушаймон бўлган Довуд худодан бир ҳунар сўрайди. Сўрови ижобатга ўтиб, у темирчиликни эгаллайди, ўз вақтининг бир қисмини ибодат билан, иккинчи қисмини эса ҳалол ризқ топиш учун темирчилик билан ўтказади. Шундай одам нега бировни ўлдиртириб, хотинини тортиб олишга журъат этди? Наҳотки, одам шу қадар иккиюзламачи бўлса?

3. Биз Сулаймоннинг Худога содиқлигини, адолатли ва инсонпарварлигини билиб, уни ғоят севар эдик. Наҳотки, у ўз эрига хиёнат қилишга журъат этган, бойликка учган бевафо аёлнинг фарзанди бўлса?

4. Довуд шунчалик ҳажоллик тарафдори бўла туриб, нега ўз эрига хиёнат қилишга кўнган аёлга уйланишга рози бўлди?

5. Ривоятларда ижобий қаҳрамонни ҳам эзгу, ҳам қабиҳ ишларни қилувчи сифатида тасвирлаш, наҳотки, ровийлар учун нуқсонли ҳол бўлиб туюлмаган?

Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий» асарини ўқир эканмиз, бундай ихтилофли ривоятлар муаллиф яшаган даврда ва ундан олдин ҳам бир неча марта учраганлиги бу эса адибнинг масалага атрофлича ёндашиши зарур бўлганлигини кўрсатади. Қўлёзмада шундай ихтилофга Рабғузийнинг аниқ муносабати ўз аксини топган. Буни келтиришдан аввал Рабғузий ривоятини баён этамиз, чунки солиштириш ўнғай бўлиши учун ҳар учала риьоятдан ҳам хабардор бўлишимиз керак.

Довуд алайҳиссалом бир куни худога илтижо қилиб шундай дейди: «Изиё, не учун халойиқ сени ўқиюрда «Иброҳим изиси» теюрлар, Довуднинг изиси темаслар. Хитоб келди: «Уларға бало издим, балоға сабр қилдилар». Довуд айди: «Менга ҳам бало изгил, сабр қилайин, мени ҳам дуоларинда ўқисунлар». Оллоҳ таоло Довудга марҳамат кўрсатади, яъни аввалгиларга бало юборганда қачон юборишини айтмаган бўлиб, унга қайси йили, қайси ой, қайси кун, қайси соатда келишини айтади. Довуд у вақтни ёзиб қўяди. Ўша кун яқинлашганда «қабуғ» — дарвоза қўриқчиларига, эшикни маҳкам беркитиб ҳеч кимни киритманглар, дейди. Ўзи етти қат уй ичига кириб «Забур»ни ўқиб ётади. Иблис бир қуш суратида кириб келади. Ажойиб олтин қанотли қуш. У Довуд тўғрисида қўниб туради. Унга маҳлиё бўлиб қолади. **Бало келишини унутади.** Қушни тутай деса, нари учади, яна тутай деса, нари учади — «Довудни новмид қилгудек кетмади». Довуд унинг орқасидан боради. Қуш учиб туйнукка қўнади, сўнг ташқарига чиқади. Ташқарига қараган Довуднинг кўзи бир қизга тушади. У яланг бош эди. Довуднинг сояси унга тушганда қиз сергакланади. Сочи билан ҳамма баданини беркитади. «Довуд ул сочни, ул кўркни кўруб кўнгил олдирди». Бу қиз Юсуф уруғидан бўлиб, исми Битшониъ эди. Довуд алайҳиссалом у қизнинг қўлини сўраб киши юборади. Рабғузий шу жойда бу қиз Ибн Ямин уруғидан бўлиб, Урё отлиғ кишини совчиликка юборганлар деган ривоят ҳам борлигини эслатиб ўтади. Пайғамбар сўзини рад этмайдилар, фақат қиз икки шарт билан рози бўлади: «Тунла қўниши манда бўлсун, қачон мандин ўғил туғса подшоҳликни анга берсун». Довуд никоҳ қилиб Битшониъни олади. Уни қаттиқ севади.

Бир куни меҳробда намоз ўқиб ўтирса, икки киши кириб келади. Довуд қўрқади. Шу ўринда Рабғузий лирик чекиниш қилади. Довуднинг қўрқиш сабабини савол-жавоб орқали изоҳлаб беради. Довуднинг қўрқишига сабаб — унинг олдига ким кирса эшикдан дастур тилаб кирар эди, бу икки фаришта рухсат сўрамай меҳроб томидан кириб келади. Улардан бири унга арзга келишганини айтади. Бизга маълум бўлган қўйқўзи можаросини сўзлайди. Довуд аччиғи келиб, бировнинг ёлғиз қўйини тортиб олган кишини оёғини теша билан кесиш керак, дейди. Улардан бири кулиб юборса, Довуд, «Пайғамбар ҳузурида нега куласан», дейди. Улардан бири: «Йўқ оёғини эмас, қўлини болта билан кесиш керак», дейди. Бошқаси: «Болта билан чопилишга сен сазоворроқсан» дейди. Сўнг иккаласи кўринмас бўлади, Довуд тўқсон тўққиз қўй ўз хотинларига, бечоранинг бир қўйи Битшониъга ўхшатилганини билиб, Оллоҳ менга панду итоб қилибди, деб ўйлайди ва қайғулиқ бўлади.

Худди мана шу ўринда Рабғузий Довудга қилинган ноҳақ маломат ҳақида сўзлайди:

«Довуд билдиким, мавло таолодин итоб бўлди. Ул итобда телим (кўп) сабаблар бормиш. Баъзи сабаб ул эрдиким, Битшониъни Урё олмиш эрди. Довуд Битшониъни олмоқ учун Урёни черикка изди. Баъзилар **мундин ҳам ярамас сўзларни** Довудга боғламишлар. **Қамуғи хато турур.** «Тафсир»да тақи «Усмат ал-авлиё»да келтирмишлар — Довуд шаръатинда бир кимарса бир қизни қўлурман (қўлини сўрайман) теса, ўзга кимарса ул қизни қўлмок раво йўқ эрди. Битшониъни Урё қўлдурғали киши измиш эрди. **Довуд ани билмай кимарса қўлмайдур деб қўлди.** Афзалу аъмоли анбиё уза фариза учун Довуд тафаҳҳус қилмадиқи, учун итоб келди». Яъни пайғамбарлардан заррача ҳам гуноҳ содир бўлиши мумкин эмас.

Демак, Довуд Урё кўз остига олиб қўйган, аммо ҳали уйланмаган кишининг кўнгли учун, унинг дилини оғритгани учун ҳам тавба қилган. Довуд ақидасига кўра, бошқаларга тариқдек ҳам зиён етказмаслик, ҳар қандай шароитда ҳам пок ва бегуноҳ бўлиш, «афзалу аъмоли анбиё уза фариза»дир. Шундагина у бошқаларга раҳбарлик қилиш, улар ҳақида ҳукум чиқариш, қозилик этиш ҳуқуқига эга бўлади. Ўзини ана шундай ҳуқуқдан маҳрум деб ҳисоблаган Довуд тавба-тазарруъга машғул бўлади. Бу билан ҳам қаноатланмай кенг далага чиқиб қирқ тун-кун сажда қилади. Сажда давомида пайғамбар шу қадар кўп йиғлабдики, кўз ёшидан кўллар пайдо бўлиб, ўтлар унади. Ўт-ўланлар ичида Довуд кўринмай кетади. Рабғузий шу ўринда Довуд эканлигини кўрсатиш учун шундай муқояса ишлатади: «Довуд йиғиси бирла олам халқи йиғисин ўлчаса, Довуд йиғиси ортуқроқ келгай. Тақи Довуд йиғиси бирла Одам Ато йиғисини ўлчаса Одам йиғиси ортуқроқ келгай». Шундан сўнг Довуд ўз қилмишини ўзи кечира олмай қирқ кун-тун бош кўтармай ётади, ҳеч нарса еб ичмайди. Шунда бир фаришта келиб: «Эй, Довуд, изи азза ва жалла ёрлиқар: очдинг эрса ош берайин сувсадинг эрса сув берайин, ялавоч бўлсанг тўн берайин», дейди. Довуд англадики, ҳануз унинг гуноҳидан кечиш ҳақида гап-сўз йўқ. Шу сабаб бир оҳ уради. Оғзидан ўт чиқиб атрофи куйиб кетади. Энди фаришталардан бири эмас, Жаброил келади. У Оллоҳ сени кечирди, жойингни жаннатда қилиб белгилади, деган хушхабарни етказади.

Шунда ҳам Довуднинг кўнгли хотиржам бўлмайди. Худодан ёрлиғ келади: — Эй Довуд, яна нима тилайсан? «Айди: «Илоҳо, мени ёрлиқадинг, қиёмат куни Урё хасм (даъвогар, душман) бўлса не қилайин?» Фармон бўлди: «Уч тун-кун Урёга сени топшургайман. Яна андин қўлғайман (тилаб олгайман). Менга бағишлағай, ани сендин хушнуд қилғайман». Довуд айди: «Энди кўнглум тинди». Халқ аро кириб ҳукм қила бошлади».

Демак, Рабғузий талқинидаги Довуд образи тасаввуфий талқин маҳсули бўлиб, ҳалоллик идеалидир. Албатта, кўпчилик инсонлар бундай гуноҳи учун Довуддек тавба қилишга маънавий куч-қувват топа олмайди, буни тасаввур эта олмайди ҳам. Лекин мутасаввуфлар шундай бўлишини истайдилар ва орзу қиладилар. Кишилар бундай поклик мақомига эриша олмасалар-да шундай бўлишига интилсалар ҳам жамият катта манфаат кўради. Гуноҳ қилиш эмас, гуноҳ қилиш ҳақида ўйлашнинг ўзи ҳам гуноҳ деб ҳисобловчи сўфийлар ана шундай инжа фикр юритадилар. Жумладан Жунайд Бағдодий тавбага шундай таъриф беради:

«Тавбанинг уч маъноси бўлур: бири — ёмон қилган ишга пушаймон бўлмоқ; иккинчиси — қилган гуноҳни такрор қилмоқни тарк қилмоқ; учинчиси — ўзини зулм қилмоқдан ва кишига душманлик қилмоқдан пок тутмоқ».

Довуд тавбаси билан боғлиқ ривоят унинг ҳар томонлама пок ва етук пайғамбарлигини кўрсатади ва Рабғузий уни аввалги ривоятларнинг мантиқий хулосаси сифатида келтиради. Адабиётшуносликда Довуд ва Урё ҳақида фикр юритганда бошқа манбалардан кўра Рабғузий талқинидаги ривоятга суянсак, **адабий-эстетик идеал намунасини тўғри танлаган** бўламиз.

Икромиддин ОСТОНАҚУЛ ўғли

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

«ҲИКМАТ»

1993 йили нашрдан чиққан рисолалар ичида буюк бобомиз, мутасаввуф олим ва шоир Хожа Аҳмад Яссавийнинг издоши Азим Хожа эшоннинг «Ўзбекистон» нашриётида чоп этилган «Ҳикмат»лари алоҳида эътиборга моликдир. Тасаввуф сулуки (йўли) изчил баён этилган бу машҳур асар муаллифи ҳақида, рисолани нашрга тайёрлаган ва унга батафсил сўзбоши ёзган ёш истеъдодли олим Сайфиддин Рафиддинов таъкидлашича, ҳозирга қадар аниқ маълумотлар топилгани йўқ. Аён бўлишича, бу ҳикматлар октябр тўнтаришидан бурун бир неча бор нашр қилинган, халқимиз уни севиб ўқиган.

Толиб эрсанг сидқинг
бирлан тавба қилғил,
Тавба қилсанг маъсиятлар
бўлмиш маоф,
Оят-ҳадис мазмунидин
сўз сўзладим,
Оқил эрсанг бу сўзларни
билма хилоф.

«Шоирнинг ҳикматларини ўқир экансиз, — деб ёзади рисола муқаддимасида Сайфиддин Рафиддинов, — унинг шариат ва тасаввуф таълимотини чуқур билганлигига амин бўласиз. Ҳикматлар аввало туркий халқ эҳтиёжини қондиришга мўлжаллаб ёзилгани учун шакл ва мазмуни пишиқ, халқчил, туркий тилнинг гўзал жозибаси ва имкониятларини намоён қилган». Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ушбу муқаддимада фақат ҳикматлар шарҳланиб қолмайди, балки тасаввуф ҳақида пухта, изчил маълумот берiladики, бу «Ҳикмат»нинг оммабоплигини янада кучайтирган.

Азим Хожа эшон ҳикматлари 1894 йили Тошкентда «Каменский» матбаасида чоп қилинган Аҳмад Яссавий девонидан олиниб, илк бор нашрга тайёрланган. Рисоладан ҳикматларнинг араб имлосидаги матни ҳам жой олган.

Хожа Муҳаммад Шариф Жуман ушбу нашрга масъул муҳаррирлик қилган. Муҳаррир Суратхон Солиҳхўжа ўғли Абдукарим. Рассом А. Баҳромов. Тиражи 50 минг нусха.

«МУҲАММАД АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ МЎЪЖИЗАЛАРИ»

«**Бешинчи мўъжиза.** Амирул мўъминин Али бин Абутолиб карамаллоҳу важҳаҳ ва Ибн Масъуд ва Ибн Аббос ва Ибн Умар ва Анас бин Молик ва Ҳузифа бин Алимон ва Жубайр бин Мутъим разиаллоҳу анҳум ривоят қилибдурларким, — мушриклардин бир жамоати Хона Каъбани атрофида жамъ бўлдилар. Онҳазрат саллолоҳу алайҳи ва салламни олдиларига келиб: «— Эй Муҳаммад, агар сен пайғамбарлик даъвосинда рост бўлсанг, осмондаги ойға айтгилки, иккиға бўлунсун!», — дедилар. Анда ойдин ўн тўрт кеча ўтиб бадри комил бўлғон эрди. Сарвари олам саллоллоҳу алайҳи вассаллам айдилар: «— Агар андоғ бўлса иймон келтирурмусизлар?» Ҳаммалари: — Ори, — дедилар. Бас, саййиди олам саллоллоҳу алайҳи вассаллам бир ривоятда икки ракаат намоз ўқиб, қўлларини дуоға кўтардилар ва Ҳақ субҳонаҳу ва таолодин илтижо қилиб, шаҳодат бармоқини ой тарафға ишорат қилдилар, дарҳол ой икки бўлак бўлди. Бир бўлаги осмонда қолди ва бир бўлаги тоғни орқасига тушуб пинҳон бўлди...»

Пайғамбарликнинг ўзига хос нишонасини далиллаб турган ушбу мўъжиза баёни «Мовароуннаҳр» нашриёти томонидан чиқарилган «Муҳаммад алайҳиссаломнинг мўъжизалари» рисоласидан.

Китобга ёзилган сўзбошида айтилишича, ушбу рисола Шайх Акбарободийнинг форс тилида ёзилган, туркийда «Нодирул меърожи туркий» деб таржима қилинган асаридан олиб тайёрланган. Китобхонга қулай бўлсин учун луғатлар рисоланинг ҳар саҳифасида берилган, оят, ҳадис ва бошқа арабча жумлалар изоҳи китоб охирида илова қилинган.

Рисолани нашрга тайёрлаган Сайфиддин Сайфулло ўғли Рафиддинов ва Зебо Абдужаббор қизи Раҳимова қаламларига мансуб «Сўзбоши» китобхонни «Муҳаммад алайҳиссаломнинг мўъжизалари» мутолаасига киришишга пухта тайёрлайдики, бу ҳар иккала муаллифнинг ҳамкорликдаги меҳнатлари сидқидилдан, билимдонлик билан амалга оширилганини кўрсатади. Китобдаги луғат ва изоҳлар ҳам уларга тегишли.

Рисола масъул муҳаррири Ҳожи Муҳаммад Шариф Жуман, муҳаррир Ҳожи Абдулазиз Мансур. Нусхаси 50 минг.

«ҚИССАИ ИБРОҲИМ АДҲАМ»

Ўтган йили Самарқанд шаҳридаги «Зарафшон» нашриёти томонидан чоп этилган, Самарқанд Давлат дорилфунунининг «Ўзбек адабиёти тарихи» кафедраси доценти, филология фанлари номзоди Қобилжон Тоҳиров нашрга тайёрлаган «Қиссаи Иброҳим Адҳам» китобига Алишер Навоийнинг Иброҳим Адҳам ҳақидаги маълумотларидан парча, Ҳувайдонинг «Достони Иброҳим Адҳам» маснавийси ҳамда ўзбек халқ достони «Қиссайи Иброҳим бинни Адҳам» киритилган. Буларнинг барчаси бир жилдга жамланганлиги китобхоннинг сўфийлик тариқатининг илк намоёндаларидан бири бўлган Иброҳим Адҳам ҳақида анчайин тўлиқ маълумот олишига имкон беради.

Ўзбек адабиётида Иброҳим Адҳам ҳақида Сайқалий, Ҳувайдо, Холис, Саноий кабиларнинг достонлари, насрий ва назмий асарлари юзага келган.

Қиссада Адҳам девона саргузаштлари ва унинг шоҳликдан воз кечиб, тавба қилиб, сўфийликни ихтиёр этган ўғли Иброҳим Адҳамнинг ўз эътиқоди йўлини бутун дунё лаззатларидан воз кечиб, фақирона ҳаёт кечириши баён этилади. Қиссада баён этилган ғоя нафсга азоб бериш орқали руҳий покизаликка эришиш, бу дунёда ҳеч бир кишига, ҳатто жониворларга ҳам озор етказмасликка ундаш ҳозирги кунда ҳам асарнинг тарбиявий қиммати йўқ эмаслигидан далолат беради.

Асарни нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи филология фанлари номзоди Қобилжон Тоҳиров. Масъул муҳаррир Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор Ботир Валихўжаев. Муҳаррир А. Абдураҳмонов мусаввир А. Умаров. Китоб 10 минг нусхада чоп этилган. Баҳоси эркин нарҳда.

«МУҲАММАД АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ВАСИЯТЛАРИ»

Ушбу рисолада пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳазрати Али ибн Абу Толибга қилган васиятлари баён этилади. Бу васиятлар орқали пайғамбаримиз умматларига ҳақиқий мўъмин ва мусулмон кишининг сифатлари қандай бўлишини, мунофиқ киму, солиҳ кимлигини, золим, бадбахт, баттол, бераҳм, риёкор, бахил одамларнинг аломатларини, қилмишларини бир-бир айтиб ўтади. Айни вақтда оқил, ҳалим, сиддиқ, доно, яхши, парҳезкор — гуноҳ ишлардан ўзини тия оладиган, олийҳиммат, раҳмдил, жувонмард кишиларнинг сифатларини, Аллоҳ олдида қандай одам гуноҳкору, ким саводли бўлишини уқтиради. Мана, васиятлардан бир шингил:

«— Ё Али, беш нарса бордирки, дилни ўлдирадир: кўп емоқ; кўп ухламоқ; кўп кулмоқ; дунё ғамини кўп емоқ ва ҳаром емоқ».

«— Ё Али, дўзахда темирдин тегирмон бордир. Қуръон ўқуб амал қилмаганларни ва парҳез қилмайдиган олимларнинг бошларини унда янчарлар».

Рисола «Ўзбекистон» нашриётида 100 минг нусхада чоп этилган. Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳ муаллифлари С. Рафиддинов ва Р. Сафо ўғли. Тақризчи Абдулазиз Мансур.

«ЮРАКДАН ЧИҚҚАН СЎЗ»

Сурхондарёлик истеъдодли танқидчи Жовли Хушбоқовнинг 1993 йили Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида чоп этилган адабий-танқидий мақолалар тўплами шундай номланган. Тўпламга ёш мунаққиднинг кейинги йилларда ёзган, турли газета ва журналларда эълон қилинган мақолалари жамланган.

Жовли Хушбоқов асосан бугунги адабий-бадиий жараён билан шуғулланади. Китобдаги «Ҳаётийлик мезони ва конфликт табиати», «Мавзу ҳали очилмаган қўриқ», Руҳий олам манзаралари», «Инсон — сирли, мураккаб олам» каби мақолаларда муаллиф замонавий ўзбек насрида юз бераётган ўзгаришлар, айрим ижодкорларнинг бадиий изланишлардаги камчиликлар ҳақида сўз юритилади, таҳлилга ва далилларга асосланилган ҳолда мунозарага киришилади. Мингзиё Сафаров, Эркин Аъзамов, Аҳмад Аъзам, Маматқул Ҳазратқулов, Нортўхта Қиличев, Зоир Мамажонов каби ёзувчиларнинг ижодий тажрибалари мунаққиднинг холис таҳлилидан ўтказилиб, баҳоланади.

Китобни ўқиш асносида шунга гувоҳ бўламизки, Жовли Хушбоқов ўзбек насрини доимий равишда тийрак назар билан кузатиб келади, янги ҳикоялар, қиссалар ҳақида ўзининг кузатишларини таъсирчан тарзда баён қилади, ҳукм-хулосаларини салмоқли далиллар воситасида дадил айтади, ўрни келганда таниқли адабиётшунослар, танқидчиларнинг фикр-мулоҳазалари билан мунозарага киришади.

Китобга Ж. Сувонқулов муҳаррирлик қилган. Тўплам муаллифнинг маблағи ҳисобидан 1500 нусхада чоп этилган.

ТАҚРИЗ

АРМОННИНГ СУРАТЛАРИ

Тўлан Низом достонларда ўз бадиий имкониятларини кўпроқ намоён этаётган шоир. Унинг Чўлпон ва Миртемир ҳақидаги достонлари ўқувчиларда илиқ таассурот қолдирди.

Шоирнинг улуғ зотлар ҳаётидаги кескин драматизмга бой воқеаларни асар сюжетига олиб киришидан мақсади замон фожиаларини шахс руҳияти тасвири воситасида кўрсатишдир. Бу ният унинг асарларида имконияти даражасида амалга ошган.

«Гиря» — Тўлан Низомнинг учинчи достони. Достонда фожиали кайфият тасвири етакчилик қилади. Асар марказида шоир ва унинг оламдан эрта кўз юмган умр йўлдоши образлари туради. Асарда қаҳрамон руҳиятидаги изтиробларни тўлароқ кўрсатиш мақсадида Туш, Хотира, Хаёл каби шартли тасвир воситалари киритилган. Бу усул асардаги рамзийликни кучайтиришга ёрдам берган.

Ўзбек достончилигининг кейинги ўттиз йиллик саҳифаларини варақлар эканмиз, Миртемирнинг «Сурат»идан бўлак айрилиқ изтиробларига бағишланган дурустроқ психологик асар яратилмаганига гувоҳ бўламиз. «Гиря»ни ана шу руҳдаги муваффақиятли достон дейиш мумкин.

Асар сюжетини жипслаштириб турган нарса — қайғу, йўқотиш азоби. Абдулла Қаҳҳор таъбири билан айтганда, қайғу куйини чалган машшоқ ҳиссиёт бокс айрим пардаларга ортиқча нолиш бериб юборган бўлиши мумкин. Буни тушкунликка йўймаслик керак. Зотан, ҳар қандай изтироб замирида ҳам маънавий тушкун кайфиятлар ётмайди.

Йиғи қалбнинг қувончларда очилмайдиган қаватларини очади. Ўзбек айтиб-айтиб йиғлайди. Фарзанд онам деб, эр гулим деб, қариндош жигарим деб йиғлайди. Гўяндалар йиғиси ўзи бир олам. Улар марҳумнинг ажойиб фазилату сийрату сувратларини бир бошдан таърифлайди. Халқ ичида кенг тарқалган бундай удум ва урфлар акс этган оғзаки ижод намуналари ҳам Шоир аламларини ифодаловчи восита бўла олган.

У бир ўринда қиз боланинг Онага меҳру муҳаббатини шундай ифодалайди.

Оқшомлари суҳбат
қурган,
Ҳам бахтимни
тилаб юрган,
Сочларимни
майда ўрган,
Вой онам-а,
жоним онам,
Жоним онам,
вой онам-а.

Қиз сирдоши, яқин маслаҳатгўйидан айрилгандан кейин қафасдаги какликдек ўзини ҳар ёнга уради. Йиғи либосидаги сўз қайнаб-қайнаб отилаверади: «Дарёга дардим солайин, Гирдобларида қолайин...» Дарё ҳам қиз дардларини ўзига сиғдира олмайди, ўзанларини бузиб кетади. Фарзандлар кўксидан отилаётган, айниқса, ўғли кўзларидаги мунг Шоир кўксидаги Қайғу дарёсига ирмоқдай қуйилади. У шундай бир ҳолатга тушганки, уйдаги анжомлару боғдаги дов-дарахтларда — ҳамма нарсада ёрининг жамолини, қушлар сайроғида унинг оромбахш сасларини эшитади. Унинг маъюс ва ўйчан боқишлари такрор жонланаверади. Ёрининг ашёлари билан мажнунона суҳбатлар қуради. Етим қолган рўмол, кўйлак, кашталар ноласи сим-сим бўлиб оқаверади...

Шоир аламлар бўронидан қутулмоқ ниятида илк учрашув онларини, тўй оқшомларини, яхши кишиларнинг билдирган эзгу тилакларини, чимилдиқдаги ишққа ташна кўзларнинг илк бор учрашишларини эслайди. Лекин алам бўронларини тўсмоққа хотира-да ожизлик қилади. У армон эпкинларини қўзғатади.

Маҳбуба бир куни: «Дадаси, яқинроқ келинг, бир ҳидлай? Кўзимга, сиз қарангиз тўйиб!» — дея оши қона илтижолар қилади. Не сабабдандир Шоир бу эркалашларга бепарво қараган ўшанда. Одатдаги ҳол деб билган. Аёли қалбидаги ички туйиш ҳислари унинг дилига етиб бормаган. Лаҳзалик лоқайдлик армонга айланиб, шоир кўксига оғир тош бўлиб ботган:

Энди, ҳол сўргали
битта забон йўқ,
Аҳволим кўргали бир
меҳрибон йўқ.
Булбулман, сайрамоқ
менинг ишимдир,
Боғим йўқ, ошён йўқ,
ер йўқ, осмон йўқ.

Булбулни бийрон қилган, энг аввало, ошён. Унинг бағридаги гул. Акс ҳолда унинг ёнишлари дил тубидан отилиб чиқмайди. Куйчи қалбини илҳом гулоби билан тўлдирувчи Гул йўқ. Куйчи руҳида муҳаббатнинг хазон фасли бошланган. Нафақат юзи сарғайган, ҳатто сўзининг ҳам ранги заъфарон, маъюсдир. Шунинг учун ҳам у нола чекади. Лекин бу ҳам кўнгил армонларини ифодалай олмаётгандек. Ернинг ерлигию осмоннинг осмонлиги севгилиси туфайли. Энди улар Шоир нигоҳида қуруқ, ҳиссиз суратдек тураверади.

Унинг бирдан-бир ҳамдарди сўз. Унга сиғинади, аламини тўкади. У танлаган сўзнинг фарёдлари қалбингизда акс садо бераётгандек бўлади:

Сел ёшдан кўзим хира,
Остонага бош ура,
Таскин топмадим сира,
Шеъримга бергин тўзим.

Шоир дардларига малҳамни устозлар бисотидан топгандай бўлади. Достонда Навоий, Бобур, Фузулий, Машраб, Муқимийнинг изтироб алангаларидан ранг олган ғазалларига боғланган мухаммаслар бор. Улар айрилиқ аламларида ўртанаётган Шоир кайфиятларини янада кенгроқ, кўламлироқ очишга ёрдам берган.

Муқимийнинг «Ким десун?» радифли ғазалига боғланган мухаммас достон руҳига мос тушган. Ғазал марказидаги лирик қаҳрамон изтироблари билан достон қаҳрамони кечинмалари бир-бирини мантиқан тўлдиради:

Ким ёнурки у билан,
бордурур кимнинг
иши,
Ичга сиғмай отилади
ҳар юракнинг ташвиши,
Жонга етди айрилиқнинг
Азроилдек қилмиши,
Ўз кўмочига, масалким,
тортадур кул ҳар киши,
Бас, куйиб ишқида
чеккан изтиробим
ким десун?

Шуни таъкидлаш ўринлики, ғазалларга боғланган мухаммаслар бадиий жиҳатдан суст бўлмаслиги, мисраларда сакталиклар учрамаслиги лозим. Афсуски, мухаммас боғлашнинг бу шартлари кўпчилик шоирларда, қолаверса, Т. Низомда ҳам бузилган ўринлар учрайди. Ғазал қайси баҳрда бўлса, мухаммас ҳам ана шу ўлчовда бўлмоғи шартдир. Кейинги йилларда боғланган айрим мухаммасларни ўрганиш асосида бир нарсага — аруздаги ғазалларга бармоқ вазнида мухаммас боғланганига дуч келдикки, буни ижобий ҳол деб бўлмайди. «Гиря» муаллифи ҳам бундан тўлатўкис қутула олган эмас.

Айрим ўринларда фикрий такрор ва қиёмига етмаган сатрларнинг учраши ҳам асарнинг жузъий таҳрирга муҳтожлигини кўрсатиб турибди. Юқорида таъкидлаганимиздек, «Гиря» — изтироб ҳақидаги достон. Йўқотиш азобидан ўзлигини унутган қалбнинг сел-сел бўлиб оқаётган фарёдлари асар руҳини белгилайди. Руҳий кечинмалар тасвирига ортиқча нолиш бериб юбориш оқибатида бўлса керак, юқоридагидек нуқсонлар кўзга ташланадики, бу, албатта, асарнинг умумий руҳига соя ташлай олмайди.

Тўлан Низом айни кучга тўлиб, асардан асарга ўсиб бораётган шоир. Бундан кейин ҳам ундан ҳарорат ва дард билан ёзилган асарларни кутишга ҳақлимиз.

Исмоил ТЎЛАК АНДИЖОНИЙ

ФАРҲОД ТАБАССУМИ

Фарҳод аканинг қачон таваллуд топганини билмаймиз. Шунинг учун неча ёшга чиққани ҳақида аниқ маълумотга эга эмасмиз. Яқинда 60 ёшга тўлди, дейишди, ишонмадик. «Э-э, 60 ёш қаёқдаю Фарҳод Мусажон қаерда, у киши ҳали тоғни урса талқон қиладиган ёшда», дедик.

Бундай хулоса чиқаришимиз бежиз эмас, чунки 60 ёшга чиққан одамнинг юзига ажин тушади, бели эгилади, қўлига ҳасса тутади, гап-сўздан адашадиган бўлиб қолади. У кишининг кўриниши, юриши, туриши, гап-сўзлари эса ҳамон аввалгидек — тетик, бардам. Фарҳод аканинг ёш кўриниши сабаби бўлак: ҳамма донишмандлар кулги одамни яшартиради дейишган. Фарҳод Мусажонов эса кулгини хуш кўрадиган ва уни бошқаларга ҳам юқтирадиган ижодкорлардан. Баъзилар бу гапимизга «У киши кўп кулавермайдиган жиддий одам», деб эътироз билдиришлари мумкин. Эҳтимол, ўзи жиддий бўлиши мумкин, лекин ёзган асарларини, айниқса юмор ва ҳажвияларини ўқиган одам юзида аввал табассум пайдо бўлиб, кейин у қаҳқаҳага айланиши аниқ. Сатирик адиб эса бошқаларни кулдириш учун аввал ўзи, жуда бўлмаганда, ҳаммага эшиттириб бўлмасада ич-ичдан кулиб олиши керак, акс ҳолда... Фарҳод Мусажоннинг эса турли тилларда нашр этилган йигирмадан ортиқ ҳикоялар ва қиссалар тўпламларида, болалар учун ёзган учта қиссаси ва қирқдан ошиқ ҳикояларида, «Муштум» журналида босилиб чиққан ҳажвияларида, радио ва телевидение орқали бериладиган интермедияларида, «Наштар» киножурнали саҳифаларидаги асарларида ана шу кулги сезилиб туради ва у сизга ҳам беихтиёр юқади.

Ёзувчи булардан ташқари, республикамиз театрлари саҳналарида қўйилган «Оқ кабутар», «Хаёлпарастлар», «Хизматларингизга тайёрман», «Ўғлимни қайтаринг» сингари драматик асарларида ҳам ўта зиддиятли, драматик ҳодисаларни қанчалик қаламга олмасин миийғингизда табассум уйғотишга ҳаракат қилади. Адибнинг ўзи бу ҳақда: «Кулдираверив ичагингизни узиб юбораман деб ваъда беролмайман. Шуларни ўқир экансиз бирор жойида «тўғрисини айтибди», деб сал жилмайиб қўйсангиз, менга шунинг ўзи кифоя», деб эътироф этади.

Айни пайтда, ёзувчи қаҳрамонлари бўлар-бўлмасга шунчаки тиржаявермайдилар, улар жамиятдаги бирор камчилик, ҳаётдаги енгилтаклик, қусурлар, инсон табиатидаги айрим ҳавойи ҳислар устидан куладилар. Уларга қўшилиб кулаларкансиз ўз-ўзингизга, ёнверингизга бир қур назар ташлайсиз, ўзингизни ҳам синовдан ўтказасиз.

Фарҳод аканинг ҳаёт йўли ҳам ғаройиб. Кимки Тошкент Давлат дорилфунунининг Шарқ факултетини битирса хорижга ошиққан бўлса, у киши радио ва телевидение, «Ғунча» ва «Шарқ юлдузи» журналларига ишга, асарларини олиб боришга шошган. Кейинги йилларда эса кино соҳасида фаолият кўрсатди. Сценарийлар яратди. Иккита тўламетражли филм, бир неча ҳажвий киножурналлар, мултфилмлар унинг сценарийлари асосида яратилди. Адабиёт ва санъатга теппа-тенг хизмат қилди.

Гарчи Фарҳод Мусажон 60 ёшга чиқмагандай, соқол қўйиб, бошига салла ўрамаган бўлса-да уни бу ёшга худо етказибди, деб қабул қилаверамиз. Фарҳод ака, ижодий завқ-шавқингиз сўнмасин, лабингиздан, асарларингиздан кулги аримасин, ҳамиша ёшлар билан ҳамқадам бўлиб юраверинг!

Икки оғиз дил сўзи!

Фарҳод МУСАЖОН

ДАРЁ ТУБИДАГИ ГАВҲАР

ҲИКМАТЛАР

Қачонлардир айтилган, бироқ унутилган фикрларни ўзиники қилиб қайтариш бировнинг мулкига чанг солишга тенг. Сиз қуйида ўқийдиган нақллар машҳур мутафаккирлар қаламига мансуб. Мен фақат баъзиларига сайқал бердим.

Алломалар бисоти сира эскирмайди ва ҳамиша барҳаёт. Ажаб эмас, улар билан танишиб, бунга иқрор бўлсангиз.

●

Айбингни юзингга айтган душман айбингни яширган дўстдан афзал.

●

Насия асалдан нақд заҳар яхшироқ.

●

Ёмон фикрлар зиқналикдан келиб чиқади.

●

Сенда йўқ хислатни мақтаганлари — устингдан кулганлари.

●

Севинтирадиган ёлғондан хафа қиладиган ҳақиқат афзал.

●

Далил-исботи йўқ кимса ҳақоратга зўр беради.

●

Ўз фикрини куч билан ўтказадиган одам ҳеч қачон яхши натижага эришолмайди.

●

Ҳақиқатни ёқлаш — иймондир, ёлғонни ёқлаш иймонни йўқотишдир.

●

Одамда ақл қанча кам бўлса, шунча кўп кеккаяди.

●

Разилларнинг ёрдамига нокас бандалар муҳтож бўлади.

●

Доно қолиб ғирром ва айёр тўрга чиқса, ажабланманг — одатда хас ва хашак дарё бетида қалқийди, гавҳар эса тубида бўлади.

●

Зулмнинг қуроли ёлғон.

●

Мушт бор жойда ҳақиқат чекинади.

●

Қадди ғоз эди, «ёғли»роқ лавозимга ўтирди-ю ўрмалаб юрадиган чувалчангга айланди.

●

Ўз фикрини очиқ айтолмайдиган кимсанинг эркинликни даъво қилиши уят.

●

Камчиликларни яширадиган жамият ўзига-ўзи чоҳ қазийди.

●

Донишманд баҳс-мунозарадан завқ олади, жоҳил бировнинг фикрини эшитишга ҳам тоқат қилолмайди.

●

Энг хавфли йўл — равон ва силлиқ йўл. Силлиқ йўл сирғанчиқ бўлади, тойиб кетиш осон. Ундан ташқари, у ҳушёрликни сусайтириб, мудраб яшашга ўргатади. Ўнқир-чўнқир, эгри-бугри йўл машаққатли ва мураккаб бўлади, одамни чиниқтиради, қийинчиликларни енгишга ўргатади. Бинобарин, ҳаёт қизиқарлироқ ва мазмунлироқ бўлади.

●

Мактаб дарсликларида ишқаланиш бўлмаса олдга силжиш йўқ деб ёзилган. Фикр алмашиш бўлмаса, маънавият ўлади — бу ҳам ҳатто болалар тушунадиган гап. Ачинарлиси шундаки, баъзи кап-катта одамлар шу оддий ҳақиқатларни баъзан унутиб қўядилар.

●

Қалби тоза инсон қора ишлар қилмайди.

●

Ўзгаларнинг камчиликларига бардош бера олиш энг юксак олижанобликдир.

●

Ҳеч кимни ёқтирмайдиган одам ўзи ҳам ҳеч кимга ёқмайди.

●

Ҳар кимдан шубҳаланиш, гумонсираш, ҳеч кимга ишонмаслик — жоҳиллик, қўрқоқлик ва заифлик белгиси.

●

Исканжада яшайдиган итоаткор халқ ҳеч қачон катта ишларга қодир бўлолмайди.

●

Бировни ҳақоратлаш, аввало, ўз обрўйини тўкишдир.

●

Киши саховатли ва маданиятли бўлмаса, минг оламшумул ишлар қилсин, барибир, яхши ном орттиролмайди.

●

Жабр-зулм авж олган ўлкада, не ажабки, санъатга эҳтиёж айниқса ортади. Чунки зулмат қанча қуюқлашса, ёруғликка интилиш шунча кучаяди.

●

Бандасининг тили бошқа-ю дили бошқа бўлса — шунинг ўзи уни худо ургани.

●

Ниманидир ҳадеб мақтайверилса, бир кунмас, бир кун кўз тегади.

●

Ўз устидан кула билиш — мардлик аломати.

●

Бирор айби ошкор бўлиб қолишдан қўрқадиганлар танқидни бўғади.

●

Лаганбардорлик — қўрқоқлар, айёрлар ва ношудларнинг қуроли.

Уринбой УСМОН

Санжоб

ҲИКОЯ

ИЛИҚҚИНА, ЮМШОҚҚИНА эди сийпалаётган нарса. Йигитчанинг қитиғи келиб, нарироқ сурилди. Илиққина, юмшоққина вужуд шу заҳоти у томон сурилди ва яна сийпалай кетди. Сийпаладиди-сийпаладими-да уни қучоқлаб олди. Бирданига аъзои-баданини ўнлаб, юзлаб бармоқлар, илиққина, юмшоққина, лекин этни сескантирувчи бармоқлар қитиқлай кетди. Йигитча кўз очишга уринди, киприклар ажралмади, қўли билан итармоқчи бўлди, тирсаклари биқинига ёпишиб қолганди. Тўсатдан илиққина, юмшоққина нарса беўхшов, йўқ, фақат беўхшовгина эмас, ёқимсиз, қулоқларининг борлигига ҳам ўкинтирадиган алфозда хунук кулди. Кўзлар очилишга интилар, киприклар ажралмасди қўллар кучини кўрсатмоққа тиришар, биқин қўйвормасди. «Овора бўлма, болакай мени кўролмайсан... Чунки мен йўқман. Йўқман. Сен йўқ қилдинг мени! Нега билмасликка оласан? Дарров танимай қолдингми? Дарров-а? Бўйнимга арқон солиб, бозорга судраганинг эсингдан чиқдими? Ҳа-ҳа, зиғирча инсоф қолган экан-ку! Танимадим, деб қутулишинг ҳам мумкин эди-да. Йўқ-йўқ, ўзингни оқламагин. Йигит деган бундай бўлмапти. «Мен обормоқчи эмасдим, отам зўрладилар, охир тўла бўлса, еб туриб маърайдиган қўйни йўқот дедилар», дейсанми? Жазо соя солганда бировни қалқон қиладиган одамни жиним суймайди. Сен ўз отангни ўққа тутиб, омон қолмоқчимисан? Касал отангнинг қулоғига маъраганим ёқмай қолиб, эгизак туғадиган бўлса ҳам, сотиб кел деганида кўнгли учун хўп дединг-у, олдимга хашак солдинг, сувни янгиладинг. На хашакка, на сувга қарамасдан маърайвергандим, олдимга келиб худди одам билан гаплашгандай гаплашдинг: «Сен эсли қўйсан-ку, маърамагин, отам бетоб ётибдилар, маърайверсанг, бошлари қаттиқ оғрийди, ана-ана, гапимга тушундинг-а эсинг бор дедим-ку!». Оғзингга қараб бир зум жим қолгандим, гапинг тугаши билан отанг опангга энчи қилган қўзичоғим кўз олдимга келди-ю... «Нега яна маъраяпсан, боланг бўлса ёнингда, уни қара, ҳеч маърамайди, ўшандан ўргансанг бўлмайдими? Ёки иккинчи қўзингни ўйлаяпсанми?» Сен одам бўлсанг-да, мени тушунгандай бўлдинг. Энди бориб опангникидан эгизимнинг кичигини опкеларсан, дегандим. Қаёқда? Барибир одамлигингга бординг. Маърашдан тўхтаганимга қувониб, уйга кириб қўлингга китобингни олдинг. Алам қилиб кетди менга. Аллақаёқларда, опасиникида қўзичоғим мени қўмсаб бўзлаб юрса-ю, бу мени алдаб қўйиб, бемалол китоб ўқийверса! Энди мендан кўрасан! Отангнинг боши оғриса-оғрир, нима ишим бор? Неварам хурсанд бўлсин, куёвим қизимга қаттиқ гапиришини қўйсин, дея қўзичоғимни берворди-ку ўзи! Бўлмаса, одамлар, жа ҳиммат қилворишса, узатган қизларига энчига биттагина бузоқ беришади. Отанг куёвига яхши кўринмоқчи-да, бузоққа қўшиб қўзичоғимни етаклатворди. Кошки, ўша куёв миннатдор бўлса. Ана, қизи кўзининг сувини оқизиб келди-ку! «Яхшиликни билмайдиган одамларга бергансиз мени. Қурумсоқ отанг битта ўлай деб турган бузоғу мушукдай қўзи билан оғзимни ёпмоқчи бўлдими», деди. Нега кенг ҳовлингизга сиғмай қолдим, отажон. Ўзи пешонам шўр эканми... Онажоним бўлганларида...» Отанг ўшанда бошини ушлаб қолмадими? «Оҳ, она қизим-а, она қизим... Майли, яна пича чида, боланг ҳурмати. Бир куни итфеълидан тушар. Бор, бораqол, жанжал кўтариб юрмасин» деди у. Опанг йиғлаб-йиғлаб дарвозадан чиқаркан, отанг бошини чанғаллаганича ётиб қолмадими? Билдингми, энди нега дард тортаётганини? Унга бола азиз. Сен бўлса сотиб кел деса, арқонлаб, жон-ҳолимга қўймасдан бозорга судрайверасанми? «Ота, ўзингиз бу йил ҳам эгизак туғади, дегандингиз!», «Ўнта туғса ҳам керакмас, қулоқ-миямни еворди. Кўп маъраган қўй хосиятсиз бўлади. Обор, йўқотиб кел! Қайтиб кўзимга кўрсатма!» Ана-ана, барибир отангга тўнкаяпсан-а?.. Бозорда қўй кўп экан, ҳадеганда, сеникига харидор келавермади, келгани ҳам менга эмас, сенга қарарди-ю, кепак баҳосини айтарди. Тураверив зерикиб кетдинг. Қайтариб кетай десанг, отангнинг гапи, сотай десанг, харидор йўқ. Бозорқайтиш бўп қолганди. Бир маҳал шокосадай кўзлари қип-қизил бир киши келиб у ёқ-бу ёғимдан ушлаб кўрди. «Сотамизми?» «Сотамиз!» «Етмиш берайми?» Индамадинг. Нима-нима дейсан? Ўшанда қизилкўзнинг арзимаган пул айтаётганини эмас, наҳотки, сен мени сотворсанг, деб ўйладим?! Нега унда барибир кўндинг? Харидор аста-аста юз сўмга чиқиб бориб тўхтаганида, «баракасини берсинми» деганида нега қўл узатдинг? У одам мени судраб кетаётганда, зорланиб маъровдим, қўлингда пул, қаққайиб қолдинг. «Қанчага сотдинг, бола?» Ёмон эмас, саҳардан бери турибсан. Агар шу қассоб амакинг бўлмаганда қайтариб кетардинг!» Сен бу гапларни айтган одамнинг афтига ҳам қарамадинг. Чопиб бориб бўйнимдаги арқондан ушладинг. «Ҳа, бола, арқонни қайтариб олиш энди эсингга келдими? Иримини биларкансан-а?», «Амаки қўйимни сўйманг. Қорнида боласи бор. Эгизак тугади. Майлими, амаки? Ишонинг менга. Ҳар йили эгизак қўзилайди». «Мўйловинг чиқибди-ю, бола экансанда ҳалиям. Баракасини олдингми, бўлди-да. Энди уни емлаб семиртираманми, кўпайтираманми, сўйиб гўштини сотаманми, обориб Сирдарёга оқизаманми, менинг ишим!» Қассом мени мол-қўйлар ортилган уловга чиқарди-ю, жўнади-кетди. Сен қоққан қозиқдай қотиб қолдинг... «Ҳаяллаб кетдинг, ўғлим, умрингда бозорни кўрмагандинг чув туширишмадими, ишқилиб? Юз сўмга сотдингми? Боя боласини қўшиб кетсанг ҳам бўларкан. Уни қара, илгари маъраш нималигини билмасди, энди жағи тинмайди. Ўзи шу шаҳарнинг каталак ҳовлисида қўй боқиш нимаси? Қишлоқда яшаганимизда қўтон тўла қўй эди. Биттасининг овозини эшитмасдинг. Қўйхона ҳовлининг этагида, чақирсанг, эшитмайдиган жойда. Бетта шундоқ пешонангда... «Ота, қўйни бир қассоб олди. Кўзлари қип-қизил. Сўядими энди?» «Қассоб? Балки сўймас... Йўғ-ей, сўймас-ов. Боласи борлигини айтдингми? Ўзиям билар-а... Қассоб бўлса сўймайди...» Шунда сал хотиржам тортдинг. Лекин қўзичоққинам онамни топиб берлаб маърайверди. Ўша тун қандай ухлаганингни билмадинг. Эртаси чала-чулпа нонушта қилиб, ўша қизилкўз қассобни қидиришга отландинг. Сўраб-суриштириб дўконини топдинг. Навбатда турган одамлар сени дўкон олдига яқинлаштиришмади. «Булар муштдайлигидан ҳаммани босиб-янчиб ўтаман, дейди. «Ҳов, бола, навбатга тур, отанг тенги одамлардан уялмайсанми?» «Қассобга гапи бормиш, гўшт керак деб тўғрисини айт-қўй-да, орага тиқилма деяпман...» Одамлар ортидан турдинг ҳам. Тарози олдига яқинлашганда ўша қизилкўз қўлидаги пичоғини ўйнатди: «Хўш оғайни, қанча тортай», «Шу пичоғини қўйимнинг бўйнидаям ўйнатса-я, аллақачон...», «Мени танимаяпсизми, амаки?» «Ў, бола, бўл тез, оладиганингни ол, экиб қўйган вақтимиз йўқ». «Мен кеча сизга қўй сотувдим». Қассоб елка қисди. Одамлар сени нари суришди. Аламинг келди... Кечагина «бор, барака»лаб қўлингни узвораётган кишининг бугун танимаганга олиши... Бир маҳал қарасанг, дўкон олдида ҳеч ким қолмабди. «Э, ҳалиям шўттамисан, оғайни. Қўйингни соғиниб қолдингми? Унда нега сотдинг?», «Амаки, пулингизни опкелдим қўйимни берсангиз». «Ҳи-ҳи-ҳи, қизиқ экансан-ку, сал олдинроқ айтмайсанми, бир қадоқ ҳам гўшти қолмади, ана керак бўлса, калласини ол!» «Сиз?! Сиз дарров...» «Ўлгудек жағи очиқ экан, бир-икки ҳафта боқиб семиртирмоқчийдим. Қулоқ-миямни еб ташлади. Лекин тўғрисўз йигит экансан. Эгизак боласи боракан. Сўйиб қўйиб, кункўрмас еримни ўйиб-ўйволдим... Умримда биринчи марта бўғоз қўйни сўйишим. Қара, ҳозирдан қўлим қалтираяпти... Сенга ўхшаш битта шогирд излаётгандим. Мабодо, шогирд тушмайсанми? Ие, йиғлаяпсанми? Битта қўйга шунчами? Барибир, бир кунмас-бир кун сўйилардида... Қўй инсон учун яралган, сену менинг насибамиз». «Сиз жаллоддан баттар экансиз!» «Ҳи-ҳи-ҳи, кўринишинг йигитдай бўлсаям, аслида гўдак экансан-у... Худди кенжа ўғлимнинг ўзи-я. Роппа-роса ўн йилча оғзига гўшт олмаса-я! Икки яшармиди, икки ярим яшармиди, кенжам ўшанда, битта эчкини сўйишга тўғри келди. Ичкарида ухлаб ётганди, ҳовлига чиққанини сезмай қолибман.

Бир маҳал орқамга нимадир теккандай бўлди. Қарасам, кенжам, муштчаси билан уряпти. «Ҳа, той, муштлашгингиз кеп қолдими», дедим. «Шиж момоншиж, ба-ани пих қилдиж. Шиж момоншиж, момоншиж...» Ё қудратингдан, гўдак кўзидаям шунчалик қаҳр бўладими? Қарашга чўчийсан. Эркаламоқчи бўлувдим, нари қочди. Шу-шу гўштни кўрса, кўнгли озади, олдимга яқинлашмайди. Уям ҳатто сендайлигида мол сўйсам кўчага чиқиб кетарди. Биласанми, у ҳозир нима қиш қиляпти? Қассоб! Нега анграясан? Ишонмаяпсан-а? Мол аччиғи — жон аччиғи деб эшитгандирсан? Иккита болалик бўлгандан кейин бошқа ҳовли олиб кетганди. Олдин мен уни ўйласам, у энди ўз жужуқларини қўйлайди.

Бола-чақам деб мол-ҳол ҳам қилди. Бир куни кечда уйига қайтса, хотинининг ранги ўчган. «Сигирга бир нарса бўлган. На хашакка қарайди, на кавш қайтаради. Бир жойда қимирламай ётибди». Молхонага кириб, хотинининг ваҳимаси бежиз эмаслигини англайди. Шошиб қўшнисини айтиб чиқади. «Ҳалоллаб олиш керак», дейди қўшни сигирнинг уёқ-буёғини кўриб. У амалланг дегандай қўшнига қарайди. «Умримда чумчуқ сўйган эмасман, қўлимдан келмайди», дейди қўшни. «Сиз қараб туринг, мен отамни айтиб келай бўлмаса», дейди ўғлим. «Нималар деяпсиз, жон талвасасида-ку бу, нари борса, тўрт-беш дақиқадан сўнг...» Ўғлим бир сигирга қарайди-ю, ошхонага чопиб бориб, пичоқ олиб келади. Сигирнинг бўғзига пичоқ тортворади... тушунгандирсан, унинг нега бундай қилганини? Пули куйганда. Сигир жон бераётганда, уни сўйса неча пулга сотишини-ю, ҳаром қотса, қанча зарар кўришини ҳисоблаб чиққан. Гўшт-ёғ мўмай пул бўлгач, олдимга келиб ёрилиб қолди. Нимаймиш, ота касбини олмоқчиймиш. «Пичоғингизни берасиз, ота» деб турволди. Қонида бор бўлгач, қиларканда уни ёнимга олдим. Ҳозир эчкини сўйганимда муштлаган, ўн йилгача гўшт емаган кенжам шаҳарнинг энг катта қассобларидан... Сен, бола, бу гапларни нега айтганимни тушундингми? Пул керак бўлганки, қўйни бозорга опчиққансан. Кейин эгизак туғса, кўпайиши эсингга келиб, ё ўзбошимчалик қилганинг учун отангдан эшитадиганингни эшитиб, мени қидиргансан. Хўш, каллани оласанми? Мана у!» Қассоб пастга эгилиши билан, кескин бурилдинг-у, уйга қараб жўнадинг. Тез юриб борардинг, лекин чопгинг келарди, гўё ҳозир орқангдан калла етиб келади-ю қўлингга пичоқ тутқазади. «Бор энди болаларимни ҳам сўй, бор!» Олдингдан эса, олдингдан муштчалари тугилган, кўзлари тўла ёш болакай чиқади. Унга етай деганингда тисланиб-тисланиб, девор панасига ўтиб кетади. Энди йўлингда бир қўлида пичоқ, бир қўлида пул нотаниш одам кўндаланг чиқади. «Кўрдингми, қанча пулим бор, пичоғимни берайми, сенинг пулинг бундан ҳам кўп бўлади, ма, ма...» Кўз олдингни қора девор тўсади. Тентираб-тентираб ўз маҳаллангдан эмас, қўшни маҳалладан чиқасан. Кимнидир кутасан, интиқ бўласан. Тезроқ келса-ю юрагингни очсанг. Ҳозир у келади-ю, пичоқни иргитворади. Узоқ-узоқларга, қўл етмас томонларга отворади. Тўсатдан хунук қаҳқаҳа ўзингга келтиради. Шундай рўпарангда, уч қадам нарида учта башара тиржайиб турарди. «Почча яна келибдилар-да, бир мириқиб суҳбатлашарканмиз-да!» «Келинг, маҳалламизга сўнгги, тарихий сафарингизни нишонлайлик!» «Биқинларидан дарча очишимизни кутадиларми ёки қуён билан ошна бўладиларми?» Уч башара тиржаяди, таҳқирли нигоҳлар қизилкўз қассоб қўлида ўйнатган пичоқдай нақ бўғзингга қадалади. Башаралар чайқаладди, чайқалаверади, учта эди, тўртта бўлди — қизилкўз қўшилди, тўртта эди, бешта бўлди, унинг бир қўлида пичоқ, бир қўлида пул, ўғли қўшилди, бешта эди, олтита бўлди, опасига қўл кўтараётган поччаси қўшилди, башаралар чайқалаверди, кўпаяверди, чайқалаверди, кўпаяверди. Ортиқ тутиб туролмадинг ўзингни. Бир мушт билан битта башарани уриб қулатдинг, оёғингни чалган иккинчисини тепгандинг, қаёққадир учиб кетди. Қолганлари қочиб қолишди. Мушт егани гандираклаб келиб гарданингга тушириб қолди. Шу лаҳзаёқ яна бир мушт еб қулади. Қулаётиб оёғингга ёпишди: «Маҳалладан изингни қуритаман»... «Қадамингни қирқамиз» — яна бири иккинчи оёғингга ёпишди. Оёқларингни силтаб чиқардинг-да тепавердинг, тепавердинг... Башаралар кўринмас, фақат ғужанак гавдалар у ён-бу ён юмаларди. Шу пайт кимдир енгингдан тортди: «Наҳотки, сиз... сиз шундай раҳмсиз бўпкетдингиз. Чумолига озор бермасдингиз-ку! Қўйинг энди! Ё мени алдармидингиз?» «Сен аралашма, жоним, буларни тепиш керак, тепкилаш керак!» Аямай тепкилайвердинг, юмалоқ ёстиқ қилиб тепкилайвердинг. Қиз ялина-ялина сени кўндиролмагач, юм-юм йиғлаганча югургилаб кетди. «Сиз — сиз эмассиз, сиз — сиз эмассиз, сиз — сиз эмассиз! «Сиз — сиз эмассиз!» — бу сўзлар қулоғингга киргандай бўлди аввал. «Сиз — сиз эмассиз!» — кейин бу сўзлар маъносини англаб етдинг. Ерда юмалаб ётган икки йигитни турғазиб қўйдинг-да, уйингга қараб кетдинг. Қўзичоғим тинмай маърарди. Сен унга қараб турдинг-турдингда, қўл силтаб кўчага чиқиб кетдинг. Қош қорайганда қайтдинг. «Ўғлим» — чақириб қолди отанг. Овози негадир маъюс эди. «Яна опам йиғлаб келдими» — отангнинг ҳадиксираб олдига кирдинг. У бошини қийиқча билан боғлаб олган ёстиққа суянган қўйи киртайган кўзларини каттароқ очишга уринарди. «Қаёқларда юрибсан, ўғлим?» Йўқ, опанг келмаган, ҳеч кутилмаган бирон кўнгилсизлик юз берган, отангнинг овози маъюс эди, лекин қандайдир бошқачароқ. Маъюсликка гина аралашганми, ранжишми... «Нега индамайсан? «Оҳ, болам-а, мен сени шунчалик бағритош қилиб тарбияладимми? Эсингдами, қаноти синган мусичани тузалгунича боққанинг? Эсингдами, «ота, кўчага юринг болалар кучук уриштиришяпти, биттасидан роса қон оқяпти, ўлиб қолади», деб келганинг? Оддий қуш, ҳайвонга юрагинг ачийдиган бола инсонга қўл кўтардингми, оёқости қилиб тепкиладингми?» «Дарров арз қилиб келишибди-да. Уларнинг ўзлари мени оёқости қилишди». «Сен туппа-тузуксан-ку! Ё оёқ-поёғинг синдими? Иккита йигитни қонга белаб ташлабсан. Биттаси белини кўтаролмай ётганмиш. Ҳозиргина отаси чиқиб кетди. Таъна-маломатлари бошимни ёрворяпти. Зўравоннинг отаси, дейди-я!» «Уларнинг ўзи мени оёқости қилишди. Олдинлари ҳам...» «Яна айтасан-а, тўрт мучанг соғ, туппа-тузуксан-ку! «Туппа тузуксан-а?» «Бағриқурт қўйнинг ўпкасига тушса, сенинг юрагингга оралаганини билмасди отанг. Бутун вужудингни жўлак аямай чақарди. Додлаворгинг келарди. Шундай додласангки, бир лаҳзада ичинг бўшаса. Ич-этингни кемириб ётган ўй-хаёллар олис-олисларга сира қайтиб келмас бўлиб учиб кетса!...» «Ота, уларнинг ўзи мени оёқости қилишди, мен тепдим, холос. Опамни, сизни поччам оёқости қилганидан баттар муомала қилишди. Мен уларни тепкиладим, холос». Отанг кўзини ерга тикди, бошини ушлаб қолди. Олдинлари унинг олдига тиз чўккан, «ота, сизга нима қилди, бошингизни босиб қўяйми, ё аччиқ чой ичасизми», дея меҳрибончилик қилган бўлардинг. Энди қоққан қозиқдек турардинг. Отанг «э, дунё», деди-ю ўрнига чўзилиб, тўшакни бошигача тортиб олди. Туриб-туриб аламинг келди. «Ота, қассоб қўйимизни сўйибди. Эгизак боласи боракан». Кўрпа бир кўтарилди-ю, отанг янада қаттиқроқ бурканиб олди. Қараб турдинг-турдинг-да, ташқарига чиқдинг. Орқангдан эшитилган маъюс товуш жойингда тўхтатди. «Қандай замон бўлди-я? Ўз пушти камарингдан бўлган зурёдинг таъна-маломатга кўмса-я! Қариб, кучдан қолаверсанг, ўз болангнинг кўзига ҳам хунук кўринаркансан. Ҳали уйланмасдан шунчалик, биттасини бошлаб келса, нималар қилса?..» «Ҳозир кираман. Ота, сиз менга энг азиз инсонсиз, ўйламасдан гапирибман, сизни бошимда кўтариб юраман, дейман... Йўқ, нолиш қиляпти-ку у. Эркак киши!..» Дарвоза ғийқиллаб очилади, ғийқиллаб ёпилади. Ўйчан кетаверасан, кетаверасан. Юриб-юриб биттагина деразасидан ёп-ёруғ нур сочилиб турган уй олдига келасан-у, сира ўтиб кетолмайсан. Юрмоққа уринасан, оёқларинг қотиб қолгандай. Дераза олдига қандай борганингни, бармоқларинг ўз-ўзидан чўзиб, чертганингни билмайсан. Бармоғинг деразага ёпишиб қолади. Кўзларида қўрқувми, ҳаяжонми, қиз кўринганда ҳам уни ололмайсан. Сени кўрган қизнинг нигоҳида даҳшат ўйнайди. «Кетма! Сенга айтадиган гапим бор. Кетма! Юрагим тарс ёрилади ҳозир!» Хайрият, бу сўзларнинг тилингга чиқмагани. Йиғлоқлигингдан ўзинг ҳам уяласан. Нари кетаётган қизни яна дераза чертиб тўхтатасан. Энди қиз нигоҳидан даҳшат ариган, ўкинч қадалиб турарди сенга: «Мен Сизни бундай деб ўйламагандим. Шафқатсиз экансиз. Гиёҳни эзғилашса ҳам куйинишларингиз алдамчи экан-да. Алдамчи экандa!» Йигит нигоҳинг шиддат билган ўкинчни тешмоқчи бўлади: «Пардани туширма! Бир зум қулоқ сол. Қўшниларингнинг ўзлари оёқости қилишди мени. Мен уларни тепкиладим, холос. Сен билан гаплашишим керак. Нималардир бўлди, бўляпти. Дунёга сиғмаяпман. Пардани туширма!» Қиз ерга қараганча пардани туширади. Ҳалигина зимзиё кўчага сочилиб турган нур парда ортига яширинади. Умид билан кутасан. «Ҳазиллашяпти, ҳозир деразани очворади». Уйда чироқ ўчади. Зулмат аро тентираб-тентираб ноилож уйингга қайтасан. Отанг шарпангга илҳақ ётган эканми, остонадан ўтишинг билан чақиради. «Келдингми, бу ёққа кир, ўғлим!» У авзойингга қараркан, хавотирланади. «Ёнимга ўтир, ўғлим!» Кетганингдан бери ўйланаман. Нега тўсатдан ўзгариб қолдийкин, дейман. Айб менда экан. Лекин қўйни қассоб олишини-ю, касбига иснод келтириб дарровгина сўйиб сотишини туш кўрибманми, ўғлим. Аммо одам деган Исонинг ўчини Мусодан олмайди. Жаҳлинг чиққанда, шайтонга ҳай бериб, астағфурулло десанг, тамом ўтади-кетади». «У мени «сиз — сиз эмассиз», деди». «Гапирсангчи бундоқ қон қилвординг-ку! Бўлар иш бўлди, энди ўйлаганинг билан ўрнига тушмайди. Лекин инсон кўнглини олиш қийин. Эртага фурсат топиб ўша болалардан узр сўра. Оталарига ўзим тушунтираман, йигитчиликда бўлади, бир ўзига уч киши ёпишгач, ҳеч нарса кўзига кўринмапти, ҳозир пушаймон, дейман. Катта бошимни кичик қиламан...» «Йўқ, ота, улар мендан узр сўрашсин!» «Уҳ!.. Сенга нима бўлган ўзи? Одам бир кечадаёқ шунчалик ўзгарадими? Қулоқсиз эмасдинг-ку!» «Мен — мен эмасман!» «Нима-а?! Бу нима-а?! Бу нима деганинг?!» Илиққина, юмшоққина нарса минглаб бармоқлари билан йигитчанинг баданини чимчилар, у тўшакда у ён-бу ёнга тўлғанарди.

Ҳамид ИСМОИЛ

ЙЎҚ НАРСАНИ ЙЎҚОТИБ БЎЛМАС

Тушимдаги Шавкат Раҳмонга

●

Соябоним, ушлама мени,
Биласан-ку, юлдузнинг эни
нур қулочи билан тенг эмас.

Қўйиб юбор мени, мовий нур,
қора соям ерда ўртанур —
мен мастманми ёки йўлим маст?

Қор оқади... Ер оқу қора,
«мен» деган сўз мендек сайёра,
Сен — дарз кетган кўлмакдек мудом.

Соямизга қоқилдикми, ё
муз мардумда эриди рўё —
уйи кўчиб чироқ тутган том...

●

Ерга кўмилган
ўттиз учта суякнинг бошига бориб
ердаги ўттиз учта суякни
жипслаштирувчи
бировнинг уйини ижарага олиб
яшаб юрувчи

томлардан томган чакка
ерлардан унган ўтлар

Осмон каби ҳорғин денгизга
осмон каби синиқ денгизга
осмон каби кечки денгизга
ёлғизлигим сажда қилганда

темир йўлнинг шотиси узун
темир йўлнинг шотиси кетсиз
темир йўлнинг шотиси ётоқ
булутларнинг асл исми қор

тўқайдаги ажириқ тўла
тўқайдаги ажириқ чигал
тўқайдаги ажириқ сочдек
бит ўрнида ўлик балиқлар

бу сўз менга эмас дахлдор
бу сўз мендан туғилган буруи
бу сўз бу сўз: девор ўрнида
сени кутар чанг қучоқлаб ўт...

●

осмон — сувда акс топиш учун
осмон эмас
дарахтлар ҳам ерга барг тўкиш
учун яратилмаган
лекин бунча чирой ўз-ўзидан маст
десанг янглишасан. Ана у эски
тегирмон
оқим кучини оқ унга айлантирар экан

сенинг ҳам юрагинг тегирмон
тошидек оғир
бир ҳовуч қайғуни бу қизнинг
олдида пуфлашинг учун
шамол эсади, сув оқади,
вақт кечади ғир-ғир...

●

йўқ нарсани йўқотиб бўлмас
қозиқ қоқиб молни боғладим
арқонини бир умр ёзган
сўзларимга балки тенгладим

юрагимнинг тубида тешик —

қанча сўзни зичлаб ташламай

бу тешикнинг оғзи ёпилмас

йўқ нарсани йўқотиб бўлмас

кўз олдимда ўтлар булутлар

бир кун бу ҳам тарқаб кетади

бўлди — дейман — энди етади

тил жавраргу қулоқ эшитмас
йўқ нарсани йўқотиб бўлмас
йўқ нарсани йўқотиб бўлмас...

ИЛОҲИЙ БИР СУКУНАТ

Бугун ўзбек эстрада санъатида бир қанча ажойиб хонанда, созандалар, иқтидорли композиторлар ижод қилмоқдалар. Шулар орасида ўзининг дастлабки қўшиқлари биланоқ мухлислар қалбига йўл топган ёш, иқтидорли композитор Дилором Омонуллаева ижоди ўзига хослиги билан ажралиб туради. Бу ижодкор асарларидаги, айниқса, ҳамманинг тилида юрган «Ёмғир ёғди...» ва «Сени ҳеч кимга бермайман» қўшиқларидаги аллақандай сирли, нозик, юракларга тез йўл топувчи оҳанглар беихтиёр тингловчини ўз ортидан эргаштиради. Бизни ҳам оддий тингловчи сифатида ўзига ром этган оҳанглар ижодкор билан дилдан суҳбатга чорлади. Шубҳасиз, дастлабки саволимиз бугунги эстрада қўшиқчилиги ҳақида ва эстрада хонандаси қандай бўлиши кераклиги хусусида бўлди.

— Бугунги эстрада қўшиқчилиги ҳақида жуда кўп фикрлар айтиш мумкин. Энг аввало шуни қайд этиш керакки, бизда аллақачон эстрада мактабини очиш пайти келган. Ҳамза номидаги мусиқа билим юртида эстрада бўлими бўлгани билан унинг замонавий қўшиқчилик санъатига таъсири мутлақо сезилмаяпти. Негаки, бу бўлим фаолиятини қониқарли деб бўлмайди. Эстрада мактабини Тошкент Давлат Санъат институти ёки Тошкент Давлат консерваторияси қошида очиш керак. Улуғбек Солиҳов, Анор Назаров, Алишер Икромов каби етук композиторларимиз эстрада мактабида сабоқ беришга қодир билим ва малакага эга, дея ишонч билан айтишим мумкин.

Энди саволингизнинг иккинчи қисмига келсак, эстрада хонандаси ҳар томонлама етук, баркамол инсон бўлиши лозим. Ўзини саҳнада тута билиши, кийиниши, хатти-ҳаракати билан шинаванда нигоҳини тортолган, қисқаси, том маънодаги тарбияли инсонгина ҳамиша мухлислар эътиборида бўлади. Ўзим бирга ишлайдиган хонандалар фаолиятини, санъатга муносабатини, эстрада саҳнаси тақозо этувчи маданияти савиясини миридан-сиригача кузатиб бораман. Нокамтарлик бўлмасину уларга фақат қўшиғимни ўргатиб қолмай, балки ҳар томонлама саҳнага тайёрлашга ҳам ҳаракат қиламан. Шунинг учун дуч келган хонанда билан ишлолмайман. Тўғриси, табиатан инжиқроқ, талабчанроқман. Ҳозир анчагина хонандалар эстрадада баракали ижод қилмоқдалар. Насиба Абдуллаева, Азим Муллахонов, Козим Қаюмов, Равшан Намозов, Кумуш Раззоқова, Маъмура Қурбонова... Энди айтаверсак, кучли хонандаларимиз жуда кўп. Мен бугун эстрада шинавандалари эътиборини тортиб турган Кумуш Раззоқовага алоҳида тўхталмоқчиман. У билан анчадан буён ҳамкорлик қиламиз. Кумушда мен юқорида айтиб ўтган фазилатнинг кўпи мужассам. У билан ишлаш жуда осон кечади. Кумуш ижро этган қўшиқлар дастлабки машқнинг ўзидаёқ тасмага ёзилади. Биргаликда яратган қўшиқларимизни мухлислар жуда яхши қабул қилишмоқда. Бундан биз бахтиёрмиз.

— Дилором, албатта қайси соҳадан гап кетса, мавзу бориб кадрлар масаласига тақалади. Шу хусусда нима дея оласиз?

— Тўғрисини айтиш керак, кейинги йилларда бизда композиторлар, мусиқашунослар, умуман, мусиқа санъатининг академик жанрларига оид мутахассислар тайёрлаш кўнгилдагидек эмас. Композиторларимизнинг аксарияти европача таълим олганлар. Ҳозирга қадар консерваторияда европача усулда таълим олган педагоглар етакчи мавқега эга бўлиб, бу санъат маскани ҳаётига оид асосий, энг долзарб масалаларни ҳал этишда шуларнинг таъсир кучи устунлиги сезилиб туради. «Мусиқани халқ яратади, биз унга сайқал берамиз», деган эди машҳур композитор Глинка. Дарҳақиқат, биз халқдан оламиз, жилолантирамиз, такомиллаштирамиз, шакл берамиз, мазмунан бойитамиз ва шу тахлит янгича, оҳори тўкилмаган йўсинда яна халққа қайтарамиз. Хуллас, ижодимиз маҳсулида халқ тафаккури, халқона мотивлар доимо зуҳр этиб туриши керак. Айтайлик, Навоий ғазалларини ҳамма ҳам ўқиб тушунавермайди. Масалан, ўзим ўзбек бўла туриб, шу ғазалларни, ундаги кўп сўзларни тушунишга қийналаман ва шу соҳа мутахассислари ёрдамига эҳтиёж сезаман. Маҳаллийчиликка йўймангу, европача усулда таълим кўрган жуда кўп композиторларимиз ўзбек тилини тўлиқ билмасалар (ғазал ўқиш у ёқда турсин), қандай қилиб миллий куй басталайдилар. Бунинг устига консерваторияда дарслар рус тилида ўтилади. Тўғри, ҳозир дарсларни ўзбек тилида ўтиш борасида баъзи силжишлар бор. Лекин бу етарли эмас. Ғоят секинлик билан бораётган бу жараённи тезлаштириш керак. Шунингдек, миллий композиторларимизнинг шароитлари ҳам қониқарсиз аҳволда. Чет элда ҳар бир композитор махсус жиҳозланган мусиқа студиясига эга. Биз бу борада ҳеч муболағасиз, «тош асри»дамиз. Айтайлик, бирор янги қўшиқ ёздик. Шубҳасиз уни ҳар бир хонанда ўзига хос ижро этади. Минг афсуски, уларнинг ҳар бирини алоҳида эшитиб кўриш имконига эга эмасмиз. Умуман, мусиқа, мусиқашунослар ишларини тарғибташвиқ қилиш ҳам талаб даражасида эмас. Кейинги уч-тўрт йилда нота нашр этилгани йўқ. Қоғоз етишмайди. Академик жанрда (симфония, опера, балет, хор) асар ёзиш композиторларга обрў ҳам, фойда ҳам келтирмаяпти. Қалам ҳақи жуда оз. Энг ачинарлиси шундаки, ҳатто баъзи ижодкорлар ҳам тижорат билан шуғулланишмоқда. Тўғри, уюшма ва унинг раҳбари Улуғбек Мусаев ҳозир маблағ топишга, иложи борича композиторларга енгиллик яратишга ҳаракат қилаяпти. Лекин кўп нарсалар ҳали орзулигича қолиб турибди. Менинг асосий орзуларимдан бири композиторларнинг ўз ижодий уйлари бўлса дейман. Бу уй, айниқса, аёл ижодкорлар учун жуда зарур. Яна бир нарсани айтиб ўтмоқчи эдим. Бизда ҳозир чет элларда ўтадиган турли фестиваллар, кўрик-конкурсларда қатнашиб, ўзбек мусиқасини жаҳонга танитишга қодир ўткир композиторлар жуда кўп. Лекин ана шу борди-келдиларнинг харажатини қоплайдиган, унга пул берадиган мард спонсорларнинг топилиши қийин бўлмоқда. Ҳар ҳолда, шу каби масалалар ўз вақтида тўғри ҳал этилса, ўзбек миллий мусиқасининг жаҳон бўйлаб қанот ёйишига катта ҳисса қўшилган бўларди.

— Бояги гап ўз-ўзидан ўқиш-ўқитиш масалаларига келиб тақалди. Шунинг учун бу йил республикамизда илк бор ўтказилган тест усулидаги кириш имтиҳонлари консерваторияда қандай ўтганлигини билмоқчи эдик.

— Тест синови, эҳтимол, бошқа соҳаларда муваффақият гарови бўлгандир. Лекин санъат турлари бўйича мутахассислар тайёрланадиган соҳаларга тест синовини татбиқ этишда бироз мулоҳаза юритишимизга тўғри келади. Узоққа бормайлик, шу йил консерваторияда ўтказилган тест синовларидан кўпгина яхши ғижжакчи, скрипкачилар ўтолмадилар. Масалан, мен яхши ғижжакчиман. Лекин географиядан билимим талаб даражасида эмас. Табиийки, етарли балл тўплолмайман... Худди шунга ўхшаш сабаблар билан Глиэр, Успенский, номидаги билим юртлари талабалари, вилоятлардан келган яхши ижрочилар тестдан ўтолмадилар. Шунинг учун санъат ўқув даргоҳларида тест синови ўрнига танланган соҳага оид суҳбат бўлсин, деган таклифни киритмоқчиман.

— Кейинги вақтларда кўпчиликнинг эътиборини тортган «Анор» қўшиқ танлови ва Ботир Зокиров номидаги конкурс эстрада санъати учун нима берди?

— «Анор» қўшиқ танлови, менимча, бугунги кунда жуда зарур, айниқса, охирги пайтларда эстрадага тингловчиларнинг ҳам, қўшиққа ихлосмандларнинг ҳам иштиёқи катта. Бу танловда бугунги ўзбек эстрада санъатининг аҳволи яққол кўриниб турибди. Назаримда, бу конкурсни янад кенгайтириб, унга кўпроқ хонандалар, композиторлар ва шоирларни жалб этиш лозим. Телевидение ҳам бу танловга эътиборни кучайтириб, кўплаб ижодий куч, маблағ сарф қилса, фақат фойда келтиради, деб ўйлайман.

Эстрада хонандалари учун Ботир Зокиров номидаги конкурснинг ташкил қилиниши эса айни муддао бўлди. Конкурс муқаддимаси яхши бошланди. Лекин, очиғини айтганда, кейингиси кутилган натижани бермади... Биласизми, Ботир Зокиров ўзбек эстрадаси юлдузи. Шундай бўлгач, маҳорат даражаси, ижро савияси ҳеч бўлмаганда шу номга яқин келган хонандагина конкурс лауреати бўлиши лозим... Яхши қўшиқ ҳар куни туғилавермаганидек, яхши хонанда ҳам ҳамиша пайдо бўлавермайди...

— Ижод алоҳида бир вақт талаб қиладими ёки истаган вақтда илҳом келаверадими? Умуман, сиз кўпроқ қайси вақтларда ижод қиласиз?

— Ижод — мен учун қисмат. Лекин қисмат экан, деб қўл қовуштириб ўтириб бўлмайди. Уни юзага чиқариш керак. Куй басталаш учун аввало ёзиш техникасини билиш талаб этилади. Ҳамма ижодкорлар сингари композитор ҳам ўз устида кўп ишлаши, меҳнат қилиши керак. Яхши қўшиқ яратиш учун биринчи галда шеъриятни яхши тушуниш лозим. Ижод жараёнига келсак, ҳар ким ҳар хил ижод қилади. Масалан, мен ҳар бир қўшиғимда иложи борича бирор янгилик яратишга ҳаракат қиламан. Бир асар устида узоқ ишлайман. Ҳатто бир мусиқани ёзиш учун ўйлаб юраман. Хуллас, ижодкорнинг нажоткори — илҳом келишини кутаман. Илҳом эса ҳамиша ҳам келавермайди. Уйларим ивирсиб ётса ёки кир-чирларим тўпланиб қолса, ижод қилолмайман. То ҳамма ишни саранжом-сариштa қилмаганимча, кўнглим жойига тушмайди. Бирон жиддий асар устида ишламоқчи бўлсам, албатта, она шаҳрим Самарқандни зиёрат қиламан. Регистонни айланаман. Шердор мадрасасини... Биласизми, мен жуда художўйман. Муқаддас қадамжоларни зиёрат қилганимдан сўнг руҳимда бир енгиллик ҳис қиламан. Худойим кейин бир илҳом беради, бир илҳом келади, қуюлиб келаверади илҳом... Ёзиб улгурмайман... Гапларим, эҳтимол, сизга ғайритабиий туюлар, қисқаси, бебисмилло бирон ишга қўл урмайман.

Ўйласам, асосан куз фаслида сермаҳсул ижод қиларканман. Ўша «Ёмғир»ниям, «Сени ҳеч кимга бермайман»ниям кузда ёзганман. Кузда худонинг борлигини, унинг ерга яқинлашишини аниқ сезаман. Ҳаётимизнинг чекланганлигини айнан кузда аниқ ҳис этаман. Кузда илоҳий бир сукунат бор: сувлар тиниқ бўлиб, жимгина оқади, дарахтлар баргини жимгина тўкади. Саёз оқаётган анҳорга, сарғайиб тўкилаётган ҳазонларга қараб хаёлан сўзсиз қўшиқ ёза бошлайман...

— Инсон, айниқса, ижодкор ҳамиша бирор янгиликка интилиб яшайди...

— Нима демоқчи эканлигингизни тушундим. Биласизми, Шарқ мамлакатларида жумладан Туркия, Эрон, Ироқ, Ҳиндистон, Араб давлатлари эстрадасида лапар жанри жуда оммалашган. Ўзбек эстрадасида ҳам шу жанрни ривожлантирсак, деган ниятим бор. Хонанда ҳам куйлаб, ҳам рақсга тушса. Шундай хонандалар билан ишласам, дегандим.

— Ҳеч чет элга чиққанмисиз?

— Йўқ, чет элга ҳеч чиқмаганман. Бунга имкон ҳам, шароит ҳам бўлмаган. Эҳтимол, вақти келганда чиқармиз. Лекин мен шу ўзимизнинг Тошкентни, Самарқандни, яхши кўраман. Бу кўҳна шаҳарларимизда ажиб бир ҳикмат бор.

— Дилором, биласизми суҳбат бошидан буён шу саволни бермайман дедим-у, барибир бўлмади. Мухлисларни шубҳасиз онлангиз қизиқтиради.

— Эҳтимол, сиз ҳақдирсиз. Чунки кўпинча ижодкорларнинг авлод-аждодлари илдизи санъаткорга бориб тақалдаи. Мен ҳам бундан мустасно эмасман. Ота-онам, буви-бувааларим санъат кишилари. Айниқса, бувам (онамнинг оталари) Муҳаммаджон Холмуҳамедовни алоҳида айтиб ўтмоқчиман. У киши яхшигина драматик актёр бўлиб, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист унвонини биринчилар қатори олганлар. Кекса, ўзбек театр санъати тамал тошини қўйган кўпгина санъаткорлар билан бирга ишлаб, театр соҳасининг ривожига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшганлар. Отам Даврон Омонуллаев болаларни эстетик тарбиялаш бўйича янги программа устида иш олиб боряптилар. Кўп ишларим у кишининг маслаҳатлари билан бўлади. Онам Санъат Холмуҳамедова яхши дутор чертадилар. Ўзим ҳам дутор чертишни онамдан ўрганганман. Билсангиз керак, илгари деярли ҳар бир хонадон деворида дутор осиғлик турган. Кўпчилик хотин-қизларимиз дутор чертишни билганлар. Афсуски, бу ажойиб созга қизиқиш илгаригидек эмас. Қани энди, хонадонларимизга яна дутор оҳанглари қайтиб келса...

— Ҳа, қани энди шундай бўлса. Биз ҳам сизнинг мана шу орзуингиз амалга ошишини, бундан буёнги ишларингиз янада баракали бўлишини тилаб қоламиз.

Саодат ШОКИРОВА суҳбатлашди

ЎзАС ахбороти

Қишки таътил кунларида болаларнинг кўнгилли дам олишлари учун Жиззах вилояти маданият ва санъат масканларида қизиқарли, мазмунли томошалар кўрсатилди. Вилоятнинг Жиззах, Пахтакор, Зарбдор, Зафаробод туманлари ва Жиззах шаҳрида вилоят қўғирчоқ театри санъаткорлари янги йилга бағишланган театрлаштирилган томошалар, «Янги йил — яшнайдил», «Доно ҳийлагар», «Томошада томоша» сингари спектаклларни, кичкинтойлар драма театри артистлари «Янги йил карнавали» кечасини ташкил этдилар. Вилоят болалар кутубхонаси ходимлари эса ёш китобхонлар билан учрашувлар, суҳбатлар, кечалар ташкил қилди. «Қаҳрамонлар номини топинг», «Кичкинтой дўстларимиз» мавзуларида адабий викториналар, «Эртак оламига саёҳат» номли болалар видеофилмларини намойиш этдилар.

Шунингдек, Жиззах вилояти тарихига оид «Шаҳрингизни биласизми?» номли болалар кўрик-танловини ўтказдилар.

Нодира ЖАББОРОВА

РАССОМ МАННОН САИДОВНИНГ 70 ЙИЛЛИГИ

СУРАТЛАРИ МУСИҚАГА ЎХШАЙДИ

Рассом, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, профессор Маннон Саидов шу кунларда ўзининг муборак 70 ёшли тўйини нишонламоқда.

Лирик рассом сифатида танилган Маннон Саидов асарлари тарихий, инқилобий ва маиший жанрларда яратилган бўлиб, мухлисларга севимли диёр, халқимиз гўзаллиги ҳақидаги лирик мусиқа сингари завқ бахш этиб келмоқда. Инсонни ўзига ром этувчи мусиқий ташналик, эстетик завқланиш, қўшиққа бўлган ҳавас ёш рассомда мусиқа мактабидаги биринчи сабоқлардан бошланди. Рассом бўлиш ниятининг туғилишига эса яқин қариндошлари Ҳаким Раҳимовнинг рассомлар, ҳайкалтарошлар ҳақидаги қизиқарли суҳбатлари сабаб бўлди. Шунингдек, рассомлардан Л. Насриддинов ва Б. Ҳамдамий билан тинимсиз мулоқотлар рассомлик касбини эгаллашга чорлади. Шундай қилиб, 1939 йили ўрта мактабни туғатган М. Саидов П. Беньков номидаги рассомлик билим юртига ўқишга киради. Кейин Ленинград (ҳозирги Санкт-Петербург) шаҳридаги И. Репин номидаги рангтасвир, ҳайкалтарошлик ва меъморчилик институти қошидаги миллий студияга ўқишга юборилади. Бу студияда рассом П. Белоусов қўлида таҳсил кўради. Орадан бир йил ўтгач, миллий студия ўқувчилари институт талабалари сафига қўшиладилар. Учинчи курсдан бошлаб таниқли рангтасвир устаси Б. Иогансон устахонасида рассомлик сабоқларини эгаллаши, унинг рассом палитраси бўёқларга бой бўлиши кераклиги ҳақидаги маслаҳатлари рассом ижодига катта таъсир кўрсатади. «Мана шу маслаҳатларни мен бир умр хотирлаб, ўз асарларимда ёрқинликка, гўзалликка, мусиқийликка интилиб, амалда қўллашга ҳаракат қиламан», — дейди рассом. 1953 йили М. Саидов диплом ишини муваффақиятли ёқлаб, она шаҳри Тошкентга қайтади. Ёш рассомнинг дастлабки асарларидаёқ унинг мўйқалами ўзбек халқи босиб ўтган тарихий йўлга замондошлар турмуши ва қиёфаларига қаратилганини сезамиз.

50-йиллар ўрталаридан кейинги даврда Ўзбекистонда юз берган маданий, иқтисодий ўзгаришлар рассомлар фаолиятида ҳам ўз аксини топди. Шунингдек, санъатимиз оламига Ленинград ва Москва шаҳарлари олий ўқув юртларини тугатган кадрлар кириб келдилар. Бу давр республика тасвирий санъати ривожланишининг асосий омилларидан бири 1954 йили А. Островский номидаги театр ва рассомлик санъати институти қошида (ҳозирги М. Уйғур номидаги Тошкент давлат Санъати институти) рассомлик факультетининг очилиши бўлди. 1959 йилдан ҳозиргача — 35 йил давомида Маннон Саидов ушбу даргоҳда катта ўқитувчи, доцент, профессор ва кафедра мудири вазифаларини бажариб, педагог сифатида бир қанча истеъдодли ёшларни тарбиялаб етиштирди.

Маннон Саидов бугунга келиб Ўзбекистоннинг истеъдодли, кўзга кўринган, етакчи рассомларидан бирига айланди. Унинг ижоди реалистик рангтасвир мактабининг қонунларига асосланган. Ҳозир биз у кишини тарихий-инқилобий ва маиший жанрларда асарлар яратган санъаткор сифатида танийимиз. Аммо ёш рассом ўзининг илк ижодини портрет асарларидан бошлаган эди. «Насимов портрети» ва «Ҳамроқул Турсунқулов» портретлари (1952 й.) ёш рассомнинг талабалик давридан катта ижод йўлига ўтишдаги ҳаракатларини кўрсатган эди. Портретлар билан бир қаторда унча катта бўлмаган жанрли композициялар ҳам яратилди, ҳатто бу асарлар рассомга ижодий муваффақиятлар келтирди.

Рассом Ленинграддан келгач, республикамиз халқи ҳаёти билан яқиндан танишиш ниятида чекка жойларга чиқиб, колхозчилар, ишчилар, чўпонлар ҳаётини атрофлича ўрганди. Кузатишдан бошланган ижодий ният, секин-аста этюд ва қораламаларда бадиий образ тарзида гавдалана бошлади. Водийлар қўйнидаги сокин ва файзли оқшом, яйловларга хос сирли, оромбахш кенгликлар ва улуғворликни рассом ўзи кўрмаганида унинг «Дугоналар» ва «Чўпон» (1958 й.) асарлари яратилиши қийин бўлар эди. Юқорида қайд этилган хусусиятлар, айниқса, «Дугоналар» асарида янада ёрқинроқ кўринди. Олтин куз паллаларидан бирида, оқшом даладан қайтаётган уч аёл қиёфаси ҳаётий ва ишонарли чиққан.

Олтмишинчи йилларда Ўзбекистон дастгоҳли рангтасвир санъати ривожланиб, миллий мактаблар шаклланади. «Аския» (икки вариантда: 1964, 1969), «Зиё сари» (1967), «Оила» (1969—1970) асарлари Маннон Саидов ижодининг гуллаган даврларида яратилган. Бу асарлар Ўзбекистон тасвирий санъатининг энг яхши асарлари қаторидан ўрин олган.

Жанрли асарлар — мавзули полотнолар яратиш рассомга катта масъулият юклайди. Унда композицион марказ усталик билан аниқланиши, томошабин диққати ана шу ғоявий-бадиий тугуннинг аста-секин очилиб борилишига қаратилиши, шунингдек образларнинг характерларини оча билиш маҳорати юксак бўлиши ва композицияда ихчамликни қўлга киритиш лозим. Мусаввирнинг «Аския» асари ана шундай суратлардан. Унда бир ёки икки эмас, кўплаб характерларни очиш имконияти туғилди. Айрим композицион тарқоқликка қарамай, бу асар рассомнинг санъаткор сифатидаги кузатувчанлигини, халқимиз урф-одати ва тарихига бўлган чуқур муҳаббатини кўрсатади.

60-йилларнинг иккинчи ярмида «Зиё сари» ва «Оила» асарлари республика ва собиқ иттифоқ миқёсида рассом номини машҳур қилди ва томошабинлар қалбидан чуқур ўрин олди.

Айниқса, «Оила» асари рассом ижодига мансуб лирик ва гўзалликка ташналик кайфиятини нозик ифодалашнинг ёрқин намунасидир. Асар бутун асосий ранглар гаммасини — яшил, ҳаво ранг, бинафша, кўк, сафсар ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Бу ечим инсонда яхши кайфият уйғотади, эрта баҳор, тонг манзарасини кўз ўнгингизда жонлантиради. Рассомнинг асосий ютуғи шундаки, асарда қаҳрамонлар ҳаракатлари усталик билан берилган.

Устоз мусаввир кўп йиллар давомида Ўзбекистон тасвирий санъатини ривожлантиришга, ўзбек миллий мактабини яратишга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Унинг юқори савияда ишланган асарлари жумҳуриятимиз ва чет элларда намойиш этилди ҳамда юқори баҳоланди.

Ўзбекистон тасвирий санъатини ривожлантиришдаги хизматлари учун Маннон Саидовга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони берилди. Шунингдек, рассом «Ҳурмат белгиси» ордени ва нишонлар билан тақдирланган. Бугун ҳам ҳаётий, ҳам ижодий, етуклик бўсағасида биз устозга бардамлик, соғлик ва янги ижодий муваффақиятлар тилаймиз.

Шоира ҒУЛОМОВА

Оила. 1970 й.

САҲНА ОРТИДАГИ ЮРАК

Валентина Абдуқундузова билан бундан бир неча йил олдин, каминанинг «Тўмарис» драмасини саҳналаштириш ишлари бошланган пайтда танишгандим. Рассомлар устахонасида ўтирган эдим, хушрўй рус аёли қўлида бир даста китоблар билан кириб келди.

— Яхшимисиз, мен сизни излаб юргандим. Мана, бир қанча тарихий асарларни ўқиб чиқдим, лекин ҳеч нарса тополмаяпман, энди нима қиламиз, а? Эрамиздан олдинги IV—V асрлар, иш фаолиятимда биринчи маротаба бунақа спектаклга дуч келишим.

Қўлидаги китобларни олиб варақлайман. Асарни ёзган мен ҳам бунчалар кўп китоб кўриб чиқмаганимга иқрор бўламан. Ҳақиқатан китобларда пардозчи мусаввир учун тайинли бир гап йўқ.

— Асарингизни ўқиб чиқдим-у, хаёлим «Тўмарис» билан банд бўлди-қолди. Хўш, ўшанда аёлларнинг сочи қандай бўлган? Эркакларники-чи? Ўша пайтлардан қандай тақинчоқлар тақилган, бошларига нима кийганлар. Эркаклар соқол қўйганми, аёллар сочларини ўстириб юрганлармиѕ Жуда мураккаб нарсалар, бошим қотиб қолди.

Валентина Абдуқундузова бир куни худди олтин топиб олгандай французча журнал кўтариб келиб қолди:

— Мана, ниҳоят, топдим, қаранг, ҳали ҳеч учратмаган соч турмаклаш, айтингчи, шунақасини бирон жойда кўрганмисиз?

— Йўқ, бунақасига кўзим тушмаган экан, — дея тан олдим журнални синчиклаб кўздан кечирарканман.

— Мана бу пешонага етказиб боғланган лентани олиб ташлаймиз, — деб тушунтира бошлади Валентина Абдуқундузова. — Тўмарисга шундай соч кийдирамиз. Унинг образини фақат шундай сочгина тўлдира олади. Сиздан илтимос, бировга айтманг, Малика Иброҳимова билан ҳам келишдим. (Малика Иброҳимова Тўмарис образини ўйнаган актриса). Спектакл куни биринчи маротаба кийиб чиқади. Йўқса, ёнидагиларнинг бирови ундай, бирови бундай деса, актрисада ишончсизлик пайдо бўлади, ижросига таъсир қилиши мумкин.

Ўшанда Валя опа бу чеҳраларни тиклагунча тарих музейларию қадимий танга йиғувчиларгача излаганидан хабарим бор. Спектакл қабул қилинди. У тиклаган сиймолар бир овоздан аъло баҳоланди. Ҳатто тарихчилар ҳам қизиқиб қолдилар.

Валя опанинг иккинчи қаватдаги мўъжазгина хонасида доимо чой қайнаб туради.

— Артистлар ҳам тирик жон, ҳар хил кайфиятда келишади, пардозлаш давомида суҳбатлашаман, ҳасратлашаман, имкон қадар кўнгилларини кўтариб саҳнага йўллайман.

Театрда ҳамма уни ҳурмат қилади, бу дилкаш, ширинсўз аёлни барча бирдай севади...

Валя ўн тўрт ёшида Максим Горкий номидаги рус Давлат академик театрига қатнай бошлади. Аввалига спектаклларга қизиқиб келган қизалоқ аста-секин холаси Зоя Приходко устахонасида пардозлаш ишларига кўмаклашади. Шу сабаб бўлди-ю, бу машаққатли юмуш унинг касбига айланди.

— Мен бу касбга ёшлигимдан қизиқиб қолганман, деб айтолмайман, — деб эслайди Валентина Абдуқундузова. — Ўзим ҳам сезмаган ҳолда холам орқали пардозчи касбини эгалладим.

Кейинчалик уни ўша пайтлардаги «Ёш гвардия», ҳозирги Аброр Ҳидоятов номидаги театрга ишга таклиф этишди. 1974 йилда эса Сурхондарё театрига боришни илтимос қилишди. Ўша пайтларда Сурхондарё театрида пардозчи йўқ эди. У рози бўлди ва шу ерда бахтини топди.

— Сурхондарё театрида ишлаб юрган кезларим эди. Муҳаммаджон Абдуқундузов Санъат институтини битириб, йўлланма билан келиб қолдилар. Тез орада ўз талантини намойиш этиб, бир неча спектаклларда бош ролларни ижро этдилар. Сўнг «Қорақум фожиаси» спектаклини саҳналаштира бошладилар. Шунда кўпроқ бирга ишлашга тўғри келди. Образларни қандай гавдалантириш ҳақида узоқ баҳслашардик. Спектаклни саҳналаштириш жараёнини кузатишимга тўғри келарди. Ана ўшанда Муҳаммаджон акамларни кашф этдим. Актёрлар билан самимий муомалада бўлар, ётиғи билан тушунтирардилар. Кўнглимда у кишига нисбатан илиқлик сеза бошладим. Энди ҳар куни спектаклни саҳналаштириш жараёнини кузатардим, бутунлайин у кишига боғланиб бораётгандим. Хуллас, бир куни ўзлари юрак ёриб қолдилар. Кейин тўйимиз бўлди. Икки фарзандимиз бор: Жаҳонгир ва Сардор. Театримизнинг актёри Салоҳиддин Зиёмуҳамедов ажойиб актёр бўлиши билан бирга қўли гул нaққош. Жаҳонгир Салоҳиддин акадан бу қадимий санъат сирларини ўрганмоқда. Сардор эса шу кунга қадар театр саҳнаси ва телекўзгуда бир неча образ яратди.

— Фарзандларингизни санъаткор бўлишини истармидингиз?

— Отаси каби санъаткор бўлишса, фақат хурсанд бўламан. Лекин инсон ким бўлишини ўзи белгилаши лозим.

1985 йилда Валентина Абдуқундузова Тошкентга қайтди. Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик театрига келиб учрашди. Шунда унга тез кунларда янги спектакл топширишларини, агар уддалай олса, ишга қабул қилишларини айтишди. Бу «Маршал Жуков» спектакли эди. Тарихий сиймолар. Валентина Абдуқундузова бу вазифани аълога бажарди ва шу кунiёқ уни ишга қабул қилдилар. Шундан буён бу улкан санъат даргоҳида хизмат қилиб келмоқда.

— Бир куни Сурхондарёга чақиришди, мураккаб асар экан. Аввал ишлаган жойим, йўқ деёлмадим. Икки кундан кейин эса ўзимизда «Инқилоб тонги» спектакли қўйилиши керак. Шу куни эрталаб учиб келишим лозим эди. Лекин биринчи самолётга билет тополмадим. Бир амаллаб кейинги рейс билан соат 16.00 да Тошкентга келиб тушдим, таксида тўғри театрга келдим. Спектаклни бошқа кунга кўчирмоқчи бўлиб туришган экан. Зикир ака Муҳаммаджонов севинганидан мени қучиб, пешонамдан ўпдилар. Шундай пайтларда, уларга кераклигимни билиб қувонаман.

Ҳар йили беш-олтитадан талаба Валентина Абдуқундузова устахонасида амалий машғулотлар ўташ учун келадилар. Лекин шулардан нари борса биттаси қолади, оаъзан эса у ҳам йўқ. Бу касбнинг ўзига яраша машаққатлари бор. Тасаввур этинг-а, бир образга соқол ёки мўйлов тайёрлаш учун махсус игнада, махсус матога ҳар бир толани биттталаб ўтказиш керак. Бунинг учун қанча кўз нури, қанча сабр-тоқат талаб қилинади.

Кунлардан бир куни Валентина Абдуқундузова бир болгар аёли билан танишиб қолади. Унинг сочдан гул тайёрлашини кўради-ю, ортидан қолмайди. Ҳоли-жонига қўймай мана шу санъатни ўргатишини сўрайди. Орадан кунлар ўтиб болгар аёл ўз юртига кетаётганини, ортидан шунча кун ялиниб юрган опага бу сирни айтмай кетолмаслигини, ҳали ҳеч кимга бу сирни очмаганлигини айтиб қўнғироқ қилади. Унгача Валя опа ўзича кўп уринган, соч толаларини клей билан минг турга солган, лекин ҳеч ҳам ўша болгар аёли каби гуллар ясолмай қийналаётган эди.

«Ҳазрати аёл» спектаклида Валентина бош қаҳрамон учун шундай соч-гул тайёрлаб тақди. Мутахассислар қизиқиш қолишди. Спектакл Олмаотада намойиш этилганда, кўпчилик бу ноёб соч турмаклаш сирини билиш учун уни ўраб олдилар. Валя опа жон-дили билан олмаоталик ҳамкасбларига соч-гул тайёрлаш сирларини ўргатди. Опанинг кўплаб шогирдлари бор. Улар нафақат республикамизда, балки қардош республикалар театрларида ҳам топилади.

— Актёр пардозчига ўзини ишониб топширсагина образ тўлақонли чиқади. Агар у ишонмаса, қўлларим дарров сезади, ўзим ноқулай бўла бошлайман. Улар менга ишонишларини истайман.

— Муҳаммаджон ака ўйнаган роллар ҳақидаги фикрингизни ўзларига айтасизми?

— Албатта, ёқса дарров айтаман. Агар кўнглимга ўтиришмаса, бирдан айтолмайман. Аввалига сал бошқачароқ чиқди, бу сафар бўшроқ ўйнадингиз деб кўнгилларига қарайман-да, охирида, чиқмади ролингиз Муҳаммаджон ака, дейман. Хафа бўлмайдилар, тўғри тушунадилар.

— «Бобур» видеофилми ҳақида нималар дея оласиз?

— Муҳаммаджон ака қалби кенг инсон. Ўша Бобур юрагидаги дардни, унинг фикр-ўйларини, ватанга, ерига, оиласига, фарзандларига бўлган муҳаббатини тўла акс эттириб бера олганлар. Биласизми, видеофилм тугагач, ўн минут ўтар-ўтмас Қўқондан сингиллари қўнғироқ қилиб табрикладилар. Ўн беш дақиқа ўтгач, Қўқондан нотаниш қизлар қўнғироқ қилишди. Менимча, сингиллари қўнғироқ қилганда улаб берган алоқачи қизлар бўлса керак.

— Рашк қилмайсизми?

— Йўқ, мен у кишига ишонаман, ундан кейин мухлислар фикрини билиш, у қандай маънода изҳор этилмасин, актёр учун фойдадан холи эмас.

— Дунёда энг ёмон кўрган нарсангиз нима?

— Ахлоқсизлик. Яқинда шундай бир воқеанинг гувоҳи бўлдим. Ишга келаётгандим. Троллейбусда уч-тўрт эркак ёш бир йигитчани дўппослай бошлади. Нимадан жанжал чиққан, ким айбдор билмайман. Лекин бу даҳшат эди. Ўзимни тутиб туролмадим, аралашдим, қулоқ солишмади, йигитчани ажратиб олмоқчи бўлдим, суриб ташлашди. Энг даҳшатлиси, троллейбус тўла одам, ҳеч ким индамайди. Шунда: «Эркаклар, нега қараб турибсизлар, ажратинглар!», деб ялиндим. Биров ўрнидан қўзғалай демайди. Бефарқ қараб туриш ахлоқсизликдан ҳам баттарроқ эканлигини шунда тушуниб етдим. Ожизлигимдан йиғлаб юбордим.

— Энг яхши кўрган нарсангиз нима?

— Санъат, санъатсиз ҳаётимни тасаввур этолмайман.

Саҳнада спектакл бошланган, дам саҳна ортидан, дам томоша залидан Валентина Абдуқундузова ўзи яратган сиймоларни кузатади. Ҳар куни шундай: спектакл бор экан, у ҳам шу ерда, қаҳрамонлари билан ҳамдам, уларни ташлаб кетолмайди.

— Дилингизга тугиб қўйган, одамларга айтмоқчи бўлган гапларингиз борми?

— Театрга келинглар, бу ерда ҳаётнинг қайноқ бир парчасини кўрасиз. Санъат энг қудратли нарса, фақат санъатгина дунёни сақлаб қолиш қудратига эга. Санъат билан ошно бўлган инсон бировга ёмонлик қилолмайди. Фарзандларингизни санъатга меҳр туйғуси билан тарбияланг, улар бахтли, ҳақиқий инсон бўлиб етишишларига мен сизларни ишонтираман. Санъат ана шундай қудратли куч!

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар Жумҳурият маркази жамоаси, шу жамоа бошлиғининг муовини Шаҳобиддин Калонхоновга волидан муҳтарамаси

Маҳбуба ая АКБАРХОН қизи

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

ЯЛЛАБОЙНИ КИМ ЎЛДИРДИ?

ҲАЖВИЯ

ЯЛЛАБОЙНИНГ СИРЛИ ЎЛИМИ қўшниларни таҳликага солиб қўйди. Учинчи қаватда, бир хонали уйда ёлғиз ўзи яшайдиган бу киши бор-йўғи шаҳар ободонлаштириш бош бошқармасида кўча фарроши бўлиб ишлайди. У аввал уйланган, бола-чақаси ҳам бор. Лекин турмуш унинг пешонасига ёлғизликни ёзган эканми, бундан беш йилча олдин оиласи билан ажрашган. Ҳозирги яшаган уйига Яллабойнинг кўчиб келганига ҳам беш йил бўлган. Шу беш йил ичида Яллабойни деярли бирор киши билан сан-манга борганини ёки ичиб кўча-кўйда ётиб қолганини қўни-қўшниларнинг бирортаси кўргани йўқ. Озғиндан келган, юзида узоқ давом этган касалликнинг нуқси уриб қолган ранг-паргина бу киши ҳар куни саҳармардондан юмушга отланиб, намозшомда уйига қайтадию торгина хонасига сувга тушган тошдек гум бўлади-кетади. Дўст-ёрлари уни унутишган бўлса керак, деярли унинг уйига жуда кам келишади. Келганлари ҳам бирпас туриб, тезда жўнаб кетади. Ўлимидан бир кун олдин ҳам аллақайси бир чекка қишлоқда яшайдиган узоқ қариндошларидан бири ёшгина хотини билан келиб-кетганди. Терговчиларнинг текшир-текширидан шу нарса маълум бўлдики, ўша келиб-кетган қариндошининг Яллабойни ўлимига ҳеч қандай алоқаси йўқ экан. Унинг барча танишлари билан бирга «дом»да яшайдиган қўшнилари ҳам бир неча бор терговга қатнайвериб тинкалари қуриди. Кўпчилик унинг гўрига ғишт ҳам қалади. Шулардан биттаси Яллабойнинг тепасида, яъни тўртинчи қаватда яшайдиган қўшниси, пойабзалчилар саройининг директори Кимсан Шодиев.

Кимсан Шодиев — «ёши қирқ беш-эллик атрофларида, семиз, жуссасига нисбатан калласи, бир қулоғидан иккинчиси катта. Оилали: битта хотинга эр, икки ўғил ва бир қизга ота. Маълумоти — ўрта махсус. Маданий-оқартув техникумини сиртдан тамомлаган. Олдин судланмаган. Бир неча бор юқори ташкилотларнинг фахрий ёрлиқлари ва раҳматномаларини олишга сазовор бўлган. Футболни жон-дилидан яхши кўради. Ўта кўнгилчан.

Бир қараганда Кимсан Шодиевнинг Яллабойни ўлимига ҳеч қандай алоқаси йўқдай, лекин марҳумнинг ўлими олдидан бақирганини эшитган ягона гувоҳ ҳозирча ана шу киши. Бошқаларга қараганда энг кўп терговга қатнаётган ҳам шу — Кимсан Шодиев.

●

КИМСАН ШОДИЕВ БУГУН ҲАМ уйқусидан жуда оғир бўлиб турди. У керишишга ҳам ҳоли келмай, ўрнидан туриб тўғри ювинишга кириб кетди. Соқол-мўйловини чала-чулпа қиртишлаб ювиниш хонасидан чиқди. Емакхонада нонушта тайёрлаётган хотини Рўзигул эрининг авзойини кўриб кўнгли бузилди.

— Яна чақиришдими? — деди чойнакнинг қопқоғини шарақлатиб ёпаркан.

Кимсан Шодиев тасдиқ маъносида бошини ликиллатди. Рўзигулнинг ҳафсаласи пир бўлди. Эрининг этагига ёпишиб уввос солиб йиғлади.

— Тўғрисини айтинг, Яллабой акани сиз ўлдирдингизми?

Кимсан Шодиев хотинини силтаб ташлади.

— Эсинг жойидами? Сен ҳам менга ишонмайсанми?

— Бўлмаса, нега ҳадеб сизни чақиришади? Ўзини ўзи ўлдирган бўлса, сизда нима айб?..

Кимсан Шодиевнинг жаҳли чиқди. Пиёлага қуйиб қўйилган чойни ҳам ичмай эшикдан чиқиб кетди. Хотини эса кўзининг ёшини оқизиб қолаверди...

Йўлда кетар экан, Кимсан Шодиевнинг хумдай бошини пойинтар-сойинтар, бир-биридан қўрқинчли хаёллар чулғаб олаверди «Агар, ўша куни футболни қўйишганида шунча гаплар қаёқда эди? Нимага ҳам балконга чиқдим? Яллабойни овозини эшитмадим, деганимда мени биров отиб ташлармиди?» У ўзига ўзи шу саволларни бераркан, жавобини тополмай хуноби ошарди. «Нимага Яратган мана бу қулоқларимни катта қилиб яратган? Қулоғимни катта қилиб яратгандан кўра кар қилиб яратса бўлмасмиди?» — дея супрадек қулоғини жаҳл билан тортган эди, «чирс» этиб кетди. Азбаройи қаттиқ тортганидан қулоғини орқа камарчасини узиб юборган экан, иссиқ қон чаккаси аралаш бўйнига оқиб тушди. Бу қилмиши учун ҳам ўзини ўзи сўкиб, қулоғига рўмолчасини босди. «Ўлган ўлиб кетди, жабрини мен тортаман! Ахир, менинг гуноҳим нима?!»

●

КИМСАН ШОДИЕВ ЧАҚИРУВ қоғозини кўрсатиб ичкарига кирди. Уни йўлакда терговчи Бойбўсинов қарши олди ва хонасига бошлади. Папирос ҳидидан димиқиб кетган хонага киришганда Кимсан Шодиевнинг кўнгли беҳузур бўлди. Бойбўсинов уни ўтиришга таклиф қилди ва ўзи темир сандиқдан таниш папкани олиб стол устига ташлади.

— Қўшнингиз ўлиб ўлмади-да, а? — деди терговчи тиржайиб. — Сизни анча ташвишга солиб кетди-да. Сиз бўлсангиз терговни чигаллаштириб юборяпсиз гражданин...

— Шодиев.

— ....гражданин Шодиев! Тўғриси, бизни алдаяпсиз. Бизни чалғитишга қанча уринманг, биз Яллабой Сўқирчаевнинг қотилини албатта топамиз. Фақат сиз бор гапни айтишингиз керак...

Кимсан Шодиев жароҳатланган қулоғини рўмолчаси билан артиб турган эди, Бойбўсиновнинг гапини бошқача, яъни «Яллабойни қотили сиз!» дегандай эшитди. Унинг ранги-рўйи докадек оқариб, қўллари асабий титради.

— М-мен ўлдирганим йўқ!

Терговчи истеҳзоли кулди.

— Ким билади дейсиз? — деди Бойбўсинов ёзувли қоғозни Кимсан Шодиевга кўрсатиб. — Мана бу нарсаларни ўз қўлингиз билан ёзганмисиз?

— Ҳа, менинг дасхатим, — деди Кимсан Шодиев бош қимирлатиб. — Мен бор нарсани ёзганман, қўшиб-чатганим йўқ! Буни қўшнилар ҳам тасдиқлаши мумкин!

Бойбўсинов Кимсан Шодиевга совуқ қаради.

— Унда айтинг-чи, ўша куни Яллабой Сўқирчаев ўлими олдидан нималар деб бақирди? Сиз ўша пайтда қаерда эдингиз?

Кимсан Шодиев беихтиёр бошини чангаллади.

— Ўртоқ Бойбўсинов...

— Ўртоқ терговчи, — тузатиш киритди Бойбўсинов.

— Ўртоқ терговчи, неча марта қайтаришим мумкин? Бу саволларингизга ёзма жавоб берганман-ку! Эй-й...

— Ўзингизни босинг! — деди терговчи ўта жиддий тортиб. — Неча марта керак бўлса, шунча марта жавоб берасиз! Қани, саволимга жавоб беринг-чи.

Кимсан Шодиев хаста қулоғини силаб-силаб қўяркан, босиқлик билан ҳикоясини бошлади.

●

ЎША КУНИ, — деди Кимсан Шодиев бир ютиниб, — телевизир кўриб ўтиргандим.

— Телевизирда қанақа кўрсатув бўлаётган эди?

— Эсимда йўқ... Ҳа, ҳа, дастурда кўрсатилишича «Куз саховати» деган телефилм бўлиши керак эди.

— Кечирасиз, — деди терговчи Кимсан Шодиевнинг гапини бўлиб. — Ўтган галдаги кўрсатмангизда ҳам шу гапни айтгансиз. Биз телевидениега қўнғироқ қилиб, теледастур бўйича муҳаррир Соттиевадан сўрадик. Ўша куни дастурда кўрсатилган телефилм бошқа кунга қолдирилган... Бунга нима дейсиз?

— Бунга мен айбдор эмасман-ку! Дастурда...

— Сиз кўпам дастурга ёпишиб олманг!.. Хўш, Сўқирчаев нима деб бақирди?

— Мен, — деди Кимсан Шодиев терговчига ҳадиксираб қараркан, — дастурда кўрсатилган футбол ўйини намойиши қолдирилганидан фиғоним ошиб, сигарет тутатиш учун балконга чиқдим. Орадан ҳеч қандай вақт ўтгани йўқ эди, аввал тасур-тусур этган шовқин, сўнг кимнингдир бақиргани эшитилди.

— Нима деб бақирди ўша бақирган киши?

— Киши эмас, Яллабой ака бақирди. Унинг: «Етар, бўлди, бирор кун яйраб... кўролмайсан!» деган сўзларини зўрға илғаб олдим, холос.

— Аниқроқ қилиб айтинг-чи, нимани «кўролмайсан» деб бақирди? Шапкўрмиди?

— Нималигини ағнаёлмадим, лекин бирор марта кўзидан нолигани йўқ... Менинг биринчи қилган ишим шу бўлдики, овоз тинғач, югуриб тепа қаватга чиқдим. Ҳар доимгидек эшик очиқ.

— Нимага энди ҳар доимгидек эшик очиқ? Ўзингиз бузиб очган чиқарсиз?

— Йўқ! Ўзингиз биласиз, бетон уйлар ёз кунларида димиқиб кетади. Шунинг учун Яллабой ака ётар пайтларигача ташқари эшикларини очиб қўяр эдилар. Шундай қилиб, эшик ҳар доимгидек очиқ. Секин ичкарига кирдим. Кирдим-у тарашадек қотдим-қолдим! Не кўз билан кўрайки, Яллабой ака хона ўртасида кўксини чангаллаганча юз тубан ётарди. Хонада кундалик газеталар йиртиб ташланган, телевизир жонивор эса чилпарчин бўлиб синиб ётибди. «Вега» деган қўлда кўтариб юрадиган радиочалари ҳам пачоғи чиқиб бурчакда ётибди. Мен дастлаб бу манзарага эътибор бермай, Яллабой акани ағанатиб, қўл томирларини ушлаб кўрдим. Афсуски, ҳеч қандай умид қолмабди, тана аллақачон совий бошлабди. Менинг хумдай калламга келган биринчи фикр шу: «Яллабой акани уйига ўғри тушган!» Шунда югуриб пастки қаватга, яъни уйимга кириб, милисага — «02»га қўнғироқ қилдим. Ўша пайт менимча телевизирда «Лирик концерт» бораётган эди...

— Тахминан соат неччалар эди?

— Соат тўққиз билан ўнлар орасида эди, чамамда.

Терговчи шу ерга келганда яна бир марта кулимсиради.

— Яна чалғидингиз, гражданин Шодиев, — деди кўрсатгич бармоғини ликиллатиб. — Олдинги кўрсатмаларингизда ҳам шундай дегансиз. Биз бу фактни ҳам аниқладик. Худди ўша соатда, дастурда кўрсатилган «Лирик концерт» ўрнига мутахассис маслаҳати намойиш этилган... Бунга нима дейсиз?

— Бунга мен айбдор эмасман-ку! Дастурда...

— Неча марта айтай, дастурга ёпишиб олманг... Хўш, кейин нима бўлди?

— Ҳа, деганда милисадан дарак бўлмади, — деди Кимсан Шодиев терговчининг устидаги кийимларига назар солиб. — Бунақа пайтда ҳар қандай одам шошиб қоларкан. Қўшниларни чақириш эсимдан чиқибди. Қўшниларни чақирдим. Яллабой акани дармиёна қўшниси Тўса апа кучугини етаклаб чиқди. Иккинчи қаватдаги Света апани эри дядя Миш, биринчи қаватдаги Султонбек ҳам чиқди. Мен уларга вазиятни тушунтириш билан бирга милисага қўнғироқ қилганимга ярим соатдан ошганини ҳам айтдим. Шунда Света апа: «Раз милиса келмади, тезда «ноль три»га зиванит эт» деди. Мен яна қўнғироқ қилиш учун уйга кирдим.

— Телевизирда нима бераётган эди?

— Телевизир ўчган эди. Хуллас, «ноль три»га қўнғироқ қилдим. Улар «ҳозир мошин йўқ, визивдан қайтиб келса юборармиз», дейишди. «Тез ёрдам»ни кўп кутдик, келмади. Шундан кейин Султонбекни гурузавой мошинига миниб яқинроқ касалхонадан бирорта дўхтир олиб келиш учун кетдик. Касалхонага борганимизда навбатчи дўхтирлар телевизир томоша қилиб ўтиришган экан... Ҳа, касаллар билан бирга...

— Ўшанда телевизирда қанақа кўрсатув бўлаётган экан?

— Эътибор берганим йўқ, кино бўлаётганди чамамда...

Терговчи Бойбўсинов шу ерда яна Кимсан Шодиевни тўхтатди.

— Сиз касалхонага тахминан соат ўн бирлар атрофида боргансиз. Ўша пайтда телевизирда «Бозор ва бизнес» кўрсатуви такроран намойиш қилинган... Бунга нима дейсиз?

— Бунга мен айбдор эмасман-ку!

— Биламан, бунга сиз айбдор эмас... Кейин нима бўлди, шундан гапиринг?

Терговчининг биринчи марта «сиз айбдор эмас» деган гапидан кейин Кимсан Шодиев ўзини анча хотиржам сезди.

— Кейин навбатчи дўхтирга учрашдик, — деди Кимсан Шодиев қон юқи рўмолчаси билан даҳанини артиб, — Касалхонада улов бор экану бензини йўқ экан. «Ўзларингда мошин бор экан, шу билан олиб келмабсизлар-да», деди дўхтир. Шунда мен: «Бизнинг мошин юк ташувчи, енгил мошин эмас»лигини айтдим. Дўхтир эса: «Касалларинг ўлган экан, енгил мошин билан юк мошинни фарқига борармиди?», деди... Шу гаплардан кейин Яллабой акани юк мошинига ортиб касалхонага обориб топширдик. Бор гап шу.

— Милиса-чи, милиса келдими?

— Уларга яна бир марта қўнғироқ қилсак: «Ўлиб бўлган экан, бориб тирилтириб берармидик» дейишди...

●

ШУ-ШУ БЎЛДИЮ Кимсан Шодиевни терговга қайта чақиришмай қўйдилар. Аста-секин Яллабойнинг ўлими ҳақидаги миш-миш гаплар бости-бости бўлиб кетган бўлса-да, лекин унинг қотили ҳалигача топилганича йўқ. Қўшнилар эса ҳали-ҳалигача бир саволга жавоб тополмай хуноблари ошиб юрибди. Яллабойни ким ўлдирган?

Илҳом ЗОИИР

Тўра СУЛАЙМОН

АЙЛАНИБ

Бола эмаклаб, тай-тайлаб, ростмана оёққа туриб олгунча неча бор қоқилиб, неча бор сурилиб олиши айб саналмайди. Ҳавас саналади. Кушандаси ҳам кўп бўлади. Шунинг учун ҳам унинг бошига оналаримиз, ризқи бутун бўлсин, деб нон қўя келганлар. Инсу жинслардан, суқ кўзлардан холи бўлсин, дея китоб қўя келганлар. Бадбўй ҳидларни даф қилиш учун эса исириқ тутатганлар. Ёмон кўзлардан, фалокатлардан асраш учун бешик бошига тумор, кўзмунчоқ илиб қўйганлар. Кичик-катта чиллалари чиқмагунча ёлғиз ташлаб кўчага чиқмаганлар.

Янги рўзғор то ўзини тиклаб, оёққа туриб олгунча отадошлар, овулдошлар унга ҳар жиҳатдан кўмак бера келганлар.

Мен мустақиллик мақоми насиб этган жонажон жумҳуриятимизни ана ўша беғубор, бегуноҳ болага; ана ўша янги рўзғорга ўхшатгим келади. Бола билан янги оиланинг эса ҳавас қилгувчиси ҳам, ҳасад қилгувчиси ҳам насибага лойиқ бўлиши табиий. Ҳавас қилгувчилари ўз орзу истакларига етганлар. Ҳасад қилгувчиларнинг эса боғлари кўкармаганлар, косалари оқармаганлар.

Боланинг эса ўз тарбия қилгувчиси, ўз ҳибзу ҳимоятида сақлагувчиси — Ҳақ бор. Оиланинг қутлуғ остонаси эса — олам билан туташ. Бу эса — олам ободлиги оила ободлигидан бошланади, дегани. Унинг яхши-ёмон кунларида бирдай хабар олиб, бирдай қўллаб-қувватлаб тургувчилари — қўни-қўшнилари, қариндош-уруғлари, авлод-аждодлари бор. Жаҳонга машҳур мамлакатлардан андоза олиб қадди-қоматини, бўйи бастини, обрў-эътиборини қайта тиклаб, ўзлигини, ўзига ўзи беклигини; эркини, кўркини дунёга кўз-кўз қилиш арафасида турган ота юртимизга, олтин бешигимизга ҳасад билан ҳиқиллаб, тамшаниб, кекирдагини чўзиб, уй айланиб ҳамла қилмоқчи, чанг солмоқчи бўлаётган ҳам бор. Алқисса:

Ин айланиб яшар майна, қарчиғай осмон айланиб,
Қузғун ўлжа илинжида, жиғалтой ўрмон айланиб,
Тустовуқ тўқай ичинда, қорақуш зиндон айланиб,
Қарқара изғир қонсираб, теграигда пинҳон айланиб,
Тун-оқшом кезар бойўғли ёмондин ёмон айланиб,
Қон тўкилган ерга келмас андалиб бўстон айланиб.
Саъва чаман ичра, қумри настарин, райҳон айланиб,
Турна парвоз этиб кўкда, қирғовул ёбон айланиб,
Қалдирғоч келса эшик оч, юрмасин илон айланиб,
Хушхабар элтар кабутар эл аро омон айланиб,
Бахт қуши топмиш қўналға шонли Туркистон айланиб —
Уз ҳолига келмиш Турон замондин-замон айланиб.
Ҳазрати Хизр юрибди ҳур Ўзбекистон айланиб,
Туғросига қўнмиш Ҳумо мустаҳкам Қўрғон айланиб,
Чор атрофга зоғ йўлатмас Семурғ девон айланиб,
Амир Темур руҳи шодмон иззатли Хоқон айланиб.

«ПАНЧАТАНТРА»

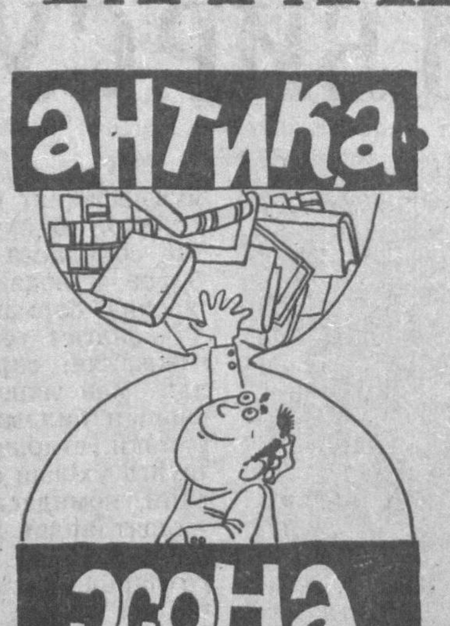

Шарқда ҳам, Ғарбда ҳам бирдек машҳур бўлган, Шарқ халқлари адабиётларига ҳам, Ғарб халқлари адабиётларига ҳам ғоят кучли таъсир кўрсатган китоблар инсоният маданияти тарихида жуда-жуда кам. Шарқ адабиётининг мумтоз намунаси «Панчатантра» ана шундай энг улуғ асарлардан саналади. Инсонни яшашга ўргатадиган, эзгулик, инсонийлик, яхши хулқларни тарғиб этувчи бу қутлуғ китобнинг муаллифи номаълум. Унинг дастлабки нусхалари эрамизнинг III—IV асрларида майдонга келган деб ҳисобланади. «Панчатантра»нинг 1199 йили роҳиб Пурнабҳадра тузган нусхаси эса энг мўътабар нусха сифатида эътироф этилган. Бироқ бутун дунё бўйлаб «Калила ва Димна» номи билан шуҳрат қозонган бу буюк асарнинг бизга маълум биринчи таржимаси, Жавоҳирлаъл Неруининг ёзишича, VI асрнинг ўрталарида Эрон шоҳи Хусрав Анушировон топшириғига биноан санскритдан паҳлавий тилига таржима қилинган.

Кўп ўтмай (570 йилга яқин) сурёний тилидаги, сўнгра араб тилидаги нусхалари пайдо бўлади...

Бугунги кунда сон-саноқсиз тилларда барча халқларнинг китобхонлари севиб ўқиётган «Калила ва Димна» Абдуллоҳ ибн ал-Муқаффанинг ана шу арабчага таржимаси орқали тарқалган. Ўзбек тилидаги барча таржималар ҳам Ал-Муқаффа нусхасига бориб тақалади.

Эндиликда «Панчатантра ёхуд Беш муқаддас китоб» ўзбек тилида ҳам босилиб чиқди («Чўлпон» нашриёти, 1993. Таржимон И. Ғафуров). (Таржима санскритдан А. Сиркиннинг русчага таржимаси (Москва, 1972) орқали амалга оширилган).

«Панчатантра» «Дўстларнинг жудо бўлиши», «Дўстлар орттириш», «Қарғалар ва бойқушлар ҳақида», «Насибани йўқотиш», «Нодон қилиқлар» деб номланган беш китобдан иборат. Буюк ҳинд халқининг инсонни инсофга, диёнатга, шоҳларни адолатга чорловчи қадимий дурдона адабий обидаларидан бири — «Панчатантра» маърифатга ташна китобхонларимизни ҳаётга бошқача назар ташлашга ўргатади, инсоний етуклик сари интилишда, ўзларини мустақил фикрловчи шахс сифатида камол топтиришда яқин маслаҳатчи бўлади, деган умиддамиз.

Китобни истеъдодли рассом П. Анненков мазмунли ва нафис расмлар билан безаган.

Қуйида «Панчатантра»дан бир ҳикояни эътиборингизга ҳавола этаётирмиз.

ҚАРҒА ҲИКОЯСИ

«ПАНЧАТАНТРА»ДАН

Бир маҳал мен оғочда яшардим. Пастда эса бошқа қуш — каклик турарди. Қўшни бўлгач, бузилмас аҳд туздик. Кечки овқатдан сўнг, барча кундузги ташвишлар тугагач, биз оқшомни бирга ўтказардик — пуранлар ва бошқа китоблардан бир-биримизга кўплаб ҳикматли сўзларни айтардик. Савол-жавоб қилар, топишмоқлар ечардик, хуллас, доноларнинг машғулотлари билан шуғулланардик. Бир куни каклик бошқа қушлар билан бирга шолизорга кетди-ю, анчагача ҳаяллаб қайтавермади. Шунда унинг келмаётганидан дилгир бўлиб, ўйладим: «Эвоҳ! Нега дўстим каклик бугун қайтмади? Худо кўрсатмасин, тузоққа тушдимикан ё ҳалок бўлдимикан?» Неча кунларни мана шундай хафагарчилик билан ўтказдим. Бир куни кечқурун Шигҳрага деган қуён унинг уясига кириб олди, мен уни ҳайдаб ўтирмадим, какликнинг қайтишидан умидимни узган эдим. Эртасига жуда ҳам семириб кетган каклик қўналғаси эсига тушиб, уйга қайтиб келди. Қўналғани бошқа биров эгаллаб олганини кўриб, у қуённи уриша кетди:

— Эй қуён! Менинг уй-жойимни эгаллаб бекор қилибсан. Йўқол бу ердан!

Қуён эътироз билдирди:

— Тентак! Қўналғада турмаганингдан кейин у сеники бўлмаслигини билмасмидинг?

Каклик деди:

— Ундай бўлса, қўшнилар орани очди қилсин. Қонун китобида айтилган:

Талашиб яйлов-қудуқ, жанжал
чиқса ер устида,
Ўртани яраштиргай
шунда фақат қўшнилар.

Аммо қуён эътироз билдирди:

— Тентак! Эшитмаганмисан, ахир:

«Ўн йил турсанг — сеники» —
удум шу одамларда,
Ҳайвонларда ўзгача:
«Чангал урдинг — эгасан».

Гарчи бу уй сеники бўлса ҳам, мен унга кирганимда бўш эди. Демак, энди у меники.

Каклик айтди:

— Урф-одат деяпсан, юр, унда биладиганлардан сўраймиз. Майли, улар ўз фикрини айтишсин.

Улар жанжални ечгани жўнашди. Мен эса: «Қани, нима бўларкан», — деб қизиқиб, уларнинг орқасидан бордим.

Бир оз йўл юрганларидан сўнг қуён какликдан сўради:

— Азизим! Ким бизнинг жанжалимизни ҳал қилади?

Қуш деди:

— Жанжалимизни мушук Дадҳикарна ечиб берсин, у барча жониворларга раҳм-шафқатли зот, рўза ва ўзни тийиш аҳдига қаттиқ амал қилади. У малика Ганганинг соҳилида яшайди, у ерда кучли шамол ҳайдаган дарё тўлқинлари шалдираб қирғоқларга урилиб ётади.

Қуён узоқдан мушукни кўриб, азбаройи қўрқиб кетганидан титраб-қалтирай бошлади:

— Мен бу тубан зот олдига бормайман. Айтилган-ку, ахир:

Мўмин-қобил кўринган ёвузларга ишонма,
Муқаддас булоқларда бўлмасми оч роҳиблар!

Дадҳикарна эса ҳаётини осон таъминлаш учун асл башарасини яширарди, у бу гаплардан хабардор бўлди. Шунда у қуён билан какликнинг ишончини қозониш мақсадида шитоб билан тумшуғини қуёшга тўғрилади, орқа оёғига ўтирди, олдинги оёқларини юқори кўтарди, кўзларини юмди, ўзини ўта тақводор кўрсатиб, шундай панд-насиҳат ўқиди:

— Эвоҳ! Дунё бебақо ва беҳосил! Ҳаёт вафосиз, бир зумда ўтади-кетади. Ҳатто суюкли кишиларнинг дийдорига тўйиб улгурмайсан, ҳаммаси тушга ўхшайди. Оила эса худди Индранинг тузоғидай, шунинг учун, энг тўғри йўл — тақво йўлидир. Айтилган-ку, ахир:

Қутлуғ йўлдан озганлар кунларни совургайлар,
Худди босқон дамидек, дам чиқарар, яшамас.

Ва яна:

Муҳаббатсиз олимлик — ит думига ўхшайди,
На чибиндан сақлагай, на уётни яширгай.

Бу мавъизани эшитиб, қуён айтди:

— Эй, каклик! Дарё бўйида бир дарвеш қутлуғ гаплардан сўйлаяпти. Ўшандан сўрайлик.

Каклик деди:

— Унинг зоти ўзи бизга душман. Ундан сўрайлик-ку, лекин узоқроқда турайлик.

Сўнг икковлари мушукдан сўрадилар:

— Ҳой, дарвеш! Қутлуғ расм-русумлар билимдони! Ўртамизда жанжал чиқди. Бизга удумга кўра йўл кўрсат. Ким ёлғон сўйласа, сен уни еб қўйишинг мумкин.

Мушук деди:

— Азизларим! Ундай деманглар. Мен дўзахга олиб борадиган ёмон ишлардан тавба қилганман. Айтилган-ку, ахир:

Ўлдирмаслик улуғ иш — фароғатлар манбаи,
Чибиндир, бит, канадир — ўлдирмоқдан
сақланинг!

Анов мол-ҳолни қурбонлик деб ўлдирадиганлар муқаддас китобларнинг сирли маъноларини тушунмайдилар, тентаклар. Агар пири муршидлардан бири: «Эчкини қурбонлик қилинг», деган бўлса, бу ерда «эчки» сўзи «ерга ташласа кўкариб чиқмайдиган» етти йиллик гурунч донасини билдиради. Айтилган-ку, ахир:

Айтинг, тўпор ўрмончи ва ё қўли қон қассоб,
Ужмоҳ хаёлин қилса, унда дўзах кимгадир!

Шунинг учун мен ҳеч қайсингизни емайман. Бироқ мен қариб қолдим, сизларнинг гапларингизни яхши эшитмай турибман. Ким ҳақ, ким ноҳақ — қандай ажратай? Яқинроқ келиб, менга жанжалингиз боисин айтинг. Шунда нималигини аниқлаб, ўз фикримни айтаман, у дунёнинг жазосидан ҳам қутуламан. Айтилган-ку, ахир:

Ташла кибр, қўрқинчни, одил ҳукм ўқигил,
Ёлғон ҳукм чиқарган дўзахий бўлур фақат.

Менга ишонинг ва гапингизни тўғри қулоғимга айтинг.

Кўп сўз не ҳожат? Бу пасткаш қаллоб уларни ўзига шунчалар ишонтирдики, улар ниҳоят унинг олдига жуда яқин келдилар. Шунда у каклик билан қуённи бир зумда ўткир тишлари ва панжалари билан босиб ушлаб олди. Улар иккови шу тариқа мушукка қурбон бўлдилар.

ХАНДАЛАР

МАЗАХЎРАК

Бошлиқ:

— Ишга яна ичиб келибсиз-да-а!! Кеча мен сизни «ҳушёр» кўриб роса қувониб-ман-а!!

Ходим:

— Қувониш нав... навбати бугун би...зники-да, ҳў... ҳўжайин!

●

— Мен тўсатдан ўлиб қолсам, роса йиғласанг керак-а, — деди эр.

— Бўлмасам-чи, жоним! Биласиз-ку, мен арзимаган нарсаларга ҳам йиғлайвераман, — деди хотини.

●

Ароқ дўкони тирбанд. Навбатда турганларнинг охири кўринмайди. Навбатдагилардан бири олдинроқда турган харидордан илтимос қилди:

— Менга ҳам бир шиша олиб беринг! Анови такси, мени кутиб турибди!!

— Ҳе, оғайни! У такси экан-ку, мени самолёт кутиб турибди.

●

Лағанбардор:

— Остингизга қайиқ, қармоғингизга балиқ бўлай, Тўра ака!

●

«Оёқ кийимлари» дўконида.

Эр:

— Мана бунисидан олақол.

Хотин:

— Қизиқмисиз!! Бунақасини ҳеч ким киймайди!!!

Эр:

— Бўлмаса... мана бунисидан ол!!

Хотин:

— Менинг устимдан кулаяпсизми! Бунақасини ҳамма хотинлар кийиб юрибди!

●

— Қайнонамни кутиб олиш учун вокзалга чиқсанг, сенга минг сўм бераман.

— Агар қайнонанг ўша поездда келмаса-чи!

— Унда... икки минг сўм оласан.

●

Сартарошхонада. Мижоз:

— Уста ака, мушугингиз оёғим остида ўралашиб юрибди!

— Парво қилманг, укажон! Уни қулоқдан бошқа ҳеч нарса қизиқтирмайди.

Тўпловчи: Абдуазиз ҲОШИМОВ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

*

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

Манзилгоҳимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56.

Навбатчи муҳаррир — Камол МАТЁҚУБОВ

Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:

Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Ҳабиб САЪДУЛЛА, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

*

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 24. Буюртма Г-694. 46020 нусхада босилди, ҳажми — 3 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.